National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A.

S.O.U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936: 51
SOCIALDEPARTEMENTET

YTTRANDE

ANGÅENDE

REVISION AV 18 KAP. 13 § STRAFFLAGEN M. M.

AVGIVET AV

BEFOLKNINGSKOMMISSIONEN

STOCKHOLM
1936

Statens offentliga utredningar 1936

Kronologisk förteckning

1. Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. Hæggström. 187 s. E.
2. Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. Norstedt. 55 s. U.
3. Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. Marcus. 68 s. Jo.
4. Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. Marcus. 56 s. Ju.
5. Betänkande med förslag angående revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. Marcus. 397 s. Fi.
6. Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till änkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. Beckman. 93 s. S.
7. Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. Tiden. viij, 99 s. Fi.
8. Ur socialiseringens »europeiska» idékrets. Tiden. viij, 210 s. Fi.
9. Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. Tiden. iv, 206 s. Fi.
10. Statligt kaffemonopol. Marcus. 192 s. Fi.
11. Förslag till psalmbok för svenska kyrkan. Uppsala, Almqvist & Wiksell. 58*, 319 s. E.
12. Betänkande angående förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård. Norstedt. 120 s. S.
13. Betänkande angående familjebeskattningen. Marcus. 147 s. Fi.
14. Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån. Norstedt. 55 s. S.
15. Betänkande angående moderskapspenning och mödrahjälp. Norstedt. 78 s. S.
16. Utredning rörande förhållandet mellan land- och sjötrafikmedel. Hæggström. 183 s. K.
17. Förslag till lag om ändring i vissa delar av sjölagen m. m. Norstedt. viij, 418 s. Ju.
18. Undersökningar rörande det samlade skattetrycket i Sverige och utlandet. Marcus. viij, 308 s. Fi.
19. Betänkande med förslag till lagstiftning angående skyddsskogar m. m. Marcus. 172 s. 1 karta. Jo.
20. Betänkande med förslag i anledning av verkställd granskning av 1932 års trafikutrednings förslag till förordning angående allmän automobiltrafik. Hæggström. 54 s. K.
21. Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1935. Marcus. 274 s. 1 karta. S.
22. Den svenska sjöfartsnäringen. Statistisk-ekonomisk undersökning. Norstedt. 111 s. H.
23. Betänkande angående åtgärder för avhjälpande av de inom vissa delar av Norrbottens läns lappmark yppade missförhållanden samt rörande de kostnader som därav kunde föranledas m. m. Lulcå, Länstryckeriet. 318 s. 1 bilaga. S.
24. Betänkande med förslag till lag om internationella rättsförhållanden rörande arv, testamente och boutredning m. m. Norstedt. 62 s. Ju.
25. Betänkande med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1923 (nr 286) om sparbanker m. m. Marcus. 163 s. Fi.
26. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till revision av lagstiftningen angående avstyckning m. m. Marcus. 79 s. Jo.
27. Angående kontrollen över elektriska starkströmsanläggningar. Hæggström. 185 s. H.
28. Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid. Marcus. xxxj, 405 s. E.
29. Betänkande om socialstyrelsens organisation. Beckman. 151 s. S.
30. Betänkande med förslag till lagstiftning angående skogar å städer och enskilda tillhöriga flygsandsfält i Hallands län. Marcus. 108 s. Jo.
31. Betänkande med utredning och förslag angående åtgärder för särskild undervisning och utbildning av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren. Hæggström. 164 s. E.
32. Svensk arbetslöshetspolitik åren 1914—1935. Norstedt. 122 s. S.
33. Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadsstyrelsens normalförslag till gatukostnadsbestämmelser enligt 49 § stadsplanelagen. Marcus. 7 s. K.
34. Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Av S. Wicksell och T. Larsson. Bilaga till betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena. Lund, Ohlsson. ij, 381 s. E.
35. Promemoria angående ändring av bestämmelserna rörande kommunernas underställningsfria låneratt. Marcus. 38 s. Fi.
36. Psalmbok för svenska kyrkan. Förslag avgivet den 29 febr. 1936, överarbetat av inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xxiv, 98 s. E.
37. Utredning angående revision av bestämmelserna om tingshusbyggnadsskyldigheten. Norstedt. 53 s. Ju.
38. Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningsfrågor. 1. Förslag till lag om rätt till jakt samt jaktstadga ävensom andra därmed sammanhängande författningar. Marcus. 202 s. Jo.
39. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemslöjd, pälsdjuruppfödning m. m. Marcus. 97 s. Jo.
40. Betänkande med förslag till omorganisation av den med statsmedel understödda kemiska analys- och kontrollverksamheten. Hæggström. 80 s. Jo.
41. Betänkande med förslag rörande förhandlingsordning för statstjänstemän. Norstedt. 153 s. K.
42. Betänkande med utredning och förslag rörande rikets ekonomiska kartläggning och därmed sammanhängande organisationsspörsmål angående rikets landkarteverk. Idun. 278 s. 7 kartbil. Jo.
43. 1935 års lotsverkssakkunniga. Betänkande 2. Förslag till lotsförordning. Marcus. 112 s. H.
44. Betänkande med utredning och förslag angående sammanförande och organisation av i Stockholm befintliga arkeologiska samlingar från Medelhavsländerna och främre Orienten. Hæggström. 68 s. E.
45. Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med ifrågasatt införande av statligt brännoljemonopol. Marcus. 95 s. Fi.
46. Betänkande angående sterilisering. Marcus. 80, 46* s. S.
47. Utredning med förslag rörande förskottering av underhållsbidrag till barn utom äktenskap m. fl. Beckman. 87 s. S.
48. Betänkande med förslag till löneregleringen för lärare vid folk- och småskolor. Norstedt. 204 s. Fi.
49. Utredning med förslag angående omorganisation av dövstumundervisningsväsendet. Hæggström. 257 s. E.
50. Betänkande och förslag angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer. Hæggström. 48 s. E.
51. Yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. Marcus. 55, 54* s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936:51
SOCIALDEPARTEMENTET

YTTRANDE

ANGÅENDE

REVISION AV 18 KAP. 13 § STRAFFLAGEN M. M.

AVGIVET AV

BEFOLKNINGSKOMMISSIONEN

STOCKHOLM 1936
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

368047
KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Innehållsförteckning.

Sid.

Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet 5

Författningsförslag 7

I. Inledning 14

Den s. k. preventivlagen 14

Preventivlagens innebörd 15

II. Principiella synpunkter på frågan om preventivlagens revision 18

Preventivlagens effektivitet och verkningar 18

Anförda skäl mot preventivlagens upphävande eller revision 23

Utgångspunkter vid frågans uppläggning 24

Sammanfattning av grunderna för upphävandet av preventivlagens centrala bestämmelser 26

III. Frågan om reglering av upplysningen om preventivmedel 29

Innebörden av de sakkunnigas förslag 29

Erinringar till frågan om upplysningsverksamhetens reglering 30

Erinringar till frågan om regleringens administrativa genomförande ... 34

IV. Frågan om reglering av handeln med preventivmedel 36

Fördelarna av preventivlagens upphävande 36

Preventivmedels tillhandahållande å apoteksinrättningarna 37

Den privata handelns organisation 40

V. Frågan om reglering av försäljningen av och upplysningen om medel för avbrytande av havandeskap 44

Innebörden av de sakkunnigas förslag om reglering av försäljningen .. 44

Kritik och modifierat förslag 45

Regleringen av utbjudande och upplysning m. m. 48

VI. Preventivlagens övriga bestämmelser 50

VII. Det lagtekniska genomförandet av kommissionens förslag 52

Bilagor:

1. Historisk redogörelse över preventivlagens tillkomst, förslag till dess revision eller avskaffande samt i samband härmed verkställda offentliga utredningar och yttranden. Av fil. kandidaten Torsten Gårdlund 3*
2. Handeln med preventivmedel 48*
3. Preventivmedel och medel, som användas för avbrytande av havandeskap 53*

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet.

Sedan Kungl. Maj:t den 29 november 1935 anbefallt befolkningskommissionen att avgiva yttrande över den utredning angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen, som den 13 december 1934 avgivits av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga (st. off. utr. 1934: 50), får kommissionen härmed vördsamt till Herr Statsrådet överlämna sådant yttrande.

Kommissionen tillåter sig erinra därom, att det allmänna problemet om födelsekontrollen givetvis intager en central ställning bland de kommissionen anförtrodda utredningsuppgifterna. Kommissionen har även i ett denna dag till chefen för socialdepartementet överlämnat betänkande i sexualfrågan ingående behandlat detta allmännare problem. Även i saknad av en remiss av nyssnämnda betänkande av 1934 års sakkunniga hade kommissionen näppeligen kunnat undandraga sig ett övervägande av de lagregler, som gälla för upplysningen om och handeln med tekniska preventivmedel. Ur de av chefen för socialdepartementet vid beslutet om kommissionens tillsättande i yttrande till statsrådsprotokollet den 17 maj 1935 givna utredningsdirektiven må härvid erinras om den punkt, vari departementschefen, efter att hava framhållit en vederhäftig upplysningsverksamhet i befolkningsfrågan såsom varande synnerligen viktig, särskilt uttalar, att välgrundade hänsyn av social natur bjuda, att ekonomiskt svaga hem icke betungas med alltför stort barnantal samt att det ej heller utgör något samhällsintresse, att fysiskt och psykiskt undermåliga fortplanta sig.

Kungl. Maj:t har den 18 september 1936 till befolkningskommissionen överlämnat jämväl skolöverstyrelsens och medicinalstyrelsens betänkanden angående vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna, avgivna med gemensamma skrivelse den 28 juni 1935, med anmodan till kommissionen att däröver avgiva utlåtande. Den i dessa tvenne betänkanden behandlade frågan, som har nära samband med frågan om preventivlagens revision, har upptagits till utredning i kommissionens nyssnämnda betänkande i sexualfrågan, varför den i förevarande yttrande blott kommer att behandlas i den mån den har omedelbart samband med frågan om preventivlagens revision.

Det förevarande yttrandet har utarbetats av en inom kommissionen nedsatt delegation, bestående av herr Myrdal, ordförande, och fru Andreen-Svedberg, varjämte såsom särskilda sakkunniga deltagit förste provinsialläkaren i Norrbottens län, med. licentiaten Gustaf Ankarswärd, praktiserande läkaren, med. licentiaten Alma Sundquist, professorn vid universitetet i Lund, överläkaren, med. doktorn Axel Westman samt docenten vid Karolinska institutet i Stockholm, överläkaren, med. doktorn Per Wetterdal.

Såsom sekreterare har tjänstgjort fil. kandidaten Torsten Gårdlund.

Vid författningsförslagens utarbetande har biträtt hovrättsassessorn Herman Zetterberg.

I ärendets slutbehandling hava deltagit befolkningskommissionens samtliga ledamöter.

Stockholm den 4 december 1936.

Å Befolkningskommissionens vägnar:

NILS WOHLIN.

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG.

Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen.

Härigenom förordnas, att 18 kap. 13 § andra stycket strafflagen skall upphöra att gälla från och med den .....

Förslag

till

ändrad lydelse av § 3 13:o tryckfrihetsförordningen.

§ 3.

— — — —

Förslag

till

Förordning angående ändring i vissa delar av apoteksvarustadgan den 14 november 1913 (nr 308).[1]

Härigenom förordnas, dels att §§ 1, 2, 7, 10, 11 och 13 i apoteksvarustadgan den 14 november 1913 skola i nedan angivna delar erhålla följande ändrade lydelse, dels ock att den såsom Bilaga III vid nämnda stadga fogade förteckningen skall erhålla benämningen Bilaga IV samt att före sagda förteckning skall fogas en ny bilaga till stadgan, betecknad Bilaga III, med det innehåll nedan angives:

§ 1.

Mom. 1. Till apoteksvara — — — denna stadga.
Med läkemedel — — — eller djur.
I fråga — — — är stadgat.
Mom. 2. Såsom apoteksvaror enligt denna stadga skola, även där mom. 1 icke är tillämpligt, anses dels medel, som vid könsumgänge användas för att förebygga befruktning eller överförande av könssjukdom (preventivmedel), dels medel, som användas för avbrytande av havandeskap. De avsedda medlen finnas uppräknade i bilaga III vid denna stadga.

§ 2.

Mom. 2. Såsom apoteksvaror — — — förteckning, bilaga IV, vid denna stadga.

§ 7.

Mom. 3. I övrigt må med de undantag, som i mom. 4—6 här nedan omförmälas, apoteksvara ej till salu hållas eller försäljas av annan än apoteksföreståndare.
Mom. 6. Utan hinder av bestämmelsen i mom. 3 må sådana preventivmedel, som i bilaga III vid denna stadga upptagits under A., försäljas i handelslokal inomhus, efter föregången anmälan om rörelsen till medicinalstyrelsen.

§ 10.

Vid försäljning — — — ävensom beredningsformen.
Vad sålunda föreskrivits gäller även beträffande vara, upptagen i någon av bilagorna III och IV vid denna stadga, dock att till angivande av dylik

[1] Senaste lydelse, se beträffande § 1 1934: 307.

vara jämväl må användas dess i vederbörande bilaga intagna benämning. Vid försäljning av sådan vara skola därjämte iakttagas de i vederbörande bilaga för vissa fall meddelade särskilda bestämmelser i fråga om påskriften.

§ 11.

I gällande medicinaltaxa icke upptagen vara, utgörande beredning, ävensom i bilaga IV upptagen vara — — — apoteksvarors taxering.

§ 13.

Ett exemplar — — — i bilaga IV vid denna stadga, hålles till salu.

Denna förordning träder i kraft den .....

Bilaga III.

Preventivmedel och medel, som användas för avbrytande av havandeskap.

A.

Gummiskydd för män (kondom).
Gummiskydd för kvinnor (vaginalpessar, cervikalpessar).
Mjölksyresalva (mjölksyra, borsyra, vetestärkelse, glycerin, vatten).

B.

1)
Cervikalpessar av metall eller celluloid.
Livmoderpropp.
Inlägg i livmodern (intrauterint pessar, Gräfenbergs ring o. dyl.).
Livmoderspruta.

2)
Sond av gummi eller metall, över 20 cm. lång.
Halvfast kateter.
Aborttång.

Förslag
till
Kungörelse angående läkarrecept vid apotekshandeln med vissa medel, som användas för avbrytande av havandeskap.

Härigenom förordnas som följer:

Sådana sonder, katetrar och aborttänger, som angivas i bilaga III vid apoteksvarustadgan den 14 november 1913, må endast på recept, utfärdat av behörig läkare, försäljas eller eljest utlämnas från apoteksinrättning till annan än den som själv äger försälja dylika föremål.

Recept som ovan avses skall kvarhållas å apoteksinrättningen och förvaras där minst tio år.

Denna kungörelse träder i kraft den .....

Förslag

till

Förordning angående deklaration och inlösen av handelslager av vissa preventivmedel och medel, som användas för avbrytande av havandeskap.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Denna förordning har avseende å nedan förtecknade medel, som användas för att vid könsumgänge förebygga befruktning eller överförande av könssjukdom (preventivmedel), eller för att avbryta havandeskap, nämligen:

1) cervikalpessar av metall eller celluloid;
2) livmoderpropp;
3) inlägg i livmodern (intrauterint pessar, Gräfenbergs ring o. dyl.);
4) livmoderspruta;
5) sond av gummi eller metall, över 20 cm. lång;
6) halvfast kateter;
7) aborttång.

2 §.

Den som den ..... såsom ägare eller eljest innehar handelslager av sådant medel, som i 1 § avses, är skyldig att senast den .... avgiva deklaration över lagret.

Sådan deklaration skall innehålla

a) innehavarens fullständiga namn, yrke och hemvist ävensom, där han ej är ägare till lagret, samma uppgifter beträffande denne; samt

b) fullständig förteckning över lagret med angivande, där så kan ske, av varornas inköpspris.

Deklaration skall ingivas i Stockholm till överståthållarämbetet för polisärenden, i annan stad till magistraten eller, där sådan ej finnes, till kommunalborgmästaren samt på landet till landsfiskalen.

Myndighet, som mottagit deklarationen, har att ofördröjligen översända densamma till den särskilda nämnd, varom i 4 § förmäles.

3 §.

Handelslager av sådant medel, som i 1 § avses, skall efter den .... inlösas av kronan.

Vid sådan inlösen skall betalning erläggas efter grunder, som Konungen bestämmer.

4 §.

Frågor om inlösen av handelslager enligt denna förordning och om betalning därför prövas av en särskild nämnd, bestående av tre ledamöter,

vilka förordnas av medicinalstyrelsen, som ock utser en av dem att vara ordförande i nämnden.

Vid skilda meningar inom nämnden gäller den, varom två ledamöter förena sig, eller, då alla äro av olika uppfattning, ordförandens mening.

Anhållan om inlösen av handelslager skall ingivas till nämnden, som ock själv äger upptaga fråga därom.

Klagan över nämndens beslut må föras hos medicinalstyrelsen före klockan tolv å trettionde dagen efter den, då klaganden erhöll del av beslutet.

5 §.

Har någon, som den ..... innehaft handelslager av sådant medel, som i 1 § avses, underlåtit att enligt vad i 2 § sägs deklarera lagret; eller

vägrar någon trots anmodan från nämnden att för inlösen utlämna av honom innehaft handelslager av sådant medel, som i 1 § avses,

straffes med dagsböter och have förverkat sin rätt till lagret.

6 §.

Åtal för förseelse mot denna förordning anhängiggöres vid allmän domstol och utföres av allmän åklagare.

Böter, som ådömas enligt denna förordning, samt handelslager, som är förverkat, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

7 §.

Har handelslager blivit inlöst enligt denna förordning, eller har handelslager förklarats förverkat genom laga kraft ägande utslag, skall därmed förfaras på sätt medicinalstyrelsen bestämmer.

8 §.

Vad i denna förordning är stadgat skall icke äga tillämpning å handelslager, som innehaves av apoteksföreståndare eller annan, som är berättigad att fabriksmässigt för avsalu tillverka apoteksvara eller införa sådan vara till riket eller idka grosshandel med sådan vara.

9 §.

De särskilda föreskrifter, som kunna erfordras för nämndens verksamhet, utfärdas av medicinalstyrelsen.

Denna förordning träder i kraft den .....

I

Inledning.

Den s. k. preventivlagen.

Efter lagändringar åren 1910 och 1911 har 18 kap. 13 § strafflagen följande lydelse:

Sprider någon ut eller håller till salu eller utbjuder skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar; straffes med böter eller fängelse. Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge; eller i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför dylika föremål; eller under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav kommer, vare sig muntligen eller genom utspridande av skrift söker förleda till användande av föremål, som nu sagts, eller meddelar anvisning om sättet för deras användande; varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Genom en år 1912 definitivt antagen grundlagsändring erhöll § 3 13:o tryckfrihetsförordningen följande med nyssnämnda strafflagsstadgande överensstämmande lydelse:

Framställning, som sårar tukt och sedlighet; utbjudande till salu av föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge; samt, under sådana förhållanden att allmän fara för andras förförelse därav kommer, försök att förleda till användande av föremål, som nu sagts, och meddelande av anvisning om sättet för deras användande; brottet skall straffas enligt allmän lag, och skriften konfiskeras.

Andra momentet av anförda paragraf i strafflagen jämte motsvarande stadganden i tryckfrihetsförordningen hava sedan länge kommit att sammanfattande benämnas »preventivlagen».

Beträffande preventivlagens tillkomst, de förslag till dess revision eller avskaffande, som under årens lopp framkommit, samt de offentliga utredningar, vilka i sådana samband gjorts, ävensom avgivna yttranden över dessa utredningar hänvisas till den vid detta betänkande såsom bilaga 1 fogade redogörelsen. Kommissionen anser sig efter denna hänvisning kunna här inskränka sin tillbakablick å frågans utveckling till efterföljande anmärkningar.

Preventivlagen har i viss mån den för lagstiftningens fasthet, inre sammanhang och logiska slutenhet mestadels skadliga arten av en lex in casu. Av förarbetena framgår tydligt, att den var framsprungen såsom en statsmakternas reaktion mot vissa utslag av den propaganda för förebyggande födelsekontroll vid samlag genom användning av tekniska preventivmedel, som kring sekelskiftet framträngde med allt större styrka. Man höll sådan födelsekon-

troll för omoralisk och därtill fördärvlig ur befolkningskvantitativa synpunkter och menade sig genom preventivlagen kunna stäcka dess utbredning. Vid denna tid ansåg man sig därjämte kunna bortse från vissa av de tekniska preventivmedlens betydelse i kampen mot de smittsamma könssjukdomarnas spridning.

Varnande röster höjdes dock redan vid preventivlagens förberedande mot en sådan lagstiftning. Lagrådets majoritet avstyrkte sålunda av principiella skäl det ursprungliga lagförslaget, med hänsyn bland annat till yttrandefriheten och därvid särskilt till upplysningens frihet.

Då efter genomförandet av 1918 års lagstiftning angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar frågan om preventivlagens revision med större kraft upptogs, sköts i stället vissa av de tekniska preventivmedlens smittskyddande verkan i förgrunden. Vid upprepade tillfällen har under årens lopp denna lagfråga framförts till övervägande utan att likväl några ändringar blivit genomförda.

Ett nytt skede i frågans utveckling inleddes genom medicinalstyrelsens underdåniga skrivelse den 26 januari 1934, i vilken skrivelse styrelsen — på grundval av en ingående utredning verkställd i anledning av till styrelsen remitterade framställningar från vissa kvinnoföreningar — föreslog, att preventivlagen måtte omarbetas så, att den ej verkade som ett hinder för en ansvarsfull upplysningsverksamhet angående de tekniska preventivmedlens betydelse såsom skydd mot de smittsamma könssjukdomarna. Sedan 1934 års riksdag på förslag av första lagutskottet avslagit en av Kungl. Maj:t avlåten proposition om sådan ändring av preventivlagen, som av medicinalstyrelsen föreslagits, men samtidigt anhållit om förnyad utredning i frågan, tillkallade chefen för justitiedepartementet jämlikt Kungl. Maj:ts den 11 maj 1934 givna bemyndigande tre sakkunniga att inom departementet biträda med utredning i ämnet. De sakkunniga avlämnade den 13 december 1934 utredning angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen, innehållande jämte motiv utkast till lag om preventivmedel och lag om fosterfördrivande medel samt till ändrad lydelse av § 3 13:o tryckfrihetsförordningen (st. off. utr. 1934: 50). Betänkandet, för vilket redogörelse lämnas i bilaga 1 och som i särskilda punkter skall närmare diskuteras i den följande framställningen, har tidigare för yttrande varit remitterat till ett flertal myndigheter, vilka däröver avgivit utlåtanden. Kungl. Maj:t har slutligen den 29 november 1935 anbefallt befolkningskommissionen att avgiva yttrande över samma betänkande.

Preventivlagens innebörd.

Rörande innebörden av andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen samt motsvarande stadganden i tryckfrihetsförordningen vill befolkningskommissionen inledningsvis anföra följande.

Lagrummen kriminalisera vissa handlingar beträffande två slag av föremål, nämligen dels föremål avsett »för otuktigt bruk», dels ock föremål avsett »till att förebygga följder av könsumgänge». Såsom 1934 års sakkunniga framhållit, följer redan av sammanställningen i lagen av dessa båda slag av föremål, att med föremål avsedda för otuktigt bruk icke åsyftas preventivmedel.

De sakkunniga anförde beträffande det förstnämnda slaget av föremål:

Medicinalstyrelsen föreslog i sin ovannämnda skrivelse den 26 januari 1934, att föremål avsedda för otuktigt bruk skulle jämställas med i första momentet uppräknade »skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar». Därigenom

skulle enligt styrelsens förmenande åstadkommas en synnerligen önskvärd åtskillnad mellan förstnämnda föremål, å ena, samt preventivmedel, å andra sidan. — I den kungl. propositionen till riksdagen innevarande år uttalades även, att den av medicinalstyrelsen sålunda föreslagna ändringen syntes böra genomföras. Ändringen borde ske sålunda, att orden »föremål avsett för otuktigt bruk», uteslötes ur andra momentet och i stället infogades i första momentet första punkten. — Första lagutskottets majoritet, som avstyrkte den kungl. propositionen i dess helhet, uttalade sig icke särskilt beträffande nu ifrågavarande ändringsförslag. I den vid utskottets utlåtande fogade reservationen anfördes däremot, att denna redaktionella jämkning måhända kunde ur vissa synpunkter anses önskvärd. Då den emellertid kunde vålla någon tvekan angående lagrummets rätta innebörd, avstyrktes i reservationen den föreslagna ändringen i förevarande avseende.

Med hänsyn till sistnämnda uttalande synes knappast böra komma i fråga att vidtaga någon sådan ändring, som nyss nämnts. Till följd härav måste emellertid tagas under övervägande, huruvida vid en revision av andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen är erforderligt att bibehålla några särskilda bestämmelser beträffande föremål avsedda för otuktigt bruk. Enligt de sakkunnigas mening torde det med skäl kunna påstås, att de nuvarande bestämmelserna i detta moment i vad de avse sådana föremål sakna praktisk betydelse. I den kungl. propositionen framhölls därjämte, att utställande eller offentligt förevisande av nämnda föremål samt muntlig eller skriftlig propaganda för dem utan särskild bestämmelse måste hänföras under paragrafens första moment. Härmed lärer ha åsyftats, att en sådan gärning måste anses såra tukt och sedlighet så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer. De möjligheter, som sålunda finnas, att enligt första momentet bestraffa förfaranden med föremål, avsedda för otuktigt bruk, måste enligt de sakkunnigas mening anses tillräckliga och man synes fördenskull vid en revision av andra momentet utan olägenhet kunna lämna dylika föremål å sido.

Det synes i Sverige aldrig hava rått delade meningar om att icke de beträffande dylika föremål i 18 kap. 13 § strafflagen kriminaliserade handlingarna böra förbliva straffbelagda. Dylika föremål torde dock knappast i vårt land förekomma i avsevärd mängd. Då därtill, som av de sakkunniga framhållits, de ifrågavarande handlingarna även utan särskild straffbestämmelse äro att hänföra under paragrafens första moment, synes frågan om andra momentets upphävande eller revision kunna bedömas utan hänsyn till dessa föremål. Det blir ett lagtekniskt spörsmål av förhållandevis ringa betydelse, huruvida vid revision av paragrafens andra moment ifrågavarande stadganden, i vad de gälla föremål avsedda för otuktigt bruk, kunna utan ersättning helt utgå eller om därvid den i kungl. propositionen till 1934 års riksdag föreslagna kompletteringen av paragrafens första moment bör företagas.

Den efterföljande behandlingen av frågan om preventivlagen kan därför inskränkas till att avse de i lagen straffbelagda handlingarna beträffande föremål avsedda till att förebygga följder av könsumgänge. Därmed kan förstås dels vissa medel, avsedda att förebygga befruktning eller smittas överförande vid samlag, dels ock vissa medel att framkalla missfall. Befruktningshindrande eller smittskyddande åtgärder äro, såsom de sakkunniga med rätta framhållit, att bedöma efter helt andra grunder än fosterfördrivning. De förra handlingarna äro icke förbjudna utan måste fastmera ofta anses önskvärda, medan fosterfördrivning, utom under särskilda betingelser, är belagd med straff. Av detta skäl synes i lagstiftningen en sträng särskillnad böra upprätthållas mellan dessa båda slag av föremål. De sakkunniga hava föreslagit en särskild lag om fosterfördrivande medel i syfte att förhindra propaganda för och försäljning av sådana medel. Kommissionen delar de sakkunnigas principiella inställning till detta spörsmål men har funnit syftemålet böra vinnas på annan väg. Kommis-

sionen har därvid av skäl, som nedan skola angivas, med dessa fosterfördrivande medel jämställt sådana befruktningshindrande föremål, vilkas användning medför hälsorisk och vilka till sin verkan närmast äro att betrakta såsom medel att framkalla tidigt missfall.

Avföras på detta sätt från diskussionen även de fosterfördrivande föremålen — samt sådana befruktningshindrande föremål vilkas användande bör förhindras på grund av deras hälsofarlighet — återstå de icke hälsofarliga befruktningshindrande eller smittskyddande föremålen. Det är till de i preventivlagen kriminaliserade handlingarna beträffande dessa sistnämnda föremål, som de djupgående meningsskiljaktigheter, vilka alltsedan lagens tillkomst rått och alltjämt råda, helt kunna hänföras, och det är även om dessa handlingar den fortsatta utredningen i huvudsak måste röra sig. De vid preventivlagens tillkomst framförda motiven giva oförtydbart till känna, att vad man genom lagen velat ernå är att inskränka möjligheterna att vid könsumgänge undgå befruktning eller smitta av könssjukdom.

Såsom en inkonsekvens med hänsyn till det syfte man eftersträvade måste därvid, såsom även redan vid preventivlagens tillkomst från åtskilliga håll anfördes, betraktas den begränsning av lagbestämmelsernas räckvidd, som ligger däri, att de endast avse »föremål», varmed måste förstås mekaniskt verkande preventivmedel i fast form. Utanför lagbestämmelsernas räckvidd falla således alla de i befruktningshindrande eller smittskyddande syfte brukade tekniska medel och metoder, där verkningarna äga rum antingen på kemisk väg eller på mekanisk väg men utan att ett föremål i fast form står såsom närmaste orsak till den avsedda verkan.

Beträffande de i preventivlagen åsyftade föremålen stadgas straff för två grupper av handlingar, även om dessa icke äro av natur att såra tukt och sedlighet. Den första av dessa grupper omfattar vissa gärningar, som beläggas med straff, oberoende av om de framkalla fara för andras förförelse. Till denna grupp hänföras dels offentligt utställande eller förevisande av föremål av nyssnämnd art, dels utbjudande till salu av sådana föremål genom utspridande av skrift eller annat tillkännagivande för allmänheten och dels kringförande till försäljning av dylika föremål. Den andra av ifrågavarande grupper omfattar handlingar, vilka för sin straffbarhet förutsätta att de begås under sådana förhållanden att allmän fara för andras förförelse därav uppkommer. Hit räknas försök att förleda till användande av dylika föremål och meddelande av anvisning om sättet för deras användande, såväl muntligen som genom utspridande av skrift; någon fordran på handlingens offentlighet är ej uppställd.

Handel med preventivmedel är icke straffbelagd, ej heller tillverkning eller import av preventivmedel. Skulle preventivlagens bestämmelser verkligen tillämpas, bleve emellertid möjligheterna till handelsutövning synnerligen begränsade.

Av dessa bestämmelser äro de, som kriminalisera utbjudande av preventivmedel, förledande till deras användande och meddelande av anvisning om sättet för deras begagnande, att anse såsom preventivlagens centrala bestämmelser. De övriga bestämmelserna äro av mindre betydelse och mera djupgående meningsskiljaktigheter råda ej heller i fråga om inställningen till i dem berörda, straffbelagda handlingar.

Den närmast fortsatta framställningen tager endast sikte på preventivlagens nyss omnämnda centrala bestämmelser.

II

Principiella synpunkter på frågan om preventivlagens revision.

Preventivlagens effektivitet och verkningar.

Enligt vad allmänt är känt hör preventivlagen till de i svensk lagstiftning förhållandevis sällsynta fall av lagstadganden, vilka praktiskt taget helt stannat på papperet. Knappast i något hänseende synes lagens syftemål hava uppnåtts. Däremot hava vissa verkningar av lagen framträtt, som ur andra synpunkter måste betecknas såsom mindre önskvärda.

Såsom framgår av de sakkunnigas utredning, vars resultat i detta hänseende ytterligare bestyrkas av de undersökningar kommissionen företagit (jfr bilaga 2) bedrives i vårt land för närvarande en livlig handel med preventivmedel. Denna handel försiggår i huvudsak dels såsom butikshandel och dels såsom posthandel; genom sistnämnda handel hava preventivmedel gjorts tillgängliga även för landsbygdens befolkning. Handeln med preventivmedel synes under det kvartsekel, varunder lagen varit gällande, hava varit stadd i en så gott som oavbruten stegring.

För uppehållandet och utvidgningen av denna handel bedrives en omfattande reklamverksamhet, varvid särskilt annonsering i pressen visat sig vara av stor effektivitet. Då denna reklamverksamhet åtminstone i vissa fall uppenbart innefattar försök att »förleda till användande» av preventivmedel eller meddelande av »anvisning om sättet för deras användande» och sker under sådana förhållanden, att i lagens mening »allmän fara för andras förförelse därav kommer», skulle den vara straffbar såsom överträdelse av preventivlagens bestämmelser i sagda hänseenden. Om de anförda uttrycken i lagen på grund av sakens natur blivit vaga och måhända i och för sig kunna inbjuda till en restriktiv tolkning, är det desto viktigare att här framhålla, att hela denna reklamverksamhet innebär ett direkt överträdande av preventivlagens straffbestämmelser för gärning, varigenom »någon . . . i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder . . . dylika föremål».

Denna reklamverksamhet har dock i det hela taget fått fortgå ohindrad, trots dess uppenbara lagstridighet. I det synnerligen ringa antal fall, då inskridanden jämlikt preventivlagen ägt rum mot reklamverksamhet försiggående i särskilt anstötliga former, hava omständigheterna i allmänhet varit sådana, att ifrågavarande reklamverksamhet såsom tukt och sedlighet sårande gärning skulle hava varit straffbar jämlikt paragrafens första moment. Det bör här anmärkas, att även de, som av olika skäl, vilka nedan skola beröras, hyst uppfattningen, att preventivlagen bör i sin nuvarande form bibehållas, icke, efter vad av redogörelsen i bilaga 1 framgår, någonsin synas hava påyrkat ett fullt effektivt handhavande av lagens tillämpning eller anvisat åtgärder, varigenom lagens förbud skulle kunna hållas i kraft och helgd.

Befolkningskommissionen vill redan här som sin mening anföra, att det i och för sig framstår såsom

ett allvarligt ont, i stort sett främmande för vårt folks rättstraditioner, att lagstadganden och särskilt en strafflag och en grundlag så öppet åsidosättas.

Mycket starka skäl måste förebringas för att det icke redan av denna grund skall framstå såsom oavvisligen nödvändigt att med undanröjande av på detta område nu rådande missförhållanden bringa lag och lagtillämpning i samklang. Kommissionen vill i detta samband erinra om att faran för en ineffektiv lagstiftning med en sådan lagstiftnings för hela rättsordningen skadliga följder vid lagens tillkomst uppmärksammades av lagrådet, vilket — ehuru det synes hava delat den vid denna tid mera än nu allmänt omfattade avvisande inställningen till den förebyggande födelsekontrollen och särskilt till bruket av tekniska preventivmedel — i sitt yttrande över det inom justitiedepartementet utarbetade ursprungliga lagförslaget gav uttryck åt starka principiella betänkligheter och med anledning härav icke ansåg sig kunna tillstyrka lagförslaget.

Vad beträffar preventivlagens syftemål att hindra utbredningen av kännedomen om och bruket av preventivmedel kan fastställas, att detta syftemål icke uppnåtts.

Som redan nämnts, synes bruket av preventivmedel under lagens giltighetstid i stort sett oavbrutet hava varit i tilltagande. I fråga om kännedomen om preventivmedel hava de sakkunniga anfört, att »kunskapen om att preventivmedel finnas torde vara allmänt spridd ända till ungdom, som ännu befinner sig i pubertetsåldern», och de sakkunniga tillfoga: »att personer i den ålder de ingå äktenskap eller knyta utomäktenskapliga förbindelser skulle i någon större utsträckning sakna kännedom om att dylika medel kunna erhållas, synes ... föga sannolikt». Till dessa uttalanden hava de sakkunniga fogat tvenne reservationer, i det de dels påpekat, att kännedomen om preventivmedel i de yngsta åldersklasserna måhända blott är mera tillfällig och ytlig, dels ock framhållit att kännedomen om preventivmedel, avsedda att användas av kvinnan — vilka ur olika synpunkter äro att i vissa fall rekommendera framför andra preventivmedel — torde vara föga utbredd.

Befolkningskommissionen anser visserligen dessa sakomdömen i stort sett välgrundade men vill för sin del till dem foga ett par ytterligare och synnerligen viktiga reservationer. Kommissionen har således funnit, att, även om med varje år kännedomen om att tekniska preventivmedel äro att tillgå är i snabb utbredning, lager inom vårt folk likväl finnas i vilka sådan kännedom saknas, och så ej blott i de allra yngsta åldersklasserna. Det är vidare uppenbart, att den kännedom om tekniska preventivmedel, som i allmänhet finnes, synnerligen ofta är av sådan art, att den icke kan anses vara en rationell kunskap om lämpligaste metod för födelsekontroll. Dessa frågor äro mera ingående berörda i kommissionens betänkande i sexualfrågan.

En tydligt uttalad avsikt med preventivlagen var även att söka hejda det vid lagens tillkomst sedan länge pågående nativitetsfallet. Då enligt vad nyss sagts utbredningen av kännedomen om och bruket av preventivmedel varit i oavbruten stegring, kan lagen redan med hänsyn till dessa sakförhållanden icke i högre grad tänkas hava förmått främja det nämnda syftet.

Såsom av medicinalstyrelsen och de sakkunniga framhållits, har vidare

den framträngande födelsekontrollen blott i mindre mån inneburit ett anlitande av tekniska preventivmedel. Denna uppfattning har ytterligare bestyrkts genom av befolkningskommissionen inhämtade upplysningar. Kommissionen, som jämväl i denna fråga hänvisar till sitt betänkande i sexualfrågan, vill likväl i förbigående anmärka, att nativitetsfallet, som före preventivlagens tillkomst försiggick tämligen sakta, först efter samma tid blivit starkt framträdande och oroande.

Det har från åtskilliga sakkunniga håll uttalats den förmodan, att preventivlagens tillkomst rentav medverkat till det hastiga nativitetsfallet, i det att den livliga diskussion om frågan, som då ägde rum och därefter oavbrutet fortsatts, bidragit till att fästa uppmärksamheten på möjligheterna till och fördelarna av födelsekontroll i samhällslager, där födelsekontrollen tidigare ej varit vanlig. Befolkningskommissionen, som på grunder, vilka i nyssnämnda betänkande i sexualfrågan utförligt framlagts, icke ser en olycka utan fastmera i och för sig ett framsteg i utbredningen av rationell kunskap om födelsekontroll — blott denna är fullständig och omfattar även de familjepsykologiska och befolkningskvantitativa skälen mot en extrem barnbegränsning i fall, då ej hygieniska eller ekonomiska skäl föreligga, starka nog att likväl göra den påkallad — har i detta samband utan närmare diskussion av denna omdömesfråga blott velat såsom ett faktiskt förhållande understryka, att preventivlagen knappast i högre grad kunnat verka hämmande på födelsekontrollens utbredning utan tvärtom sannolikt påskyndat densamma.

Om således de här diskuterade i preventivlagen innehållna lagstadgandena blivit nästan helt eftersatta i lagtillämpningen och om därtill själva syftet att hindra utbredningen av kännedomen om och bruket av preventivmedel samt att hejda nativitetsfallet icke uppnåtts — vilket allt innebär, att preventivlagen haft ingen eller ringa effektivitet i de riktningar, som vid lagens stiftande avsetts — så hava likväl dessa stadganden haft effektivitet i vissa andra riktningar och därvid utlöst verkningar, vilka icke avsetts eller i alla händelser numera icke framstå såsom önskliga.

Således har lagen lagt vissa hinder i vägen för den vederhäftiga upplysningsverksamhet, man från sakkunnigt håll velat främja om den s. k. kondomens betydelse såsom skyddsmedel mot smitta av könssjukdom. Denna synpunkt, som vid lagens tillkomst underskattades, har genom erfarenheterna under världskriget och som resultat av de under de sista årtiondena med allt större kraft bedrivna ansträngningarna att undanträngа könssjukdomarna kommit allt mera i förgrunden.

Alltsedan den i bilaga 1 omnämnda riksdagsskrivelsen i detta ämne av år 1923 hava statsmakterna och olika myndigheter haft sina bemödanden inriktade på en sådan reform av preventivlagen eller en sådan omtolkning av dess innebörd, som skulle giva rum för en allvarlig och vederhäftig upplysning om smittskydd mot könssjukdomar. Under åren från 1926 till 1933 intogs därvid den ståndpunkten, att preventivlagen vore att tolka så, att sådan upplysning finge anses vara tillåten. I skrivelse den 26 januari 1934 med förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen fann emellertid medicinalstyrelsen anledning att understryka, att trots den friare lagtolkning, som givits i lagrådets yttrande över 1925 års departementsförslag och därefter i utlåtanden från första lagutskottet, preventivlagen i sin nuvarande form alltjämt måste sägas lägga hinder i vägen för önskvärd upplysning.

I nämnda skrivelse framhöll medicinalstyrelsen bland annat, att trots de upprepade och vägande uttalanden i annan riktning, som gjorts av såväl lagrådet som första lagutskottet, i läkarkretsar dock alltjämt förefunnes en

tämligen utbredd ovisshet, huruvida en allsidig upplysningsverksamhet beträffande den personliga profylaxen mot könssjukdomar vore förenlig med nu gällande lagbestämmelser eller icke. Detta framhållande finge tagas såsom ett vittnesbörd av lagens verkan i här diskuterade hänseenden, s e d a n de omnämnda bemödandena gjorts att omtolka lagen så, att vederhäftig upplysningsverksamhet skulle gå fri från straffhotet. Medicinalstyrelsen utvecklade närmare sin uppfattning genom att framhålla följande:

Detta förhållande har yttrat sig bland annat däri att — såvitt styrelsen kunnat erhålla kännedom härom — läkarnas deltagande i ifrågavarande upplysningsverksamhet varit mycket ringa till sin omfattning, ehuru med någon ökning under senaste år. Ett mycket belysande exempel på det osäkerhetstillstånd, som i berörda avseende råder bland läkare, må här meddelas. Då styrelsen förlidet år fann det högeligen önskvärt att omarbeta de tryckta föreskrifter, som jämlikt 8 § av könslagen skola av läkare överlämnas till de könssjuka och till vilka föreskrifter det åligger styrelsen att fastställa formulär, den medlem av styrelsens vetenskapliga råd, vilken anmodats att härvid biträda styrelsen, på grund av stadgandet i preventivlagen ansåg sig icke kunna medverka till att råd och anvisningar rörande mekaniskt verkande medel — s. k. preservativ — intogos i nämnda föreskrifter.

Under nuvarande förhållanden har tillståndet blivit sådant att upplysningsverksamheten på området — i stort sett — utövas av fabrikanter och försäljare genom reklamblad, råd, anvisningar och dylikt, vilka medfölja preservativen, som i stor utsträckning försäljas mot postförskott eller i en helt säkert vida förgrenad och i många former arbetande smyghandel: ett sakernas tillstånd, som står i bjärt motsättning till det, som lagstiftningen för visso avsett och förväntat. Betänker man detta och ser det senast anförda mot bakgrunden av det ringa antal överträdelser av preventivlagen, som åtalats, vilket torde belöpa sig till omkring 10 per år, måste man fråga sig, huruvida lagrummet i det stora hela haft någon annan påtaglig effekt än att detsamma lagt hinder i vägen för en ansvarsfull och på fackkunskap grundad offentlig upplysningsverksamhet, vilken är den enda faktor, som är mäktig att ställa denna specialfråga — den personliga profylaxen — i dess rätta sammanhang och att giva densamma den belysning, som erfordras med hänsyn till den individuella och sociala hygienens intressen.

Styrelsen måste finna det utgöra en påtaglig och från hälsovårdens synpunkt sett beklaglig inkonsekvens att på samma gång som statsmakterna stadfäste principen fri läkar- och sjukhusvård samt behandlingsskyldighet för könssjuka i smittsamt skede icke sådana mått och steg träffats, som vore ägnade att vederhäftigt och strängt sakligt upplysa om de verksammaste medlen mot överförande av smitta vid könsumgänge och härigenom kraftigt bidraga till att förebygga dessa sjukdomars spridning, något som torde hava avsetts med ovan omförmälda stadgande i könslagen. Det skulle för visso hava ur hälsovårdssynpunkt varit till stort gagn om samtidigt med tillkomsten av nyssnämnda lag en revision av preventivlagen ägt rum. Den omständigheten att så icke skett har otvivelaktigt bidragit till att nyssnämnda stadgande i könslagen icke fått åsyftad verkan.

Styrelsen anser sig böra understryka betydelsen av nyssberörda förhållanden, alldenstund de smittsamma könssjukdomarna äga en stor social betydelse, icke blott genom sitt stora antal sjukdomsfall utan även genom de allvarliga menliga följder, desamma ofta hava för individen.

Medicinalstyrelsen uttalade vidare, att, därest varje tvivel om att en tukt och sedlighet icke sårande upplysningsverksamhet vore förenlig med lagrummets anda och bokstav undanröjdes, man kunde hava all anledning att antaga, att sammanslutningar av läkare skulle ställa sig beredda att anvisa väl skickade föreläsare såväl för offentlig föreläsningsverksamhet som för enskilda sammanslutningar. Under sådana förhållanden komme enligt sty-

relsens förmenande undermåliga föreläsare efterhand och förmodligen ganska snart att förlora sin publik. Det kunde då förväntas, att jämväl den fria, både offentliga och av enskilda sammanslutningar bedrivna föreläsningsverksamheten utövades så, att det avsedda målet — att fostra en i sedligt avseende högtstående och ansvarskännande ungdom — nåddes.

Till denna medicinalstyrelsens uppfattning, att preventivlagen i sin nuvarande utformning vore till skada genom att den bland läkarna uppfattades såsom ett hinder mot en nödig och nyttig upplysningsverksamhet, anslöt sig Kungl. Maj:t i den nyssberörda propositionen till 1934 års riksdag samt jämväl första lagutskottets ej blott minoritet, som tillstyrkte lagändringen, utan även majoritet, som av vissa skäl stannade vid förslag om utredning, ävensom riksdagens båda kamrar, vilka beslöto i enlighet med lagutskottets utlåtande. 1934 års sakkunniga hava ävenledes givit starkt uttryck åt samma allmänna uppfattning. Jämväl befolkningskommissionen delar denna mening.

Kommissionen vill i detta sammanhang ytterligare understryka en uppfattning, som tydligt framskymtar i det ovan anförda utdraget ur medicinalstyrelsens skrivelse, men som har den vikt, att den förtjänar att särskilt framhävas. Då preventivlagen onekligen i viss utsträckning medverkat till att avskräcka läkare och andra sakkunniga personer från att taga befattning med sexuell upplysningsverksamhet men lämnat hela den kommersiella reklamen och den mindre nogräknade upplysningsverksamheten fritt spelrum, så har denna lag ej blott stått såsom ett hinder i kampen mot könssjukdomarna utan därtill, tvärtemot de avsikter vilka förvisso besjälade dess tillskyndare, verkat neddragande på den nivå, varå den offentliga diskussionen och upplysningsverksamheten i sexuella frågor ofta kommit att föras i vårt land.

Denna skadeverkan är enligt kommissionens uppfattning synnerligen vådlig. Såsom ofta erfarits vid inskränkningar i yttrandefriheten, hava även de här ifrågavarande haft effektivitet blott i vissa riktningar och icke alltid i de riktningar man kan hava avsett, varav följden blivit den motsatta till den åsyftade. Kommissionen finner i dessa överväganden ett det starkaste skäl för en reformering av här diskuterade partier av preventivlagen, och hyser samma förtröstan som den medicinalstyrelsen givit uttryck åt, nämligen att om man giver den värdiga, allvarliga och sakkunniga upplysningsverksamheten den klart medgivna frihet, som den mindre nogräknade, oftast kommersialiserade propagandan i alla fall tagit sig, de sunda krafterna i vårt folk skola sörja för att det blir det första slaget av upplysningsverksamhet, som vinner i konkurrensen.

Något motsvarande gäller även handeln med preventivmedel. Som redan nämnts, är denna handel icke förbjuden, men de här åsyftade bestämmelserna, som visserligen icke respekteras och icke upprätthållas, skulle, om de åtlyddes, insnöra handeln i mycket snäva band. Verkan av dessa bestämmelser blir helt naturligt, att ett stort flertal personer icke finna det förenligt med sina principer att idka sådan handel, vilken för att kunna bedrivas i konkurrens på marknaden fordrar oavbrutet åsidosättande av klara strafflagsbestämmelser. Denna handelsverksamhet får lätt över sig något av skumrasktrafik. Den kommer att i viss utsträckning handhavas av personer, vilka icke äro de mest önskliga för uppgiften i fråga, och att bedrivas under förhållanden, som ur olika synpunkter äro mindre lämpliga. Verkan blir vidare, att prisen kunna hållas högre och kvaliteterna sämre än eljest bleve fallet. I en på detta vis organiserad handel öppnas även utrymme för tillhandahållande av allsköns humbugspreparat. Preven-

tivlagens verkningar på ifrågavarande handelsverksamhet måste genomgående anses vara direkt oförmånliga och delvis i hög grad skadliga.

Genom att handeln med preventivmedel på detta sätt i viss mån givits karaktären av med oavbrutna lagbrott förbunden skumrasktrafik, har preventivlagen ytterligare kommit att förstärka sin direkta neddragande verkan på upplysningsverksamheten.

Till dessa numera allmänt medgivna skadliga verkningar av preventivlagen bör läggas även den verkan lagen i vissa fall kan hava haft, nämligen att då preventivmedel i befruktningshindrande eller smittskyddande syfte använts, på grund av upplysningens och handelns otillfredsställande organisation sådana medel av mindre ändamålsenlig beskaffenhet och effektivitet eller eventuellt hälsovådliga sådana kommit till utnyttjande i stället för de ändamålsenliga och ofarliga, som stå till buds.

I den ringa grad preventivlagen förhindrat en förebyggande födelsekontroll, som eljest — d. v. s. vid en bättre organiserad upplysnings- och handelsverksamhet — skulle hava kommit till stånd, måste detta vidare dessvärre särskilt ofta hava gällt individer och folklager, i fråga om vilka en högre fruktsamhet alldeles icke framstår såsom önsklig ur arvshygieniska eller andra individuellt och socialt betydelsefulla synpunkter. Sålunda hava på grund av preventivlagen läkare stundom känt tveksamhet om tillåtligheten att giva råd och anvisningar i den förebyggande födelsekontrollens teknik åt personer, i fråga om vilka på grund av ärftlig sjukdom, ena makens alkoholism, dålig hälsa, ett flertal tidigare barnsängar, stor fattigdom i familjen eller andra förhållanden födelsekontroll varit särskilt starkt indicerad. Framför allt hava personer, som befinna sig i sådant läge, ofta kommit att draga sig för att rådföra sig med läkare. Dessa fall stå jämställda med den tveksamhet, som yppats beträffande tillåtligheten av råd och anvisningar om smittskyddets teknik. Ännu viktigare är måhända det ofta framhävda förhållandet, att kriminella fosterfördrivningar i stor utsträckning icke skulle hava kommit till stånd, därest kännedom om effektiv preventivteknik förelegat. Fosterfördrivning har kommit att på ett skadligt sätt stå såsom ersättning för förebyggande födelsekontroll.

Allmänt torde kunna sägas, att, i den mindre mån preventivlagen fortfarande utgör ett hinder för utbredningen av kännedom om preventivteknik och av tillgången till preventivmedel, detta hinder är särskilt aktuellt för unga och oerfarna personer och personer i de fattigare samhällsklasserna. Detta förhållande kan näppeligen ur några synpunkter bedömas som annat än individuellt och socialt olyckligt.

Anförda skäl mot preventivlagens upphävande eller revision.

Såsom skäl mot preventivlagens upphävande eller revision hava huvudsakligen anförts vissa skäl av etisk och befolkningskvantitativ natur.

Det mest principiella etiska skälet har givits följande innebörd. Även om lagen varit ineffektiv och ej vunnit tillämpning, så har dock genom denna lag från samhällets sida givits en principiell förklaring om att bruket av vissa preventivmedel är förkastligt. Tanken har vidare varit, att, då försök att vid samlag hindra befruktning genom användande av mekaniskt verkande medel i fast form icke ur moraliska synpunkter kan bedömas annorlunda än förebyggande födelsekontroll genom kemiska medel eller genom vilka andra medel och metoder som helst, man i lagens stadganden ernått ett fördömande av den förebyggande födelsekontrollen överhuvud taget.

Nu anförda skäl har naturligtvis moralisk bärkraft blott för den, som står helt avvisande mot den förebyggande födelsekontrollen såsom sådan.

Av väsentligt annan och mera relativ innebörd är det vanligen anförda etiska skälet för preventivlagens bibehållande, som grundas på följande tankegång. Oavsett om man förmenar, att förebyggande födelsekontroll i och för sig under alla förhållanden måste vara en moraliskt förkastlig handling eller man i detta hänseende har en mindre snäv uppfattning, kan man nämligen hävda och har även hävdat att själva möjligheten att vid samlag förhindra befruktning och kanske än mer möjligheten att ernå skydd gentemot smitta av könssjukdom har demoraliserande verkningar, i det att risken för befruktning eller smitta av könssjukdom utgöra motiv, som avhålla från lättsinniga könsförbindelser. Tillgång till preventivmedel kan därför bidraga till att öka antalet lösa könsförbindelser.

Styrkan av detta skäl beror givetvis — utom på den moraliska inställningen till sådana förbindelser — dels på styrkan i och för sig hos de avhållande motiv, som bero på risken för befruktning och smitta av könssjukdomar, dels ock på i vilken grad preventivlagen faktiskt hindrar kännedomen om och tillgängligheten av preventiva medel. Därav beror nämligen, om den förmår att avsevärt förstärka dessa avhållande motiv.

Såsom skäl emot preventivlagens avskaffande hava även anförts befolkningskvantitativa hänsyn. Preventivlagen skulle enligt denna uppfattning utgöra en på längre sikt nativitetsuppehållade faktor.

Bärkraften av detta skäl beror dels på i vilken grad födelsekontrollen sker genom användande av tekniska preventivmedel av i lagen avsett slag, dels på i vilken grad preventivlagen minskar kännedomen om och bruket av sådana preventivmedel.

Utgångspunkter vid frågans uppläggning.

Den i bilaga 1 givna framställningen av den här behandlade lagfrågans utveckling giver klart vid handen att, medan de nyss anförda etiska och befolkningskvantitativa synpunkterna ursprungligen varit de avgörande, de sjukdomsskyddande synpunkterna i stället blivit de under efterkrigstiden dominerande.

Vid lagens tillkomst hade man främst intresset riktat på de preventiva medlens befruktningshindrande verkan, vari man då såg en såväl moralisk som befolkningskvantitativ fara, vilken man genom preventivlagen avsåg att nedbringa; när numera statsmakterna uttalat sig för en reform av preventivlagen, har man haft uppmärksamheten fästad främst på den smittskyddande verkan av vissa preventivmedel och i dessa sett ett gagnande hjälpmedel i kampen mot könssjukdomarna. I medicinalstyrelsens nyss berörda skrivelse har även tyngdpunkten lagts på sjukdomsskyddet. De sakkunniga hava visserligen exemplifierat vissa fall, då uppenbart behov av preventivmedel för födelsekontroll är för handen, men likaledes lagt huvudvikten vid smittskyddet. De hava i alla händelser undvikit att taga ståndpunkt till den normala födelsekontroll, som numera utövas i flertalet icke sterila äktenskap. För denna mera rent medicinska inställning till problemet, som ligger i smittskyddets framhävande, tala sakligt de redan antydda förhållandena, att preventivlagen med all säkerhet blott haft mindre betydelse för nativiteten i landet samt att de etiska skälen för preventivlagens upprätthållande kommit i ett delvis annat läge.

Då befolkningskommissionen gått att taga ställning till den väckta frågan om preventivlagens reformering, har det emellertid för kommissionen fram-

stått uppenbart, att vikt på nytt bör i lika eller högre mån läggas å födelsekontrollen. Ett naturligt skäl för denna problemförskjutning ligger redan i kommissionens mera vidsträckta utredningsuppgift, inom vilken frågan om födelsekontrollen intager en central plats och under alla förhållanden måste utredas.

Även bortsett därifrån framstår en behandling av problemet, där man ej klart tager ställning till betydelsen och berättigandet av de tekniska preventivmedlen i deras användning i födelsekontrollerande syfte, såsom en ofullständig och därför otillräcklig utredning. Kommissionen kan icke underlåta framhålla det stötande i den inställning till problemet, som under efterkrigstiden gjort sig så ofta gällande, då man menat sig kunna försvara preventivmedlen och påyrka en reform av preventivlagen med hänsyn till deras nytta såsom sjukdomsskyddande i lösa, tillfälliga könsförbindelser, medan man samtidigt undvikit att taga ståndpunkt till preventivmedlens berättigande ur etiska och sakliga synpunkter med avseende å deras normala användning inom äktenskapen och i de mera fasta utomäktenskapliga förbindelser, där risk för smitta av könssjukdom icke föreligger.

Denna kritik mot det under de sista åren vanliga sättet att behandla frågan om preventivlagens revision måste vara i lika grad framträdande, oavsett vilken inställning till spörsmålet om preventivmedlens berättigande ur befruktningshindrande synpunkt, som man än intager. Kommissionen vill här påpeka, att ett flertal av de myndigheter, som haft att yttra sig över de sakkunnigas utredning, icke känt sig övertygade av eller åtminstone yppat tveksamhet inför de sakkunnigas motivering för sina reformförslag, just emedan de funnit de etiska och befolkningskvantitativa frågor, som röra preventivmedlens användning i befruktningshindrande syfte otillräckligt utredda. För stora folklager stå dessa synpunkter fortfarande såsom avgörande. Vill man säkert förankra en reform av preventivlagen i folkets rättsmedvetande, bör man icke undvika att öppet redogöra för och taga klar ståndpunkt till även dessa sidor av problemet.

Detta betyder icke att befolkningskommissionen saknar blick för eller velat undanskjuta den viktiga frågan om ett förbättrat smittskydd gentemot könssjukdomar. Kommissionen delar — som av betänkandet i sexualfrågan närmare framgår — i allt väsentligt den inbördes överensstämmande uppfattning i denna fråga, som tagit sig uttryck i medicinalstyrelsens ovannämnda skrivelse och i de sakkunnigas utredning. Men kommissionen förmenar, att den utredning av frågan, som redan föreligger, framför allt måste kompletteras med avseende å födelsekontrollen, att därvid födelsekontrollen inom äktenskapen bör tillmätas huvudsaklig betydelse samt att de etiska och befolkningskvantitativa synpunkterna icke vid frågans utredning böra få undanskjutas.

En allmän undersökning av sexualfrågan, upplagd efter dessa linjer, har central vikt även för kommissionens övriga undersökningsuppgifter men har — med den uppfattning kommissionen nyss utvecklat med avseende å frågan om preventivlagens reformering — varit nödvändig redan för avgivandet av här förevarande yttrande. Denna allmänna utredning föreligger i kommissionens betänkande i sexualfrågan. Å de i sistnämnda utredning vunna resultaten bygger kommissionen sina slutsatser jämväl i här till behandling föreliggande specialfråga.

Sammanfattning av grunderna för upphävandet av preventivlagens centrala bestämmelser.

I den framställning av preventivlagens innebörd, som inledningsvis givits, har såsom dennas centrala bestämmelser betecknats förbuden mot utbjudande av preventivmedel, förledande till deras användande och meddelande av anvisning om sättet för deras användande. Då i det följande talas om »preventivlagen» avses närmast dessa bestämmelser. Befolkningskommissionen föreslår, som av vid yttrandet fogade lagförslag framgår, upphävandet av dessa lagbestämmelser.

Vissa av skälen härför äro redan antydda i det föregående. Samtliga skäl äro genom undersökning grundade och mera utförligt framlagda i betänkandet i sexualfrågan. Befolkningskommissionen vill — under allmän hänvisning till nämnda betänkande — kortfattat sammanfatta sina skäl på följande sätt.

Lagen har icke vunnit tillämpning. Dess öppna åsidosättande är ett allvarligt ont ur synpunkten av lagarnas helgd och rättsordningens fasthet. Förslag att — med preventivlagens bibehållande i dess nuvarande form — bringa rättstillämpningen i samklang med lagen har icke framställts.

Rättstekniskt är lagen inkonsekvent så tillvida, att dess bestämmelser blott gälla mekaniskt verkande preventivmedel i fast form, ehuru lagens motivering gäller alla slags preventivmedel.

Lagens ursprungliga syftemål att hindra utbredningen av kännedomen om och bruket av tekniska preventivmedel och att hejda nativitetsfallet har icke uppnåtts.

I den mindre mån lagen faktiskt fördröjt spridningen av effektiva metoder för förebyggande födelsekontroll och smittskydd, har verkan i vissa fall varit, att mindre ändamålsenliga eller rentav hälsovådliga preventivmedel kommit till användning. I den mån lagen hindrat genomförandet av skydd mot smitta i lösa opersonliga könsförbindelser måste den antagas hava motverkat strävandena att minska könssjukdomarnas spridning. Lagen måste anses vara i sin mån medansvarig till det utbredda bruket av framkallade aborter såsom medel för födelsekontroll. Allmänt har lagen såsom hinder för utbredningen av kännedomen om och tillgången till effektiva medel för skydd mot smitta av könssjukdom eller mot befruktning vid samlag blott kunnat hava haft i någon väsentlig mån avsevärda verkningar för unga och oerfarna personer och personer i de fattigare samhällsklasserna samt dessutom för individer med mindre än normal intelligens, karaktär och förtänksamhet för en handlings följder, vilket i och för sig näppeligen ur någon synpunkt kan bedömas såsom annat än individuellt och socialt olyckligt.

Lagen har på olika vägar verkat hindrande för den vederhäftiga och allvarliga upplysningsverksamheten såväl vad beträffar preventivmedlens betydelse såsom medel för förebyggande födelsekontroll som deras betydelse såsom medel för smittskydd. Lagen har därigenom även verkat neddragande på den nivå, varå den offentliga diskussionen och upplysningsverksamheten i könslivets frågor kommit att föras i vårt land och likaså på handeln med tekniska preventivmedel. Vissa av de i kommissionens betänkande i sexualfrågan framlagda förslagen om samhälleliga åtgärder till en förbättrad upplysning om den förebyggande födelsekontrollens och smittskyddets rationella teknik förutsätta preventivlagens upphävande.

I nativitetstalen vinnes en bekräftelse å den uppfattning, som läkarnas erfarenhet sedan länge givit, nämligen att viss födelsekontroll vid samlag — med vissa angivna undantag, vilka i stort sett äro oberoende av politisk, etisk och religiös inställning — måste antagas vara godtagen och praktiskt utövad av i det närmaste hela den del av det svenska folket, som befinner sig

i fruktsam ålder och som, utan att sterilitet föreligger, lever i äktenskap eller eljest icke kan antagas leva i fullkomlig avhållsamhet. Då å ena sidan lagen ursprungligen grundats och ännu i den allmänna meningen grundas i det omdömet, att födelsekontroll vid samlag icke är etiskt berättigad och av detta etiska skäl — jämte de befolkningskvantitativa — bör motverkas, och då å andra sidan dock sådan födelsekontroll i de enskildas liv faktiskt allmänt godtages, har ett för hela folkets moral farligt element av bristande uppriktighet skapats.

Den absolut avvisande inställningen mot förebyggande födelsekontroll såsom sådan har visats vara ur olika synpunkter — även den etiska — omöjlig att upprätthålla. Det har befunnits att förebyggande födelsekontroll inom äktenskapen bör bedömas såsom berättigad, då arvshygieniska, medicinska, hygieniska eller familjeekonomiska skäl föreligga. Den förebyggande födelsekontrollens positiva värde såsom förutsättning i många fall för tidig äktenskapsbildning har framhållits. Ur såväl hygienisk som familjesocial synpunkt framträder en förebyggande födelsekontroll såsom ett i de icke sterila äktenskapen normalt tillvägagångssätt. Den förebyggande födelsekontrollen bör därvid icke ses såsom enbart åsyftande barnbegränsning. Den har en viktig positiv uppgift genom att möjliggöra en sådan spridning i tiden av barnsbörderna och en sådan anpassning av barnantalet, som med hänsyn till hustruns och barnens hälsa och hela familjens välfärd är påkallad. Förebyggande födelsekontroll i syfte att nå viss spridning av barnsbörderna blir av hygieniska skäl särskilt påkallad inom äktenskap, där makarna vilja föda upp en stor barnskara.

Faran av den extrema barnbegränsningen ej blott för folkets bestånd utan även för äktenskapens lycka och barnens fostran har även understrukits. Födelsekontroll är emellertid icke liktydig med extrem barnbegränsning. Den extrema barnbegränsningens motverkande förutsätter icke födelsekontrollens avskaffande men kräver ett ansvarsfullare bruk inom äktenskapen av den födelsekontroll, vilken i och för sig är ur olika synpunkter och i viss utsträckning påkallad.

Från etisk synpunkt kan förebyggande födelsekontroll i visst fall anses vara berättigad eller icke berättigad. Däremot har en mindre effektiv metod vid födelsekontrollens utövande etiskt sett icke företräde framför en mera effektiv metod. Vid utredning av frågan om valet av metod för den förebyggande födelsekontrollens genomförande har den slutsatsen vunnits, att i ett stort flertal äktenskap användandet av vissa i lagens bestämmelser åsyftade preventivmedel är att tillråda framför den nu oftare tillämpade metoden med s. k. avbrutet samlag.

Den etiska synpunkten har — sedan den absolut avvisande ståndpunkten mot födelsekontrollen såsom sådan frånträtts och det etiska omdömet därigenom ställts beroende av handlingens verkningar och motiv — visats icke strida mot utan tvärtom stödja de nyssnämnda sakliga synpunkterna.

I fråga om särskilt de utomäktenskapliga könsförbindelserna hava skäl förebragts, på grund varav under nu rådande ekonomiska och sociala förhållanden en allmän och urskillningslös etisk förkastelsedom över dessa förbindelser icke kan uttalas. Den i vissa kretsar rådande uppfattningen om ett alltmera framträdande sexualmoraliskt förfall hos Sveriges ungdom har på goda grunder bestritts. Även med beaktande av de på sina håll framträdande missförhållandena måste allmänt och genomsnittligt sett ungdomen i vår tid antagas stå högre och icke lägre i fråga om sexualmoralen än under närmast föregående mansåldrar. Bortsett från de två sistberörda slutsatserna, hava skäl angivits för uppfattningen, att spridningen av de i lagen åsyftade tekniska preventivmedlen icke haft en mera betydelsefull verkan å de

utomäktenskapliga könsförbindelsernas utbredning. I de lösa utomäktenskapliga könsförbindelser, vilka faktiskt förekomma, är — oavsett huru hårt man bedömer deras etiska halt — förebyggande födelsekontroll i allmänhet påkallad i starkare grad än i de äktenskapliga och övriga fasta förbindelserna.

De tidigare i detta yttrande antydda etiska skälen för preventivlagens bibehållande hava genom dessa utredningar befunnits icke hållbara.

Vad därefter gäller de befolkningskvantitativa skälen för preventivlagens bibehållande, har först visats, att den nu till en för vårt folks liv farlig ytterlighet drivna barnbegränsningen genomförts i största utsträckning genom s. k. avbrutet samlag och således utan anlitande av de i lagen åsyftade eller andra tekniska preventivmedel. De mellan olika distrikt och socialgrupper bestående fruktsamhetsdifferenserna göra det i följd härav uppenbart, att födelsernas antal skulle kunna sjunka ännu mycket mera även utan en stegrad användning av de i lagen åsyftade preventivmedlen. Någon ens i ringa grad effektiv metod att förhindra folkets fortgående sammankrympning kunde därför preventivlagen redan av detta skäl icke anses vara, även om det oriktiga antagandet gjordes, att lagen vore effektivt tillämpad. Den i verkligheten icke efterlevda preventivlagen är naturligtvis såsom befolkningspolitiskt medel betydelselös. Den positiva befolkningspolitiken bör för framtiden grundas på det frivilliga och ansvarsmedvetna föräldraskapets princip. Dess riktlinjer måste vara å ena sidan en fostran av folkets ungdom till en mera positiv familjeinställning och å andra sidan genomförandet av sådana samhällsreformer, som undanröja de nu existerande ekonomiska och sociala svårigheterna eller rentav hindren för äktenskap och barnafödande.

Vid fullföljandet av sådana strävanden att skapa en mera positiv familjeinställning är preventivlagen en tung black om foten. Det bör icke fördöljas att preventivlagen i stora delar av folkets djupa lager blivit förhatlig. Den har — med rätt eller orätt — förnummits såsom ett försök till klassmässig avgränsning av kunskapen om rationell förebyggande födelsekontroll. I sin tur har detta hämmat dessa samhällsklassers naturliga benägenhet för en sunt positiv inställning till familjebildning och barnafödande. Genom denna sin indirekta verkan står lagen, tvärtemot sitt syfte, faktiskt såsom en av orsakerna — låt vara icke en av de viktigare — till den även i de breda folklagren rådande tendensen till en alltmer extrem barnbegränsning.

Genom att ställa sig helt avvisande till all födelsekontroll har samhället — och detta gäller i förhållande till alla samhällslager — avstått från att tillvarataga möjligheten att genom en på en gång kunskapsmeddelande och fostrande upplysning i frågan motverka den för folket i sin helhet och för de enskilda familjerna skadliga benägenheten att driva födelsekontrollen till en extrem barnbegränsning.

Preventivlagen står av nyss angivna skäl såsom symbolen för en befolkningspolitik, som ej mött folkets förtroende utan i stor utsträckning skapat misstro mot syftet och som varit ineffektiv till vinnandet av själva detta syfte men haft stora skadeverkningar. Lagen saknar grund i folkets rättsmedvetande och kan icke stödjas av sakskäl. Medicinalstyrelsen har vitsordat det trängande behovet av en »uppröjning» på sexualhygienens arbetsfält. En nödvändig förutsättning för detta röjningsarbete är bland annat preventivlagens upphävande.

Befolkningskommissionen har genom utredning i samtliga de här ovan berörda frågorna — framlagd i dess betänkande i sexualfrågan — nått den uppfattningen, att preventivlagens här åsyftade centrala bestämmelser böra med det snaraste upphävas.

III

Frågan om reglering av upplysningen om preventivmedel.

Innebörden av de sakkunnigas förslag.

Befolkningskommissionen erinrar om att de sakkunniga kommo till enahanda slutsats som kommissionen, nämligen att de i föregående avdelning behandlade bestämmelserna icke böra bibehållas.

De sakkunniga tänkte sig emellertid såsom ersättning för dessa bestämmelser en reglering av bland annat upplysningsverksamheten om preventivmedel, genomförd i särskild lagstiftning utom strafflagens ram. Förslag till utformning av denna lagreglering framlades av de sakkunniga i ett vid betänkandet fogat »Utkast till lag om preventivmedel». Lagutkastets 4 §, som gäller här ifrågavarande spörsmål, har erhållit följande lydelse:

Vill någon i offentligt föredrag eller eljest vid offentlig eller därmed jämförlig sammankomst lämna anvisning å preventivmedel eller om sättet för deras användande, skall anmälan om föredraget eller sammankomsten göras hos polismyndigheten i orten och polismyndighetens tillstånd avvaktas.

Vad nu är sagt gäller icke i fråga om

1) vetenskaplig föreläsning å läroanstalt,

2) undervisning, som står under tillsyn av skolöverstyrelsen,

3) föredrag, som med skolöverstyrelsens tillstånd ingår i den av staten understödda föreläsningsverksamheten, eller

4) upplysningsverksamhet, som eljest bedrives efter föreskrifter, vilka Konungen utfärdar.

I 5, 6 och 7 §§ äro vissa processuella och straffrättsliga regler givna till sanktion av det i ovan anförda 4 § givna förbudet. I 1 § definieras preventivmedel såsom medel, som äro avsedda att i samband med könsumgänge användas till att förebygga befruktning eller överförande av könssjukdom. De sakkunniga föreslå icke en motsvarande lagreglering beträffande skriftliga, i tryck eller eljest lämnade framställningar.

Beträffande den närmare innebörden av och motiveringen för det anförda förslaget till lagstadgande hänvisas till de sakkunnigas betänkande och till den i bilaga 1 vid detta yttrande givna redogörelsen. Såsom av särskild vikt för den fortsatta framställningen må emellertid framhållas, att de sakkunniga icke tänkt sig en minskad utan en ökad upplysningsverksamhet om preventivmedel. De sakkunniga hava blott velat skapa garantier för att denna ökade upplysningsverksamhet bleve vederhäftig och komme att försiggå under värdiga former. Medicinalstyrelsen har i sitt yttrande över de sakkunnigas betänkande dröjt vid denna synpunkt och därvid väckt förslaget, att en uttrycklig bestämmelse borde tillfogas av innebörd, att polismyndighet ej må vägra tillstånd till offentlig muntlig framställning, med mindre det med skäl kan antagas, att det ömtåliga ämnet icke kommer att i föredraget eller vid sammankomsten behandlas med tillbörlig värdighet och allvar.

Kommissionen vill, innan den går att pröva de sakkunnigas förslag, anmärka, att den i sitt betänkande i sexualfrågan framställt åtskilliga förslag om åtgärder för vinnande av förbättrad upplysning om preventivmedel och deras användande. I den fortsatta diskussionen av den föreslagna regleringen av upplysningsverksamheten utgår kommissionen ifrån att dessa åtgärder inrymmas under de i förslaget medgivna undantagen från det allmänna förbudet.

Erinringar till frågan om upplysningsverksamhetens reglering.

Då kommissionen går att fatta ståndpunkt till det framlagda förslaget, vill kommissionen först framhålla, att den helt delar de sakkunnigas grunduppfattning, att det å ena sidan är ett stort samhälleligt intresse, att en vidgad upplysning om preventivmedel kommer till stånd, och att det å andra sidan samtidigt är ett lika stort intresse, att denna vidgade upplysning blir vederhäftig och värdig. Kommissionen delar jämväl de sakkunnigas mening, att den upplysningsverksamhet, som nu förekommer, icke alltid fyller sistnämnda krav.

Likväl finner kommissionen starka skäl tala emot en sådan lagreglering av upplysningsverksamheten, som de sakkunniga föreslagit. Dessa skäl äro av principiell, lagteknisk och administrativ natur. Kommissionen ärnar emellertid icke mera utförligt uppehålla sig vid sådana brister i förslaget, som genom omarbetning kunna avlägsnas, utan allenast vid sådana olägenheter, som oundgängligen äro förbundna med det slag av lagreglering med avseende å upplysningsverksamheten, som här av de sakkunniga föreslagits.

Rent principiellt vill kommissionen till en början framhålla, att det i och för sig är en betänklig väg, man beträder, då man lagreglerar den fria upplysningsverksamheten i ett land. De synpunkter å denna allmänna fråga, åt vilka lagrådet i sitt yttrande över det ursprungliga preventivlagsförslaget gav uttryck och som föranledde dess avstyrkande av detta förslag, äga enligt kommissionens mening alltjämt och måhända i ökad grad sin tyngd. Dessa betänkligheter få i de sakkunnigas förslag en bjärt belysning däri, att särskilt undantag måst stadgas för att värna den akademiska lärofriheten. Såvitt kommissionen har sig bekant, skulle, om de sakkunnigas förslag bleve lag, denna bestämmelse vara den första i svensk lagstiftning, varigenom den akademiska lärofriheten, som i vårt land sedan länge aldrig satts i fråga, måst på ett detaljområde genom författningsbestämmelse särskilt medgivas.

En lagreglering av sexualupplysningen, som sätter denna i särklass, måste därtill bidraga till att uppehålla det alltjämt rådande missförhållandet, att könslivet, som dock är en viktig del av varje normal och sund människas levnad, och särskilt födelsekontrollen, som enligt vad ovan sagts är allmänt praktiserad och ett normalt medel i det stora flertalet icke sterila äktenskap, komma att framstå såsom något lågt, oanständigt och skamligt, vars omtalande kräver särskild lagstiftnings värnande stängsel. Det föreligger onekligen i dessa frågor hos många människor fortfarande en skadlig benägenhet för ljusskygghet och hemlighetsmakeri. Kommissionen hyser den uppfattningen och har i sitt betänkande i sexualfrågan närmare angivit skälen därför, att det finnes ett samband mellan detta hemlighetsmakeri å ena sidan och å andra sidan svårigheterna för en fördjupad familjemoral och en friskare inställning till könslivet och barnalstringen att tränga igenom hos vårt folk. Den förbättring i sistnämnda hänseende, som i den uppväxande gene-

rationen låter sig skönja, har även gått jämsides med en större öppenhet och uppriktighet i könslivets frågor.

Det bör vidare påminnas, att, då sexuallivets problem ställas i särskilt rum och då diskussionen av dem kringgärdas på sätt som här föreslagits, man löper den risken, att på ett osunt sätt intresset fästes just till dessa ting. Slutresultatet blir då lätteligen det motsatta mot vad man avsett. Tankarnas sjukliga kretsande kring sexuella frågor har ofta sin förutsättning i att samhället och i samhället sanktionerade handlingsmönster dragit en lockande cirkel av förbjudenhet kring hela området. Sunda människors tankar syssla icke till övermått med sexuella ting. Det finnes en föredömlig blygsamhet, som ingenting har att göra med ljusskygg prydhet. Den har hos normala människor naturliga förutsättningar och utvecklas vidare genom fostran men icke genom inskärmande lagregler.

Kommissionen håller således före, att den föreslagna lagregleringen av den fria upplysningsverksamheten, som, oavsett ämnesområdet, är betänklig i och för sig, är särskilt förkastlig på detta område, där verkan lätteligen kan bliva alldeles motsatt det goda syftet. Men kommissionen hyser därtill den tillit, varåt bland andra särskilt medicinalstyrelsen givit uttryck, att, när efter preventivlagens upphävande, goda föreläsare i ökad utsträckning komma att stå till buds, de undermåliga föreläsarna efter hand och förmodligen ganska snart skola komma att förlora sin publik. Denna förhoppning är desto säkrare grundad, som det med visshet kan påräknas, att de stora organisationerna på den fria folkbildningens fält, vilka ju nu omfatta avsevärda delar av vårt lands ungdom, äga tillräckligt av initiativ, ansvar och idealitet för att de skola spänna sina krafter i syfte att länka utvecklingen i denna riktning. Lagregleringen framstår därför såsom ej blott betänklig utan även obehövlig. Upplysningsverksamheten är i det långa loppet sitt eget skydd.

Därmed vill kommissionen icke hava bestritt, att en upplysning om könslivets frågor kan bedrivas på ett stötande sätt, och heller icke, att en, låt vara minskande publik kan finnas för även sådan art av upplysning. Men för dess bekämpande har man att lita — utom till ungdomens sunda bortvändhet från smutspropaganda och till folkbildningsverksamhetens rensande inflytande — till lagens allmänna straffhot för framställning, som är tukt och sedlighet sårande. Kommissionen vill här vidare anmärka, att det i och för sig är en farlig tendens att undantaga vissa framställningar från det allmänna lagbudet och underkasta dem särskild lagstiftning. Man vedervågar därigenom att så småningom förslappa det allmänna lagbudets rättskraft. Att preventivlagen haft denna oförmånliga verkan kan numera knappast betvivlas.

Till dessa redan i och för sig tungt vägande principiella betänkligheter tillkommer enligt kommissionens mening det anmärkningsvärda förhållandet, att de sakkunnigas förslag till lagreglering icke gäller all slags muntlig framställning om sexuella förhållanden, som sker offentligt, utan blott sådan framställning, som innefattar anvisning å preventivmedel eller om sättet för deras användande.

Saklig grund för denna gränsdragning hava de sakkunniga icke påvisat. De allmänna skäl för en lagreglering av ifrågavarande upplysningsverksamhet, vilka de sakkunniga anfört — att framställningar i dessa ämnen för att icke vara mera till skada än gagn måste hållas på ett högt plan och att de stundom kunna vara väl lämpade för vuxna men icke för barn eller avsedda för åhörare av ettdera könet men icke för åhörare av båda könen — äro uppenbarligen av natur att gälla alla slag av framställningar om könslivets förhållanden. De sakkunniga synas även hava haft en känsla härav, då

de framhålla, att nyss anförda skäl »skulle kunna leda till ganska långt gående föreskrift». Den i lagförslaget iakttagna avgränsningen motiveras blott genom hänvisning till »den mer begränsade ram, som uppdrages av ämnet» för de sakkunnigas utredning. Kommissionen kan icke undgå att finna sistnämnda hänvisning otillräcklig såsom grund för här ifrågavarande avgränsning av området för den föreslagna lagregleringen, och erinrar om den fara för oklarhet, splittring och inkonsekvens i lagstiftningen, som gärna vidlåder dylik specialreglering.

I detta särskilda fall framstår avgränsningen av området för den föreslagna lagregleringen så mycket mindre sakligt grundad som det torde vara ostridigt, att annat slag av framställning om könslivets förhållanden kan vara och ofta är i högre eller lägre grad sedlighetssårande och det naturligtvis i och för sig är ett lika stort intresse, att även detta andra slag av sexualupplysning hålles vederhäftig och tuktig. De sakkunniga hava särskilt framhållit betydelsen av vidgad upplysning om preventivmedel och därvid framhävt behovet av ökat skydd i lösa och opersonliga könsförbindelser mot smitta av könssjukdom; kommissionen har efter ingående utredningar nått enahanda uppfattning rörande betydelsen av vidgad upplysning om preventivmedel men därvid i stället lagt huvudvikten på behovet av förebyggande födelsekontroll inom äktenskapen. Den omständigheten, att på detta vis ökad upplysning om preventivmedel bedömes såsom ett ur olika synpunkter särdeles betydelsefullt samhällsintresse, kan dock icke rimligen anföras såsom skäl för en extra samhällskontroll. Motsatsen torde rentav med bättre skäl enligt kommissionens mening kunna hävdas. De sakkunniga hava nämligen icke gjort gällande, att den vidgade upplysning om preventivmedel, som även enligt deras förmenande bör komma till stånd i samband med preventivlagens upphävande, skulle vara av sådan art, att en skärpt samhällskontroll däröver vore erforderlig. De sakkunniga synas tvärtom dela den uppfattning, varåt kommissionen i betänkande i sexualfrågan givit uttryck och varvid kommissionen här nedan vill något ytterligare dröja, nämligen att motsatsen med visshet är att förvänta.

Allvarligare än sistnämnda invändning framstår för kommissionen den kritik, som måste riktas mot den föreslagna lagregleringen med hänsyn till dennas begränsning till enbart muntlig framställning. Kommissionen erinrar i detta sammanhang därom, att den inkonsekvens inom rättsordningen, som härigenom uppstode, så till vida skulle vara en nyhet i vår lagstiftning, som preventivlagen ju innefattar likalydande förbud i såväl strafflagen som tryckfrihetsförordningen.

En motsvarande lagreglering jämväl i fråga om skriftliga framställningar skulle givetvis förutsätta en i administrativ ordning skeende förprövning jämväl av dessa; en annan lösning av det lagtekniska problemet synes icke möjlig. Utan att direkt peka härå framhålla de sakkunniga, att det med hänsyn till tryckfrihetsförordningens uppställning och allmänna karaktär lärer vara mindre tillfredsställande att stadga en allmän regel med förbud mot framställningar i vissa ämnen och samtidigt från huvudregeln meddela mer eller mindre omfattande speciella undantag. Det bör härvid särskilt framhållas, att denna svårighet icke hänför sig till denna förordnings blotta form och disposition utan är betingad av en allmän rättsgrundsats, som ansetts så viktig, att ifrågavarande förordning givits grundlags kraft.

En förprövning av skrift, som utgives av trycket skulle, även om för dess genomförande bestämda regler vore givna, strida mot tryckfrihetsförordningens syftemål att värna »varje svensk mans rättighet, att utan några av den offentliga makten i förväg lagda, av tryckfrihetslagen ej föreskrivna,

hinder, utgiva skrifter; att sedermera allenast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke, i annat fall, kunna därför straffas, än om detta innehåll strider emot tydlig lag, given att bevara allmänt lugn, utan att återhålla allmän upplysning». Det frihetsintresse, som denna rättsgrundsats värnar, har för stiftarna av våra grundlagar framstått särskilt ömtåligt vad gäller skriftlig framställning, men den har förvisso giltighet även för muntlig framställning. Kommissionen vill som sin mening framhålla, att, om sådan inskränkning av yttrandefriheten föreslås, som icke kan införlivas i tryckfrihetsförordningen, sistnämnda omständighet i och för sig bör uppfattas såsom ett varnande tecken för lagstiftaren.

Vad gäller det nu föreliggande fallet vill kommissionen vidare framhålla följande. De sakkunniga hava anfört, att själva behovet av en reglering av skriftliga framställningar angående preventivmedel efter genomförandet av en av de sakkunniga föreslagen reglering av jämväl handeln med sådana medel skulle bliva till väsentlig grad förminskad. Då kommissionen på grunder, som skola i det följande angivas, icke heller ansett sig kunna förorda den reglering av handeln med preventivmedel, som de sakkunniga föreslagit, mister detta skäl för kommissionens del sin vikt. Men bortsett härifrån och antaget, att de sakkunnigas förslag till reglering av handeln med preventivmedel godtoges, så framstår likväl den av de sakkunniga följda tankegången såsom icke sakligt grundad. Den skulle med samma eller än större styrka kunna anföras såsom skäl även mot lagreglering av muntliga framställningar och utgör i alla händelser intet skäl för en olika behandling av muntlig och skriftlig framställning. Kommissionen erinrar därom, att, såsom de sakkunniga sett problemet, den ifrågasatta lagregleringen huvudsakligen åsyftar sådana framställningar om preventivmedel, som icke hava samband med försäljningen av dylika medel. Dylika framställningar kunna givetvis vara såväl skriftliga som muntliga, och de sakkunniga hava icke anfört grund för antagandet, att de förra mer än de senare skulle komma att kunna indirekt kontrolleras genom handelns reglering.

I själva verket synes det tvärtom kommissionen uppenbart, att de intressen, som i vissa kretsar möjligen kunde tänkas förefinnas för bedrivandet av en icke önsklig upplysningsverksamhet om preventivmedel, hava ett betydligt mera effektivt medel i skriftlig än i muntlig framställning. En reglering av enbart den muntliga upplysningsverksamheten kunde vidare väntas föra särskilt dessa intressen till ett ökat utnyttjande av den skriftliga framställningens form.

Till sist vill kommissionen framhålla, att de sakkunniga icke anfört skäl, på grund varav man skulle hava att frukta en utvidgning av sådan upplysningsverksamhet om preventivmedel, som skulle göra en lagreglering erforderlig. De sakkunniga synas hava tänkt sig den föreslagna lagregleringen såsom en ersättning för preventivlagen, vilken ju föreslås upphävd. Emellertid har, som jämväl de sakkunniga framhållit, denna lag i praktiken alldeles satts ur tillämpning. Den har icke i minsta mån hindrat den art av upplysningsverksamhet om preventivmedel, som man kunde tänkas vilja betrakta såsom mindre önsklig. Däremot har preventivlagen stått såsom ett hinder för den vederhäftiga upplysningsverksamheten i detta ämne, och de sakkunniga hava liksom kommissionen däri sett ett viktigt skäl för lagens upphävande. Kommissionen har här ovan i överensstämmelse med medicinalstyrelsens uppfattning uttalat den övertygelsen, att den vidgade upplysningsverksamhet av vederhäftigt slag, som man efter preventivlagens upphävande har anledning att förvänta, i och för sig kommer att förmå i väsentlig grad undanträngа den mindre önskliga upplysningsverksamheten.

Under sådana förhållanden synes preventivlagens upphävande icke kunna anföras såsom ett skäl för en ny lagreglering. Det utgör tvärtom ett skäl för att sådan lagreglering skall bliva sakligt mindre påkallad, sedan preventivlagen upphävts, än den för närvarande möjligen kunde bedömas vara.

Befolkningskommissionen kan sammanfatta de här ovan gjorda erinringarna på följande sätt. Beklagligtvis förekomma framställningar om könslivets förhållanden av sådan natur, att de måste bedömas såsom icke önskliga. Preventivlagens upphävande kan emellertid icke väntas öka deras vanlighet utan måste tvärtom verka rensande på hela detta område. Behovet av en lagreglering av upplysningsverksamheten i samband med preventivlagens upphävande måste redan av detta skäl starkt ifrågasättas. De tvenne begränsningar till enbart muntlig framställning och till enbart framställning innefattande upplysning om preventivmedel, vilka de sakkunniga iakttagit i sitt förslag till lagreglering, äro sakligt icke grundade, då skriftlig framställning och framställning i andra sexuella frågor måste vara i lika eller högre grad i behov av lagreglering. Emellertid är överhuvud taget behovet icke styrkt. Härtill kommer, att en lagreglering, som ingriper på den medborgerliga yttrandefriheten, ur allmänna synpunkter möter betänkligheter. Sådan lagreglering är i synnerhet olämplig, då den såsom den föreslagna sätter sexualupplysningen i särklass, vilket måste stödja den konventionella brist på uppriktighet i könslivets frågor, som alltjämt råder. Kommissionen menar, att man i dessa ting i första hand måste lita på ungdomens egen sunda inställning och på den fria upplysningsverksamhetens eget ansvar, och håller före, att man särskilt i vårt land och i vår tid har goda skäl att utan räddhåga giva åt ungdomen och åt den fria upplysningsverksamheten denna tillit. Kommissionen hänvisar slutligen till, att framställningar, som äro tukt och sedlighet sårande, äro straffbara även utan särskild ny lagstiftning; sådan lagstiftning kan tvärtom befaras förslappa det allmänna lagbudets rättskraft.

Erinringar till frågan om regleringens administrativa genomförande.

I denna sin kritik har befolkningskommissionen ännu icke tagit i betraktande den för svenskt rättsliv synnerligen egenartade form av administrativ kontroll, som de sakkunniga måst tänka sig för lagregleringens genomförande. De sakkunnigas förslag innebär ju, att den, som vill giva offentlig muntlig framställning, innefattande anvisning å preventivmedel eller om sättet för deras användande, skall före framställningens lämnande göra anmälan härom till polismyndigheten i orten och avvakta dennas tillstånd.

Kommissionen vill härtill först anmärka, att, då de sakkunniga tänka sig en prövning av framställning ur andra synpunkter än dess art att vara eller icke vara tukt och sedlighet sårande, polismyndigheterna i orterna i kanske flertalet fall måste betraktas såsom sakligt mindre kompetenta för denna speciella prövningsuppgift, hur i övrigt skickade för dem mera näraliggande tjänsteplikters behöriga fyllande de än äro. Att så är förhållandet framlyser nogsamt av innehållet i åtskilliga av de remissyttranden, som från polismyndigheters sida avgivits angående de sakkunnigas förslag. Ett flertal av de polismyndigheter, som närmare gått in på frågan, hava även givit uttryck åt en egen uppfattning i samma riktning. Då prövningen skulle böra ske ur såväl hygieniska och socialpedagogiska som allmänna ordningssynpunter, lärer näppeligen heller någon annan lokal myndighet kunna anvisas såsom helt

lämplig att handhava uppgiften. Lämnas kontrollen åt lokal myndighet blir vidare, i synnerhet om dennas sakliga kompetens är bristfällig, rättstillämpningen lätteligen i hög grad olikmässig och i tiden växlande, vilket med hänsyn till rättsordningens fasthet icke är utan våda.

Den möjlighet återstår då, att — såsom även i ett flertal yttranden över de sakkunnigas förslag ifrågasatts — med ändring av nämnda förslag överlåta bestyret med tillstånds givande till central myndighet, t. ex. medicinalstyrelsen. Bortsett från den byråkratisering samt den omgång och tidsspillan en sådan ordning med all säkerhet skulle innebära, måste det emellertid ur de allmänna hänsyn till yttrandefriheten, som tidigare angivits, framstå såsom olämpligt att monopolisera upplysningen om preventivmedel för vissa av den centrala statsmyndigheten godkända personer, allra helst som den övriga muntliga upplysningsverksamheten i sexualfrågor samt alla skriftliga framställningar lämnats fria.

En såväl principiellt som praktiskt stor svårighet vid kontrollens anordning ligger vidare däri, att tillståndet skall sökas och givas före framställningens lämnande. Många polismyndigheter hava vid granskningen av de sakkunnigas förslag frågat sig, hur de sakkunniga tänkt sig denna förprövning och grunderna för dess utövande. För egen del vill kommissionen endast påpeka, att en dylik förprövning av lokal polismyndighet, som icke kan gå ut på annat än ett övervägande, huruvida »föredragshållaren kan antagas komma att behandla ämnet på ett vederhäftigt och lämpligt sätt», lätteligen kan komma att lida av godtycke och mannamån och därigenom vara till skada för rättsordningens fasthet.

Det är här blott att tillfoga, att en dylik förprövning är en nödvändig beståndsdel av de sakkunnigas förslag och således icke en brist, som vid omarbetning kan rättas. Bevarar man nämligen den medborgerliga rätten till offentlig framställning utan i förväg skeende prövning, kan den prövning, som polismyndigheten i efterhand verkställer — i syfte att utröna, om åtal vid domstol bör resas — knappast komma att gälla annan fråga än om framställningen varit tukt och sedlighet sårande. Härför behövs emellertid ingen särskild lagstiftning, då rätt och plikt till sådan prövning från polismyndighets sida redan föreligger. Kommissionen har för sin del funnit, att de sakkunniga varit inriktade på att föreslå en lagreglering och därvid icke ens tvekat att beträda denna ur skilda synpunkter betänkliga väg, nämligen att inskränka den i vårt land hävdvunna rätten för varje medborgare att utan av rättsordningen i förväg resta hinder få fritt yttra sig, under plikten likväl att i efterhand stå till svars inför laglig domstol, därest hans yttranden varit förgripliga.

Befolkningskommissionen kommer således till den slutsatsen, att den av de sakkunniga föreslagna lagregleringen ur tidigare framhävda principiella synpunkter måste bedömas vara obehövlig, inkonsekvent och i vissa hänseenden skadlig samt att vidare den administrativa ordning, som lagregleringen betingar, innefattande en prövning av muntlig framställning, innan den lämnats, utförd av för denna uppgift sakligt mindre kompetent lokalmyndighet eller sakligt kompetent centralorgan, i och för sig är en så farlig nyhet i svensk rätt, att dess genomförande icke kan tillstyrkas.

IV

Frågan om reglering av handeln med preventivmedel.

Fördelarna av preventivlagens upphävande.

Befolkningskommissionen har redan i det föregående berört sin med de sakkunnigas överensstämmande mening om de rådande bristerna i preventivmedelshandelns nuvarande organisation.

Kommissionen har därvid framhållit, hurusom preventivlagen haft den verkan att denna handel i viss mån nedtryckts till en skumrasktrafik. Handeln med preventivmedel kan nämligen för närvarande icke ekonomiskt bedrivas utan ständiga och klara lagöverträdelser. Ifrågavarande bestämmelser i preventivlagen hava visserligen stannat på papperet och deras tillämpning har på senare tid icke ens ifrågasatts. Men den omständigheten, att handeln med preventivmedel måst försiggå i samband med oupphörlig överträdelse av tydlig lag, har naturligtvis, även om lagen icke tillämpats, avhållit ett stort antal personer från att taga befattning med sådan handel. Handeln med preventivmedel har därför i viss omfattning kommit att utövas av personer, som icke kunna anses vara de för uppgiften mest önskliga. Av samma skäl hava även i övrigt de förhållanden, varunder handeln bedrives, ofta blivit olämpliga. Genom de på grund av dessa preventivlagens verkningar uppkommande bristerna i konkurrensens fullständighet och öppenhet hava olämpliga preventivmedel och preventivmedel av mindre god kvalitet i viss utsträckning fått en eljest icke förefintlig marknad, varjämte rätt allmänt prisen kunnat hållas oskäligt höga. De åberopade bristerna i handelns organisation hava därjämte förstärkt preventivlagens allmänna verkan att hålla den i vårt land praktiserade förebyggande födelsekontrollen samt hela diskussionen om och upplysningsverksamheten över könslivets frågor nere på ett plan av moralisk skumhet.

Kommissionen har redan utvecklat sin uppfattning, att preventivmedelshandeln redan av folkmoraliska skäl måste bringas upp på ett högre plan, och har i de nyss anförda verkningarna av preventivlagen sett ett viktigt skäl till alla de övriga för denna lags upphävande. Kommissionen har vidare i överensstämmelse med de sakkunniga framhävt betydelsen av en vidgad upplysning om och en underlättad tillgång till goda och billiga tekniska preventivmedel. De sakkunniga hava därvid i första hand tagit sikte på kondomens betydelse för de smittsamma könssjukdomarnas bekämpande; kommissionen har utan att underskatta denna synpunkt dock lagt huvudvikten vid den normala födelsekontrollen inom äktenskapen och övriga fasta könsförbindelser.

Kommissionen vill vid diskussionen av preventivmedelshandelns framtida organisation till en början framhålla, att redan upphävandet av preventivlagen måste antagas höja denna handels nivå och undanskaffa vissa av grundorsakerna till de nu bestående missförhållandena.

Preventivmedels tillhandahållande å apoteksinrättningarna.

De sakkunniga hava ställt tvenne ytterligare förslag, det ena innebärande att vissa preventivmedel skulle göras till apoteksvara, det andra att den privata handeln på särskilt vis skulle regleras.

Vad gäller det förstnämnda av dessa båda förslag, nämligen att vissa preventivmedel skulle göras till apoteksvara, återgår det på ett yrkande, ställt av medicinalstyrelsen i dess skrivelse den 26 januari 1934. Efter att hava ingående belyst kondomens betydelse såsom skydd mot smitta av könssjukdom, yttrade medicinalstyrelsen däri följande:

Det anförda må vara tillräckligt såsom stöd för den även av styrelsen företrädda uppfattningen, att den s. k. kondomen — ett sådant »föremål», som avses i lagen — kan sägas vara det bästa hittills kända medlet mot överförande av smittsam könssjukdom vid könsumgänge. Då densamma sålunda måste betecknas såsom ett betydelsefullt medel mot utbredningen av för folkhälsan mycket skadliga sjukdomar, anser styrelsen skäl föreligga för att kondomen borde göras till apoteksvara. Styrelsen anser sig emellertid icke kunna förorda, att ifrågavarande artikel monopoliseras för apoteken, utan har tänkt sig, att särskilda föreskrifter borde utfärdas, att vad i apoteksvarustadgan är föreskrivet rörande i dess bilaga III upptagna varor skall gälla ifrågavarande preservativ, att detsamma skall tillhandahållas å apoteksinrättningarna i riket, och att pris å preservativet skall införas i medicinaltaxan. Härigenom vunnes två fördelar: den ena, att styrelsen kunde bestämma pris och kvalitet å preservativ, som komme att saluföras å apoteksinrättningarna, och den andra, att styrelsen kunde utöva kontroll i nämnda hänseende över de preservativ, som komme att försäljas i fria handeln. En sådan anordning vore fördelaktig även på så sätt, att en av styrelsen reglerad prissättning i icke ringa mån skulle kunna medföra en sänkning av nu i allmänhet tillämpade priser och därigenom begränsa en icke önskvärd reklam och även i viss grad stävja den nu pågående smyghandeln.

De sakkunniga anförde i ämnet följande:

För att närmare belysa innebörden av medicinalstyrelsens nu nämnda förslag må nämnas att enligt § 8 i apoteksvarustadgan den 14 november 1913 alla uti gällande farmakopéer och medicinaltaxa upptagna varor, för vilka ej medicinalstyrelsen medgivit att de endast på läkares begäran behöva anskaffas, skola finnas till salu i tillräckliga förråd å apotek, filialapotek och medikamentsförråd. Om kondomen intoges i medicinaltaxan, skulle den sålunda finnas till salu å apoteksinrättning, men hinder förefunnes icke att tillhandahålla densamma annorstädes. I § 12 mom. 1 i apoteksvarustadgan stadgas bland annat, att om apoteksvara skulle komma att mera allmänt försäljas till oskäligt pris eller i avseende å en viss apoteksvara sådana särskilda omständigheter skulle yppa sig, att dess vidare saluhållande inom landet vore att anse såsom onyttigt och skadligt, kan Kungl. Maj:t på framställning av medicinalstyrelsen meddela förbud mot införsel och försäljning av sådan vara. Enligt mom. 2 i samma paragraf skall vad i mom. 1 är stadgat om apoteksvaror gälla även beträffande bråckband och andra bandager, elektriska bälten och andra dylika medel som angivas såsom botande eller lindrande medel mot sjukdom. Nu anförda stadganden, eventuellt med någon modifiering, skulle kunna inrymma vissa möjligheter att kontrollera prissättningen och beskaffenheten även beträffande kondomer som saluhållas annorstädes än å apoteksinrättning.

I ett senare samband uttalade de sakkunniga vidare:

Vad härefter angår medicinalstyrelsens förslag, att kondomen skulle tillhandahållas å apotek utan att försäljningen monopoliserades för dessa, skulle med en en-

kel åtgärd otvivelaktigt såsom styrelsen framhållit vinnas flera fördelar. Utöver vad styrelsen därutinnan anfört kan anmärkas, att det synes vara en avsevärd förmån att envar exempelvis i fall, där preventivmedels användning av medicinska skäl är påkallad, kan erhålla sådana på samma sätt som andra läkemedel utan att behöva anlita inköpskällor, för vilka kan kanske hyser en viss motvilja.

De sakkunniga föreslogo därför, att ifrågavarande medel, såsom i viktiga hänseenden jämställda med läkemedel, borde tillhandahållas å apoteken, och uttalade i detta samband sin uppfattning, att en sådan handel å apoteken utan svårighet kunde ordnas så, att den icke väckte uppseende eller eljest vållade olägenhet av någon betydelse.

Medicinalstyrelsen har i sitt över de sakkunnigas förslag avgivna yttrande särskilt uppehållit sig vid vissa erinringar mot förslaget, vilka framförts av sjukvårdsaffärernas riksförbund och vissa apotekarsammanslutningar och därvid framhållit, att även apoteken äro i stånd att försälja preventivmedel i sådan ordning, att de kunna översändas medelst posten. Styrelsen framhöll i detta samband vidare följande:

För apoteken synes icke saluförandet av dylika medel kunna föranleda apotekens anlitande nattetid i avsevärt större utsträckning, än vad nu är fallet. Då preservativen i regel saluföras i slutna förpackningar torde behov av särskilda expeditionslokaler för manliga och kvinnliga kunder ej föreligga. Ej heller torde någon demonstration av medlens användning behöva förekomma i samband med försäljningen. Att preventivmedlen liksom en mängd av de nuvarande apoteksvarorna äga en begränsad hållbarhet, är en omständighet, vartill hänsyn finge tagas vid prissättningen.

Befolkningskommissionen, som delar medicinalstyrelsens och de sakkunnigas mening i denna fråga, vill ytterligare understryka, att preventivmedlens försäljande å apoteksinrättningarna utgör ett viktigt led i det allmänna, ur folkmoraliska, hygieniska och andra viktiga synpunkter motiverade strävandet att bringa preventivmedelshandeln upp på ett högre plan.

I ett betydelsefullt hänseende måste kommissionen emellertid göra ett tillägg eller förtydligande till de sakkunnigas förslag. De sakkunniga hava, liksom före dem medicinalstyrelsen, tagit sikte närmast på kondomen. Detta sammanhänger med den flerstädes i det föregående påtalade tendensen under efterkrigstidens diskussion av preventivmedelsfrågan, att, med undanskjutande av frågan om födelsekontrollen inom äktenskapen och de därmed förbundna etiska och befolkningskvantitativa problemen, lägga tyngdpunkten på behovet av smittskyddande preventivmedel i de lösa, opersonliga könsförbindelserna. Kommissionen, som i sitt betänkande i sexualfrågan måst konstatera, att behovet av preventiva medel i sistnämnda syfte, i trots av prostitutionens tillbakaträngande, alltjämt är stort i vårt land och således icke funnit anledning att i detta spörsmål i sak frångå de sakkunnigas uppfattning, har emellertid framför allt utrett det rådande behovet av preventivmedel för den normala födelsekontrollen, varvid bland annat vägande skäl anförts för användandet i många äktenskap av pessarer.

Ej blott kondomen utan ock andra oskadliga preventivmedel böra därför enligt kommissionens mening tillhandahållas på apoteken. Det vore orimligt, om en läkare skall ordinera exempelvis användandet av pessar i visst fall — t. ex. till två unga makar, vilka av ekonomiska eller andra skäl måste uppskjuta tidpunkten för barnalstring — utan att därvid kunna hänvisa dem till apoteket såsom inköpskälla, medan han samtidigt skall kunna göra sådan hänvisning till apotek åt en man, som icke kan bringas att avhålla sig från utomäktenskapliga könsförbindelser tillsammans med prostituerade, varvid

ju, om han är gift, redan hänsynen till den oskyldiga makan gör ett fullständigt smittskydd påkallat. Kommissionen hyser uppfattningen, att vissa av de betänkligheter mot tillhandahållandet av preventivmedel å apoteken, som från apotekarhåll yppats och som anförts i de sakkunnigas betänkande, haft sin grund i den här påtalade ensidigheten i förslaget och i den till grund för förslaget liggande utredningen.

De sakkunniga, vilka enligt vad nyss framhållits allmänt förordat åläggande för apoteksinrättningarna att tillhandahålla vissa preventivmedel, hava likväl föreslagit vissa undantag från sådan skyldighet.

Ett skäl för sådant undantag skulle enligt de sakkunnigas mening exempelvis föreligga, i fall omsättningen å vissa apotek bleve mycket ringa eller eljest behovet av affärer, som föra preventivmedel, å en plats vore väl tillgodosett. Medicinalstyrelsen borde då äga befogenhet att befria föreståndaren för viss apoteksinrättning från ifrågavarande skyldighet. De sakkunniga hava jämväl ansett, att det borde ankomma på styrelsen att i vissa fall medgiva undantag från skyldigheten att sälja preventivmedel nattetid.

Medicinalstyrelsen har i sitt yttrande över de sakkunnigas betänkande icke biträtt dessa önskemål angående befrielse under vissa förutsättningar från skyldigheten att å apoteksinrättning tillhandahålla preventivmedel utan ansett, att dylik skyldighet för apoteken borde föreskrivas.

De sakkunniga hava vidare mera allmänt anfört, att befogenhet att »meddela anvisning angående ett praktiskt sätt för denna handels ordnande» torde böra ankomma på medicinalstyrelsen. Kommissionen vill härtill blott påpeka att viss allmän befogenhet av sådan art tillkommer styrelsen jämlikt dess allmänna instruktion att hava uppsikt över apoteksinrättningarna.

Befolkningskommissionen finner till skillnad från de sakkunniga men i likhet med medicinalstyrelsen, att särskilda undantag från skyldigheten att å apoteksinrättningar tillhandahålla preventivmedel icke böra medgivas apoteksföreståndare i annan ordning och under andra villkor än i fråga om övriga apoteksvaror.

De sakkunniga upptogo även till övervägande den någon gång framkastade tanken, att preventivmedel icke skulle få tillhandahållas annorstädes än å apoteksinrättning. De anförde därvid, att medicinalstyrelsen icke ansett sig kunna förorda, att försäljningen av preventivmedel på detta vis monopoliserades. För egen del uttalade de sakkunniga bland annat följande:

Genom en sådan anordning skulle obestridligen vinnas, att en effektiv kontroll över varans beskaffenhet och pris kunde erhållas, att varan alltid tillhandahölles på ett hygieniskt tillfredsställande sätt samt att olämplig reklam icke behövde befaras. Å andra sidan kan emellertid anföras, att allmänheten i stor utsträckning kan antagas vara obenägen att vända sig till apoteken för inköp av ifrågavarande artiklar. Förut har även påpekats, att försäljningen av preventivmedel till en betydande del sker per post, vartill väl knappast skulle komma att bliva någon motsvarighet om försäljningen monopoliserades till apoteken. Därest allmänheten blir obenägen att anskaffa preventivmedel därför att de endast kunna erhållas å apotek, kan emellertid med skäl befaras, att önskemålet att motarbeta könssjukdomarna genom ökad användning av preventivföremål särskilt vid tillfälliga könsförbindelser går till spillo. Därjämte kan måhända en ökning av aborternas antal befaras. Dessa synpunkter göra sig uppenbarligen än mer gällande gentemot förslaget, att preventivmedel icke skulle kunna erhållas annat än mot läkarrecept.

Det finnes, såsom kommissionen ser på den föreliggande frågan, många skäl, som göra det önskvärt att handeln med preventivmedel mer och mer

kommer att försiggå å apoteken. När efter genomförandet av kommissionens förslag, att preventivmedel skola göras till apoteksvara, dessa medel komma att saluföras å apoteken och medicinalstyrelsen samtidigt vinner en viss kontroll jämväl över den privata handeln, hava förutsättningar skapats för en utveckling i denna riktning. Vid sådant förhållande bör, så snart ske kan, till fortsatt övervägande upptagas frågan om den privata handeln med preventivmedel verkligen är behövlig och om icke apoteken ensamma lämpligen skulle kunna ombesörja denna handel och försäljning. Ett sådant övervägande omfattar uppenbarligen även ekonomiska och organisatoriska spörsmål av icke ringa räckvidd, och frågan innesluter därjämte sådana ersättningsproblem för genom statsåtgärder avskuren fri näringsutövning, som vid införande av statsmonopol eller vid annan monopolisering måste sorgfälligt beaktas. Kommissionen — som icke torde hava att till behandling upptaga detta jämförelsevis omfattande och väsentligen näringspolitiska ämne — utgår emellertid från att, sedan preventivmedlen blivit apoteksvara, den här resta frågan upptages till prövning i samband med den fortsatta utredningen om läkemedelshandelns framtida organisation. Att redan nu och med en gång taga ett sådant steg vore likväl ur de synpunkter, de sakkunniga framhållit, mindre lämpligt.

Befolkningskommissionen finner därför i likhet med de sakkunniga, att för närvarande övervägande skäl tala mot en omedelbar monopolisering av preventivmedelshandeln till apoteksinrättningar.

Den privata handelns organisation.

Vad gäller den privata handeln med preventivmedel hava de sakkunniga föreslagit, att denna handel skall underkastas en tillståndsprövning av offentlig myndighet. I 2 § av förut berörda utkast till lag om preventivmedel förefinnes ett stadgande av följande innehåll:

Den som vill annorstädes än å apoteksinrättning försälja preventivmedel, eller eljest tillhandahålla sådana medel åt allmänheten, skall söka tillstånd därtill i Stockholm hos överståthållarämbetet, i annan stad hos magistraten eller, där sådan icke finnes, hos kommunalborgmästaren och å landet hos Konungens befallningshavande i länet.

Tillstånd beviljas allenast för viss tid, ej över tre år, med angivande av de medel som omfattas därav. Den som erhåller tillstånd att försälja preventivmedel till allmänheten skall därjämte åläggas att saluföra ett eller flera sådana av medicinalstyrelsen godkända medel till pris som styrelsen bestämmer. När skäl därtill äro, må tillståndet återkallas.

Närmare föreskrifter om tillstånds beviljande och återkallande meddelas av Konungen, som jämväl förordnar om skyldighet att å apoteksinrättning tillhandahålla vissa preventivmedel.

Beträffande den närmare innebörden av dessa stadganden och deras motivering hänvisas till de sakkunnigas betänkande samt till det i bilaga 1 givna referatet. I detta samband må från de sakkunnigas motivering blott anföras följande:

Ehuru sålunda tillstånd icke bör beviljas vem som helst är det å andra sidan icke de sakkunnigas mening, att tillståndsprövningen skall erhålla karaktär av någon monopolisering för en mycket begränsad grupp av försäljare. Det är nämligen av betydelse att tillstånd icke meddelas i så snäv omfattning att tillgången till preventivmedel begränsas. Förutom de skäl som förut anförts mot en begränsning av tillgången till preventivmedel må i detta sammanhang påpekas, att en alltför sträng

tillståndsprövning kan medföra stora svårigheter att undertrycka smyghandeln. Det torde även vara lämpligt att utrymme finnes för konkurrens. Å andra sidan är det icke önskvärt, att försäljarnas antal blir alltför stort.

Befolkningskommissionen vill om detta de sakkunnigas förslag först framhålla följande. För att en dylik reglering skall kunna förordas, böra starka skäl därför kunna anföras. I detta samband må erinras om medicinalstyrelsens påpekande, att, om preventivmedel införas i apoteksvarustadgan och prissättas i medicinaltaxan, styrelsen därigenom får myndighet att ej blott bestämma pris och kvalitet å de preventivmedel, som försäljas å apoteken utan även att utöva viss kontroll i nämnda hänseende över de preventivmedel, som komme att försäljas i fria handeln. De sakkunniga hava av huvudsakligen trenne skäl funnit denna kontroll otillräcklig och hava av dessa skäl letts att föreslå den nu berörda tillståndsprövningen för preventivmedelshandeln. Bedömandet av spörsmålet huruvida denna tillståndsprövning är behövlig eller icke måste därför bero av i vad mån dessa skäl befinnas tillräckligt vägande.

Det första skälet — som ursprungligen framburits av svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund — är, att om blott kondomen gjordes till apoteksvara, den fria handeln måste förväntas komma att inrikta sig på andra preventivmedel, vilka enligt de sakkunnigas förslag icke komme under medicinalstyrelsens kontroll. Detta skäl förfaller helt, om, såsom kommissionen nedan föreslår, alla preventivmedel intagas i apoteksvarustadgan. Det påpekade förhållandet utgör ett ytterligare motiv för denna av kommissionen föreslagna utvidgning av de sakkunnigas förslag men knappast ett skäl för en i annan ordning skapad extra kontroll.

Det andra skälet är, att medicinalstyrelsens kontroll icke är en övervakning ur hygienisk synpunkt av själva försäljningens anordning. De sakkunniga anföra i detta hänseende, att det måste anses önskvärt att söka vinna en garanti mot att preventivmedel salubjudas under förhållanden, som ur hygienisk synpunkt äro olämpliga. Kommissionen vill härtill anmärka, att sistnämnda allmänna önskemål givetvis är obestridligt men att det har lika och i vissa fall t. o. m. större giltighet för ett flertal andra varor. Finnas grundade önskemål om en ur hygieniska synpunkter strängare övervakning i fråga om de förhållanden, varunder preventivmedel eller vissa andra varor säljas, böra förändringar övervägas i fråga om sådana författningar, som reglera de hygieniska förhållandena vid handel med varor i allmänhet eller vissa varor. En hygienisk kontroll, anordnad varuvis genom särskilda lagstiftningar för de olika varuslagen och — såsom i detta fall — ställd utom hälsovårdsmyndigheternas domvärjo är från synpunkten av rättsordningens effektivitet, överskådlighet och fasthet allt annat än önsklig. Kommissionen kan följaktligen icke heller tillmäta detta andra skäl vikt.

Såsom tredje skäl för behovet av en kontroll utöver den, som medicinalstyrelsen skulle få genom preventivmedlens införande i apoteksvarustadgan, anföra de sakkunniga önskemålet att kunna effektivt ingripa mot illojal propaganda. Kommissionen erinrar här om de allmänna grundsatser i fråga om upplysningsverksamhetens frihet, som i det föregående givits, och framhåller därvid särskilt den förhoppningen, som det finnes grundad anledning att hysa, om en starkare och sundare upplysningsverksamhet i könslivets frågor, sedan preventivlagen upphävts. Kommissionen förmenar ävenledes att vikt bör läggas å medicinalstyrelsens påpekande, att sedan preventivmedlen blivit apoteksvaror och prissatta i medicinaltaxan, en på detta sätt av medicinalstyrelsen reglerad prissättning skulle kunna medföra en sänkning av nu i allmänhet tillämpade pris och redan därigenom i viss mån begränsa en icke önskvärd reklam.

Slutligen vill kommissionen till detta tredje skäl rent allmänt som sin mening framhålla följande. Om och i den mån samhälleliga ingripanden mot illojal propaganda anses böra ske, så böra dessa ingripanden göras med stöd av uttrycklig lag, som tillämpas av domstol. En indirekt kontroll av propaganda utövad i samband med prövning i ett koncessionsförfarande och handhavd av administrativ myndighet måste riskeras bliva utövad med godtycke och mannamån och överensstämmer illa med hävdvunnen nordisk rättsåskådning.

Kommissionen vill vidare erinra, att de nu rådande missförhållandena på preventivmedelshandelns område i väsentlig mån kunna ledas till preventivlagen såsom orsak. Kommissionen föreslår därför denna lags upphävande. Härtill kommer den rättsliga kontroll över preventivmedelshandeln, som medicinalstyrelsen kommer att få, därest preventivmedlen, såsom kommissionen föreslår, göras till apoteksvaror. Med hänsyn vidare till hela befolkningens och särskilt ungdomens eget bättre förstånd i dessa frågor, som kan väntas bliva frukten av den förbättrade sexualupplysning, varom kommissionen ävenledes framlagt förslag i sitt betänkande i sexualfrågan, finner kommissionen skäl för närvarande icke föreligga för sådan utvidgad samhällskontroll över preventivmedelshandeln, som skulle innefatta tillståndsprövning av offentlig myndighet.

Om således kommissionen anser, att preventivmedel åtminstone tillsvidare böra få försäljas i den fria handeln utan tillståndsprövning, finns det likväl vissa områden av denna handel, där sådana missförhållanden framträtt, att det icke kan anses möta några större betänkligheter att utan vidare förbjuda verksamheten i fråga. Kommissionen syftar härvid på den försäljning, som uppträder i form av kringföring eller kioskhandel och som, enligt vad kommissionen erfarit, förekommer vid dansbanor, arbetsplatser och t. o. m. utanför skollokaler — trots att den åtminstone delvis drabbas av preventivlagens förbud mot att till försäljning kringföra dylika föremål. För att hindra en dylik hantering föreslår kommissionen, att den fria handeln med preventivmedel skall begränsas till att avse försäljning i fasta affärslokaler och att alltså den försäljning, som för närvarande äger rum utomhus genom kringvandrande personer eller från stånd o. dyl., skall förbjudas.

I det ovan anförda lagutkastet innehålles även en bestämmelse, att den, som erhåller tillstånd att försälja preventivmedel till allmänheten, skall åläggas att saluföra ett eller flera sådana av medicinalstyrelse godkända medel till pris, som styrelsen bestämmer. Även om nu själva koncessionssystemet underkännes, skulle det dock kunna tänkas vara förmånligt, att bibehålla så mycket av de sakkunnigas förslag, att den, som till salu håller preventivmedel förpliktades sälja vissa preventivmedel av ändamålsenligt slag till fastställt pris.

Kommissionen anmärker till detta förslag först följande. Om, såsom av kommissionen föreslås, alla goda och tillförlitliga preventivmedel göras till apoteksvaror och införas i medicinaltaxan, blir särskilt stadgande om att medicinalstyrelsen skall fastställa pris å visst preventivmedel överflödigt. Konkurrensen från apoteket kommer nämligen då att göra sig gällande, varjämte viss kontrollmöjlighet kommer att förefinnas på grund av apoteksvarustadgans föreskrifter. Dessutom föreslår kommissionen, som nedan skall närmare utföras, att skadliga preventivmedels saluförande skall förbjudas. Den vidgade och förbättrade kunskap om den förebyggande födelsekontrollens rationella teknik, som bör bliva en följd av preventivlagens upphävande och vidtagande av de upplysningsåtgärder, vilka föreslagits i betänkandet i

sexualfrågan, kommer allmänt att hava den verkan, att de mest ändamålsenliga preventivmedlen, som överallt skola vara att tillgå, även i största utsträckning föredragas av allmänheten framför de mindre ändamålsenliga, vilkas försäljning icke direkt blir förbjuden. Kommissionen anser sig av dessa skäl böra avstyrka föreskrift om saluhållandet av vissa preventivmedel av ändamålsenligt slag till fastställt pris i den privata preventivmedelshandeln.

I fråga om de ämnen, som i detta avsnitt behandlats, har befolkningskommissionen enligt ovanstående kommit till den meningen, att oskadliga preventivmedel böra tillhandahållas å rikets apoteksinrättningar i samma ordning som övriga apoteksvaror, men att en monopolisering av preventivmedelshandeln till apoteksinrättningar icke för närvarande bör genomföras. Kommissionen utgår emellertid från, att, sedan preventivmedel införts å apoteksinrättningarna, frågan om preventivmedelshandelns förbehållande för apoteksinrättningarna så snart ske kan upptagas till prövning i samband med fortsatt utredning om läkemedelshandelns organisation. Kommissionen avstyrker de sakkunnigas förslag om tillståndsprövning för den privata handeln med preventivmedel men anser, att sådan handel icke bör få äga rum genom kringförande eller försäljning från stånd o. dyl.

V

Frågan om reglering av försäljningen av och upplysningen om medel för avbrytande av havandeskap.

Innebörden av de sakkunnigas förslag om reglering av försäljningen.

Som i inledningen påpekades måste preventivlagens uttryck »föremål, som är avsett till att förebygga följder av könsumgänge» även anses innefatta vissa tekniska medel avsedda att framkalla missfall. På grund härav gälla preventivlagens förbud även handlingar företagna med dessa sistnämnda medel.

Kommissionen erinrar om att fosterfördrivning för närvarande är en med strängt straff belagd gärning. Även efter genomförandet av det förslag till lag om avbrytande av havandeskap, som den 4 maj 1935 framlagts av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga, skulle så allt framgent bliva fallet utom under vissa snävt begränsade förhållanden. Befolkningskommissionen vill, i likhet med sist nämnda sakkunniga, med all kraft framhålla de individuella och sociala skadeverkningar, som följa den utbredda förekomsten av framkallade missfall.

1934 års sakkunniga hava i det här granskade betänkandet jämväl framlagt ett utkast till lag om fosterfördrivande medel. Kommissionen vill, innan den går in på en detaljkritik av detta lagförslag, uttala sin med dessa sakkunnigas överensstämmande mening, att försäljningen av medel för avbrytande av havandeskap bör förhindras på ett mera direkt och effektivt sätt än som genom preventivlagen åsyftats. Kommissionen anser tillika, att samma bestämmelser böra gälla även med avseende å vissa hälsofarliga mekaniska preventivmedel och hänvisar för motivering av denna sin uppfattning till framställningen i betänkandet i sexualfrågan.

De sakkunniga yttrade i detta ämne bland annat följande:

Av redogörelsen för nuvarande förhållanden i fråga om handeln med preventivmedel och fosterfördrivande medel framgår, att vissa föremål såsom livmodersprutor med spets, sonder och katetrar i stor omfattning inköpas och användas för fosterfördrivning. De sakkunniga hava även framhållit önskvärdheten av att handeln med fosterfördrivande medel regleras. För sådant ändamål synes erforderligt, att jämväl denna handel underkastas ett koncessionsförfarande. Liksom i fråga om preventivmedel synas dock apoteken icke böra falla under något sådant system. Tillstånd att tillhandahålla fosterfördrivande medel lärer böra beviljas allenast i mycket snäv omfattning så att endast ansedda instrumentfirmor och därmed jämställda komma i fråga. För att skänka ytterligare effektivitet åt det nu ifrågasatta tillståndssystemet lärer det böra kompletteras med en reglering jämväl utav införseln av fosterfördrivande medel.

Vid en sådan reglering av handeln med fosterfördrivande medel som nu ifrågasatts torde det även vara angeläget, att bestämmelserna erhålla en sådan avfattning att ett ingripande såvitt möjligt kan äga rum icke blott när det är fråga om

medel som äro direkt avsedda för fosterfördrivning utan så snart det befinnes att medel av en viss typ — oaktat de äro avsedda för annat ändamål — av allmänheten användas till fosterfördrivning.

De sakkunniga framlade även ett utkast till lag om fosterfördrivande medel, i vars 1 § fosterfördrivande medel definierades såsom »medel, som äro avsedda att användas till att avbryta havandeskap eller eljest på grund av sin särskilda beskaffenhet med skäl kunna antagas komma till användning för sådant ändamål», varefter i de båda följande paragraferna föreslogos följande stadganden:

Ej må någon annorstädes än å apoteksinrättning tillhandahålla fosterfördrivande medel utan tillstånd. Tillstånd som nu sagts sökes hos medicinalstyrelsen och beviljas tills vidare.

Fosterfördrivande medel må ej heller utan medicinalstyrelsens tillstånd till riket införas av annan än läkare, apoteksföreståndare eller den som innehar tillstånd att tillhandahålla sådana medel.

Den som tillhandahåller fosterfördrivande medel må utlämna medlen allenast på begäran av läkare eller till den som själv äger tillhandahålla sådana medel.

I specialmotiveringen lämnade de sakkunniga följande tolkning av den i lagförslagets första paragraf givna definitionen av fosterfördrivande medel:

Denna definition omfattar i främsta rummet alla instrument som användas av läkare för avbrytande av havandeskap. Härunder ingå aborttänger av speciell konstruktion, klotänger, slevar, curetter och livmoderspeglar. Vidare inbegripas sådana medel som enligt vad erfarenheten givit vid handen för närvarande av allmänheten inköpas för att användas till nämnda ändamål. Till denna grupp lära vara att hänföra — förutom livmoderspeglar — livmodersprutor med spets, sonder och halvfasta katetrar ävensom livmoderproppar och vissa medel, som äro avsedda att insprutas i livmodern med hjälp av livmoderspruta med spets, samt medel, som eljest äro direkt avsedda att användas till fosterfördrivning.

Den valda bestämningen av begreppet fosterfördrivande medel omfattar emellertid även andra medel som skulle kunna tänkas komma att tillhandahållas allmänheten i syfte att användas till fosterfördrivning. I detta avseende märkes, att det enligt utkastet icke är erforderligt men å andra sidan icke heller tillfyllest att ett medel är *ägnat* att användas för fosterfördrivning. I stället kräves i första hand, att medlet »på grund av sin särskilda beskaffenhet» kan antagas komma till användning för sådant ändamål. Ett smalt och vasst föremål vilket som helst faller sålunda utanför, även om i ett särskilt fall kan antagas, att det kommer till användning för fosterfördrivning. Det lärer fordras, att föremålet till sin typ är sådant att en dylik användning kan befaras om det tillhandahålles allmänheten. De sakkunniga ha vidare velat antyda, att en helt lös misstanke därom icke är tillräcklig utan att grundade skäl för densamma skola föreligga. Medlets användande för fosterfördrivning måste »med skäl» kunna befaras.

Kritik och modifierat förslag.

Då befolkningskommissionen nu övergår att taga ställning till de sakkunnigas förslag i här berörda ämne, vill kommissionen först framhålla den föreslagna definitionens obestämda karaktär.

Medicinalstyrelsen har i sitt den 2 januari 1935 avgivna yttrande över de sakkunnigas förslag härom anfört:

Denna definition giver anledning till vissa betänkligheter. Väl måste, vad angår definitionens första del, uttrycket »avsedda att användas till» säkerligen antagas

åsyfta den hos säljaren föreliggande avsikten. Därest, utan att sådan avsikt föreligger hos säljaren, en köpare av visst medel avser att använda detta såsom fosterfördrivande, torde väl medlet icke enbart därigenom bliva fosterfördrivande i lagens mening och säljaren sålunda underkastad lagens straffbestämmelser. Såtillvida finnes ej anledning att framställa anmärkning mot definitionen. Däremot måste formuleringen av denna senare del (»eller eljest» etc.) medföra stor tveksamhet om huru stora anspråk rättsligen böra ställas å säljaren vid hans bedömande, huruvida ett medel med skäl kan antagas komma till användning för avbrytande av havandeskap. Ovissheten härutinnan är så mycket betänkligare, som det här är frågan om bestämning av ett brott av den grova art, att det endast vid mildrande omständigheter kan medföra lindrigare straff än frihetsstraff. Därest icke åt definitionen i denna del kan givas en fastare formulering, som utesluter den framhållna tveksamheten, torde måhända bliva nödvändigt att till definitionen foga ytterligare den bestämningen att Kungl. Maj:t förklarat medlen ifråga vara att anse såsom fosterfördrivande.

Att begreppet fosterfördrivande medel erhåller en så konkret bestämning som möjligt är av vikt även på den grund, att, enligt vad som följer av 2 § andra stycket i utkastet, jämväl tullmyndigheterna komma att få tillämpa lagen och böra sättas i stånd att göra detta utan föregående förfrågningar hos sakkunnig myndighet.

För egen del vill kommissionen framhålla följande. Kommissionen inser till fullo, att, om i en särskild lag om fosterfördrivande medel en allmän bestämmelse skall givas, definitionen av dessa medel måste bliva löslig. Kommissionen beaktar jämväl, att, under samma förutsättning, definitionen rent av bör vara tänjbar för att den gällande rätten skall kunna i tillämpningen anpassas efter den tekniska utvecklingen och efter förändrade metoder hos brottssubjekten. Då oklarheten i definitionen likväl måste innebära fara för att å ena sidan godtycke i rättstillämpningen kommer att råda samt å andra sidan att lagen liksom preventivlagen blir ineffektiv, ligger häri en av grunderna, varför kommissionen sökt en annan utväg att vinna syftet än stiftandet av en särskild lag.

Den rätt, som skall skapas, bör enligt kommissionens mening innehålla tvenne slags regler.

Vissa medel, som kunna användas till avbrytande av havandeskap men som icke av läkare användas vid företagande av abort och som icke heller hava annan nyttig användning, böra göras möjligast oåtkomliga för envar genom att import och försäljning av dem förbjudas. Dessa medel böra därvid i intresse av rättsordningens fasthet och bestämmelsernas effektivitet klart specificeras. De böra vidare av hänsyn till utvecklingen av teknik och vanor vara angivna i en författning, som stadfästes i sådan ordning, att den utan onödig omgång lätt kan ändras.

Till dessa specificerade tekniska medel, vilkas import och försäljning skola förbjudas, böra enligt kommissionens mening jämväl höra de i betänkandet i sexualfrågan såsom skadliga betecknade mekaniska preventivmedlen. Kommissionen vill i detta sammanhang påpeka, att gränsen mellan dessa tvenne slag av medel ofta är svår att draga, i det att de skadliga mekaniska preventivmedlen oftast hava till verkan att framkalla tidigt missfall.

Av den för frågans utredning till kommissionens förfogande stående läkarexpertisen har ansett, att till de medel, som böra förbjudas, utan tvekan äro att hänföra: cervikalpessar av metall eller celluloid, livmoderpropp, inlägg i livmodern (intrauterint pessar, Gräfenbergs ring o. dyl.) samt livmoderspruta såväl med som utan s. k. livmoderspets. Beträffande de särskilda medel, som här uppräknats, hänvisas till bilaga 3.

I fråga om vissa andra medel gäller, att de ej blott användas av kvack-

salvare vid fosterfördrivning, utan även av läkare vid olika slags ingrepp eller att de eljest hava legitim användning i sjuk- och hälsovården. I fråga om dessa medel, vilka likaledes böra klart specificeras, kan uppenbarligen icke ett allmänt förbud mot import och försäljning stadgas. Den lämpliga vägen synes vara att hänföra dem till apoteksvaror och för dem stadga recepttvång, så att de endast kunna utlämnas till legitimerad läkare eller till annan person på läkares ordination samt från en apoteksinrättning till annan behörig försäljare.

Av den för frågans utredning till kommissionens förfogande stående läkarexpertisen har ansetts, att till dessa medel i första hand äro att hänföra sond av gummi eller metall, över 20 cm. lång, samt halvfast kateter och aborttång. Jämväl beträffande dessa medel hänvisas till bilaga 3. Beträffande sonder och katetrar har tveksamhet icke rått, vad däremot angår aborttänger har deras medtagande diskuterats. Det är emellertid ett känt förhållande, att på många orter, särskilt de största städerna, dessa instrument i mycket stor utsträckning användas vid yrkesmässigt bedriven fosterfördrivning. Även om ett medtagande av aborttänger bland medel, som endast efter läkares ordination få tillhandahållas, vållar en viss omgång vid tillgodoseendet av det legitima behovet, har det synts, att av sociala hänsyn detta förhållande icke får utgöra skäl att utesluta dem.

Kommissionen förutsätter, att medicinalstyrelsen före författningsändringarnas vidtagande blir i tillfälle att närmare pröva, vilka föremål böra medtagas i de här ovan berörda tvenne grupperna av medel samt att styrelsen även framdeles följer utvecklingen å området med uppmärksamhet.

Det ekonomiska intresset för privata handlande att få försälja den andra gruppen av medel framstår för kommissionen icke tillräckligt stort för att motivera införandet av det omständliga koncessionssystem, som av de sakkunniga föreslagits och som vore en nödvändig förutsättning för en någorlunda effektiv kontroll av ett recepttvång, om handeln ej förbehölles apoteken.

Såväl i fråga om medel av det första slaget, vilkas import och försäljning skola förbjudas, som medel av det andra slaget, som skola göras till apoteksvaror under recepttvång, böra de nu i den privata handeln förefintliga varulagren omhändertagas för att förhindra en skadlig smyghandel. Det bör i detta syfte stadgas skyldighet att till statsverket mot ersättning avstå innehavda förråd av dessa varor.

I detta sammanhang torde också böra nämnas något om användandet av ett visst läkemedel i fosterfördrivande syfte. Det har kommit till kommissionens kännedom, att havande kvinnor genom intagande av kolokvintdroppar sökt framkalla missfall. I samband därmed hava sjukdomstillstånd följt. Säkerligen skulle man genom att försvåra åtkomsten av dessa droppar kunna förhindra att de användas i här nämnt syfte. Kolokvintdroppar är ett läkemedel, som numera knappast förordas eller föreskrives av läkare. Även inom folkmedicinen torde dess användning vara ytterst liten. Köpas dropparna, sker detta i flertalet fall för att användas för fosterfördrivning.

Till förhindrande av att dessa droppar användas illegalt kan det tagas under övervägande, huruvida det icke borde förordnas, att de endast efter recept av läkare skulle utlämnas å apoteken.

Befolkningskommissionen har av de anförda skälen kommit till den uppfattningen, att import och försäljning av vissa specificerade medel, som användas för avbrytande av havandeskap av allmänheten men icke hava någon nyttig

användning, och likaså av vissa specificerade skadliga preventivmedel böra förbjudas, samt att försäljning av vissa andra likaledes specificerade medel, som användas för avbrytande av havandeskap men som även hava annan och legitim användning, bör förbehållas apoteken med bestämmelse att medlen allenast må utlämnas på föreskrift av läkare. Kommissionen avstyrker således i detta hänseende de av de sakkunniga föreslagna bestämmelserna.

Regleringen av utbjudande och upplysning m. m.

De sakkunniga hava även föreslagit, att i fråga om medel för avbrytande av havandeskap vissa förbud mot utbjudande m. m. skola — med viss omformulering — kvarstå från preventivlagen.

Ifrågavarande bestämmelser hava i 3 § av de sakkunnigas utkast till lag om fosterfördrivande medel utformats på följande sätt:

Ej må någon offentligen till allmänheten utbjuda fosterfördrivande medel, ej heller vid offentlig eller därmed jämförlig sammankomst eller eljest i skrift, som han utsprider, lämna anvisning å sådana medel eller om sättet för deras användande. Vad nu är sagt gäller icke i fråga om vetenskaplig föreläsning å läroanstalt eller skriftlig framställning för vetenskapligt bruk.

Till detta stadgande knyter sig ett stadgande i tryckfrihetsförordningen, som i förslaget utformats på följande sätt:

Utbjudande till allmänheten av medel, som äro avsedda att användas till att avbryta havandeskap eller eljest på grund av sin särskilda beskaffenhet med skäl kunna antagas komma till användning för sådant ändamål, samt anvisning å sådana medel eller om sättet för deras användande, vilken icke sker i framställning för vetenskapligt bruk; brottet skall straffas ...

Till stöd för dessa förslag anföra de sakkunniga :

All offentlig reklam angående fosterfördrivande medel bör förbjudas, likaså offentliga eller därmed jämförliga framställningar med anvisning å fosterfördrivande medel eller om sättet för deras användande, vilka icke äro av rent vetenskaplig art.

I fråga om ett sådant ingrepp i yttrande- och tryckfriheten som sist nämnts synas de principiella betänkligheterna böra vika. Till stöd härför kan anföras, att framställningar av nu ifrågavarande natur närma sig uppmaning till brott eller straffbar delaktighet i brott. Understundom kunna de för övrigt vara att hänföra till sådan uppmaning eller delaktighet.

Befolkningskommissionen skulle — på de nyss av de sakkunniga framlagda skälen — icke hysa tvekan att tillstyrka det gjorda förslaget, om bestämmelserna skulle kunna visas vara behövliga och effektiva. Så är enligt kommissionens mening likväl icke fallet.

Då försäljning av medel för avbrytande av havandeskap enligt kommissionens förslag skulle antingen förbjudas eller förbehållas apoteken och där läggas under recepttvång, synes till en början förbud mot utbjudande till allmänheten av sådana medel överflödigt. Försök att offentligt, muntligen eller skriftligen, lämna anvisning om medel för avbrytande av havandeskap eller om sättet för deras användande, torde, såvitt känt är, icke i vårt land förekomma. Skulle likväl sådana försök förekomma, måste de vanligen vara åtalbara såsom uppmaning till brott eller delaktighet i brott. Den föreslagna

bestämmelsen kan för övrigt — om detta icke vore fallet — förväntas bliva mindre effektiv, vad gäller muntlig framställning, därför att förbudet ej gäller enskild sammankomst och vad gäller skriftlig framställning på den grund att skriften kan givas sken av framställning för vetenskapligt bruk.

Befolkningskommissionen ser i vad härovan anförts, skäl att avstyrka de sakkunnigas förslag om förbud mot utbjudande m. m. av fosterfördrivande medel.

VI

Preventivlagens övriga bestämmelser.

Vid sidan av de i det föregående såsom centrala betecknade stadganden innehåller preventivlagen vissa övriga bestämmelser, vilka nu skola upptagas till prövning. Beträffande samtliga dessa övriga bestämmelser gäller, som redan i inledningen framhållits, att djupgående meningsskiljaktigheter icke råda i fråga om inställningen till i dem berörda straffbelagda handlingar.

I fråga om dessa övriga bestämmelser må här först nämnas preventivlagens förbud mot offentligt utställande eller förevisande av preventivmedel och fosterfördrivande medel samt mot kringförandet till försäljning av sådana medel. Det ligger i sakens natur, att dessa bestämmelser blott finnas i 18 kap. 13 § strafflagen utan motsvarighet i 3 § 13:o tryckfrihetsförordningen.

De sakkunniga hava i sina lagförslag behållit det första förbudet i fråga om fosterfördrivande medel och båda förbuden i fråga om preventivmedel.

Vad först gäller medel för avbrytande av havandeskap bli förbuden uppenbarligen överflödiga efter genomförandet av kommissionens förslag till reglering av handeln med sådana medel. Det torde icke föreligga någon risk för att apoteken skulle offentligen utställa och förevisa de under recepttvång liggande medlen för avbrytande av havandeskap.

Det härefter följande gäller därför enbart preventivmedlen. I fråga om kringförande till försäljning av dylika medel har kommissionen i ett tidigare avsnitt föreslagit förbud mot sådan hantering. Vad beträffar offentligt utställande eller förevisande av preventivmedel är problemet mera invecklat. Kommissionen vill till en början framhålla, att något legitimt intresse för sådant förfarande i samband med försäljning av preventivmedel icke torde kunna sägas förefinnas. I stort sett torde preventivlagens förbud i detta hänseende vara efterlevt. Såsom under den tidigare behandlingen av preventivlagen vid flera tillfällen anförts, skulle emellertid dessa handlingar redan falla under paragrafens första moment, som ju bland annat förbjuder gärning, som sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer. Stadgandet i andra momentet skulle därför vara överflödigt.

I särskilda fall kan det å andra sidan väl tänkas, att ett offentligt förevisande av preventivmedel skulle vara behövligt vid undervisning eller upplysning. Detta är emellertid nu uttryckligen förbjudet i preventivlagen, som emellertid vanligen icke åtlydes, om legitimt behov för förevisandet föreligger, t. ex. i den akademiska undervisningen, och om förevisandet icke sker på ett tukt och sedlighet sårande sätt, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer. Ovisshet om rättstillämpningen kan dock tänkas föreligga hos akademisk lärare eller annan föreläsare, vilket i så fall är honom till hinder i hans verksamhet.

Ifrågavarande förbud i paragrafens andra moment är därför enligt kommissionens mening gagnlöst, eftersom det icke efterleves i andra fall än då

nyss anförda stadgande i paragrafens första moment jämväl är tillämpligt. Det är vidare skadligt ur rättsordningens synpunkt, såsom fallet är med varje stadgande, vilket föreskriver något annat än som motsvarar den tillämpade rätten. Även i den utsträckning det tillämpas och anses böra tillämpas, innefattar det en dubbelbestämmelse till men för det ingalunda blott formellt viktiga kravet på lagstiftningen, att denna skall vara kort, knapp och klar.

Skulle det emellertid visa sig, att efter upphävandet av andra stycket i 18 kap. 13 § strafflagen en missuppfattning skulle uppkomma rörande innebörden av denna lagändring, torde detta lämpligen kunna rättas exempelvis genom anvisningar från vederbörligt håll till åklagarmyndigheterna. I sådana anvisningar kunde framhållas, att gärningar av förevarande slag, som såra tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer, givetvis äro straffbara enligt paragrafens första stycke jämväl efter den nu åsyftade lagändringen, och att såsom sådan gärning bör avses offentligt utställande eller förevisande av preventivmedel i samband med försäljning. Att för detta ändamål införa en särbestämmelse beträffande vissa förfaranden, nämligen de som avse preventivmedel — en särbestämmelse, som endast skulle innehålla vad som redan därförut gällde i fråga om sådana förfaranden i allmänhet — finner kommissionen vara ur saklig synpunkt onödigt och ut lagteknisk synpunkt olämpligt.

Befolkningskommissionen finner på anförda skäl, att även preventivlagens bestämmelser om förbud mot offentligt utställande eller förevisande av preventivmedel samt kringförande till försäljning av sådana medel böra upphävas.

Preventivlagens samtliga förbud, både dess såsom centrala betecknade föreskrifter och nyss avhandlade bestämmelser, gälla handlingar med avseende å ej blott preventivmedel utan även föremål, som är avsett för otuktigt bruk.

I inledningen har redan framhållits, att de åsyftade föremålen knappast i avsevärd mängd torde förekomma i Sverige, vidare, att här ifrågavarande handlingar böra förbliva straffbara samt att dessa handlingar falla under stadgandena i paragrafens första moment. I likhet med vad framhållits vid framläggandet av Kungl. Maj:ts proposition till 1934 års riksdag och i överensstämmelse med de sakkunniga anser kommissionen straffbarheten av ifrågavarande handlingar jämlikt paragrafens första moment så uppenbar även efter andra momentets upphävande, att komplettering av paragrafens första moment är överflödig.

Befolkningskommissionen finner således, att preventivlagens särskilda förbud mot olika slag av handlingar i fråga om föremål, som är avsett för otuktigt bruk, bör upphävas.

VII

Det lagtekniska genomförandet av kommissionens förslag.

På de grunder, som förut anförts, föreslår kommissionen till en början upphävande av andra stycket i 18 kap. 13 § strafflagen tillika med motsvarande stadgande i § 3 13:o tryckfrihetsförordningen. Sedan alltså den s. k. preventivlagen upphävts, skulle dessa lagrum återfå i det väsentliga samma innehåll, som de tidigare haft.

Kommissionens förut angivna förslag, att vissa tekniska preventivmedel och vissa medel, som kunna användas för avbrytande av havandeskap, skola hänföras till apoteksvaror, genomföras sålunda att bestämmelser om nämnda medel införas i ett nytt moment till § 1 i apoteksvarustadgan, varigenom de bliva sidoordnade med de i stadgan angivna läkemedlen. Definitionerna på de medel, det där gäller, hava med vissa förkortningar hämtats från de förslag, de sakkunniga framlagt. Beteckningen »fosterfördrivande medel» har dock undvikits med hänsyn till att medlen i fråga enligt kommissionens förslag blott skola få försäljas för legitim användning av läkare. De ovan återgivna invändningarna mot ifrågavarande definitioner, att de nödvändigtvis måste bliva väl allmänt avfattade, undgår man i detta fall genom att, såsom kommissionen föreslår, definitionerna kompletteras med en förteckning över de avsedda medlen, vilken såsom bilaga fogas till apoteksvarustadgan. Denna anordning överensstämmer också med apoteksvarustadgans övriga struktur, i det att de läkemedel, som däri avses, äro närmare angivna i särskilda förteckningar, vilka såsom bilagor äro fogade vid stadgan. Härigenom uppnår man en tidigare angiven fördel, som kan bliva av stor betydelse, nämligen att nya medel, som uppträda i handeln, lätt kunna införas under apoteksvarustadgans bestämmelser genom att upptagas i bilagan.

Genom att ifrågavarande medel göras till apoteksvaror vinner man till en början att medicinalstyrelsen får en viss kontroll över hela handeln med dylika medel, även beträffande sådana preventivmedel, som enligt kommissionens mening böra få försäljas annorstädes än på apotek. Enligt § 12 i apoteksvarustadgan kan nämligen på framställning av medicinalstyrelsen Kungl. Maj:t meddela förbud mot införsel och försäljning av viss apoteksvara, därest den skulle försäljas till oskäligt pris eller om det skulle yppa sig sådana särskilda omständigheter, att varans vidare saluhållande inom landet vore att anse såsom onyttigt och skadligt. Denna möjlighet att lägga ifrågavarande medel under förbud kunde man också ernå på ett annat och enklare sätt än genom att göra medlen till apoteksvaror. Det kunde nämligen genom ett tillägg till nyssnämnda § 12 i apoteksvarustadgan föreskrivas, att paragrafens förut angivna bestämmelser skola gälla även beträffande dessa medel — ett tillvägagångssätt, som redan anlitats beträffande bråckband, bandager och andra dylika varor. Kommissionen har emellertid funnit det lämpligare att helt och hållet jämställa dessa medel med apoteksvaror emedan man därvid kan uppnå vissa andra fördelar. Genom föreskrifterna i §§ 4, 6 och 7 i apoteksvarustadgan gäller det sålunda särskilda villkor för

tillverkning, import och grosshandel med apoteksvaror, och enligt § 9 kan särskild kontroll och inspektion ytterligare av Kungl. Maj:t föreskrivas. Det kan visserligen sägas, att bestämmelserna i apoteksvarustadgan, såsom huvudsakligen skrivna med tanke på kemiska preparat, i vissa hänseenden passa mindre väl in på mekaniska medel, men denna lagtekniska bristfällighet torde icke vara av någon svårare beskaffenhet. Då såsom nyss antytts apoteksvarustadgans regler i sakligt hänseende äro väl avpassade efter de syften, kommissionen velat ernå, synas de angivna olägenheterna icke böra få tillmätas någon avgörande betydelse, helst som denna stadga redan äger giltighet i fråga om sådana medel som exempelvis plåster. Det kan också anses mindre lämpligt att för nu ifrågavarande medel föreslå en särskild författning med i stort sett samma sakliga innehåll som den gällande apoteksvarustadgan föreskriver för andra medel.

Det har nyss angivits, att enligt kommissionens förslag de avsedda medlen skola uppräknas i en särskild bilaga till apoteksvarustadgan. Denna bilaga liksom kommentaren därtill (Bilaga 3 vid detta betänkande) är, såsom i det föregående antytts, såväl till sitt sakliga innehåll som till sin terminologi uppgjord av den inom kommissionen arbetande medicinska sakkunskapen. Enligt nu gällande bestämmelser finns det tre bilagor till apoteksvarustadgan, nämligen bilagorna I och II, vilka avse de ämnen och beredningar, som nu utgöra apoteksvaror, samt bilaga III, vilken upptager vissa varor, som ej skola räknas såsom apoteksvaror. Då nu kommissionen avser att till apoteksvaror hänföra här ifrågavarande medel, synes det lämpligast, att den bilaga, däri dessa uppräknats, insättes närmast efter förteckningarna på övriga apoteksvaror och alltså erhåller ordningsnumret III. Den nuvarande bilagan med detta nummer skulle alltså erhålla beteckningen IV, vilket medför jämkningar i vissa paragrafer av apoteksvarustadgan.

Enligt § 7 mom. 3 i apoteksvarustadgan få apoteksvaror — med undantag för vissa speciella fall, som ej här äro av intresse — endast försäljas av apoteksföreståndare. Då kommissionen enligt vad förut framhållits anser, att de oskadliga preventivmedlen böra få försäljas i den fria handeln, har i ett nytt moment till sagda paragraf föreslagits undantag för dessa medel från nämnda allmänna regel. Därvid har dock, såsom tidigare angivits, den begränsningen gjorts, att försäljningen blott skall få äga rum i handelslokal inomhus och att alltså kringförings- och kioskhandeln förbjudes. För tydlighetens skull bör i detta sammanhang anmärkas, att den föreslagna begränsningen, enligt vilken försäljning blott må ske i handelslokal inomhus, givetvis icke är avsedd att medföra något förbud mot att expediering sker med posten. I syfte att skaffa medicinalstyrelsen en överblick över den fria handeln med preventivmedel föreslår kommissionen en enkel anmälningsplikt för affärsidkare, som ämnar bedriva handel med preventivmedel.

Kommissionen vill i detta sammanhang anmärka, att vissa kemiska preparat, exempelvis speton-, aginal- och semoritabletter, vilka användas i syfte att förebygga befruktning, icke beröras av den föreslagna regleringen. Dessa medel äro visserligen i regel oskadliga men de äro icke tillförlitliga utan samtidigt användande av mekaniska medel. Det kemiska preparat, som bäst lämpar sig för en dylik kombinerad användning, torde vara mjölksyresalvan, vilken medtagits i den föreslagna bilagan till apoteksvarustadgan. Då kommissionen icke medtagit övriga kemiska medel bland de preventivmedel, vilkas försäljning särskilt reglerats, har anledningen därtill varit den, att å ena sidan tillräckliga skäl att förbjuda försäljningen av dessa preparat icke ansetts föreligga och å andra sidan det icke kan anses lämpligt att föreskriva regler om tillhandahållande av dessa mindre tjänliga medel. Härtill kommer, att de enkla beståndsdelarna i dessa medel i varje fall förkomma i handeln.

Kommissionen utgår emellertid ifrån att medicinalstyrelsen, sedan preventivmedel principiellt gjorts till apoteksvara, har sin uppmärksamhet fästad jämväl på handeln med dylika kemiska preparat. Skulle det befinnas, att hälsovådliga preparat försäljas eller att preparat utbjudas till oskäliga pris, torde till övervägande böra upptagas regleringen av handeln med även dylika preparat. Å andra sidan kan det framdeles befinnas, att även vissa andra kemiska preparat än mjölksyresalvan böra upptagas i bilaga III och försäljas å apoteksinrättningarna.

Vad härefter angår sådana medel, som kunna användas för avbrytande av havandeskap och som hava legitim användning inom läkarkonsten, böra de förbehållas för försäljning på apotek. Men såsom tidigare framhållits har kommissionen i fråga om dessa medel gått ett steg längre och föreslagit, att de läggas under recepttvång. För genomförande av detta syfte har stadgande härom upptagits i en särskild författning i likhet med vad som tidigare föreskrivits i fråga om alkoholhaltiga apoteksvaror. I nämnda författning föreslås vidare, att recept på nu ifrågavarande medel skola kvarhållas å apoteken och förvaras där minst tio år. Härigenom undgår man missbruk genom att ett recept användes flera gånger och erhåller kontrollmöjligheter över utfärdade recept. Tiden för förvaring har satts så lång som tio år med hänsyn till preskriptionstiden för fosterfördrivningsbrott. Särskilda straffbestämmelser för apotekares överträdelse av bestämmelserna i berörda författning hava icke ansetts erforderliga.

Beträffande slutligen de skadliga preventivmedlen och sådana medel för framkallande av abort, som icke hava någon legitim användning inom läkarkonsten, har kommissionen avsett, att den ovan omnämnda bestämmelsen i § 12 av apoteksvarustadgan om utfärdande av förbud för införsel och försäljning omedelbart skall komma till användning. Därvid torde böra föreskrivas, att i fråga om införsel i strid mot sålunda meddelat förbud skall tillämpas vad i apoteksvarustadgan föreskrives, i den mån stadgans hithörande föreskrifter icke redan därförut äga tillämpning.

För att ett dylikt förbud icke skall bli illusoriskt synes det emellertid kommissionen nödvändigt att, såsom tidigare antytts, de i den privata handeln redan befintliga handelslagren av dylika medel omhändertagas av staten, och det är också enligt kommissionens mening erforderligt att genom deklarationstvång söka få denna princip genomförd på ett så effektivt sätt som möjligt. Kommissionen föreslår därför införande av en särskild författning, som vid äventyr av straff och konfiskation föreskriver skyldighet för den, vilken såsom ägare eller eljest innehar sådant handelslager, att före viss dag avgiva deklaration däröver samt avstå detsamma till statsverket. Att därvid ersättning bör lämnas synes kommissionen uppenbart på grund av allmänna rättsprinciper, särskilt med hänsyn till att de för inlösen avsedda föremålen i stor utsträckning hava legitim användning inom sjukvården. Då det gäller att bestämma vilka grunder, som böra fastställas för denna ersättning, uppstå däremot vissa svårigheter. Därest man, såsom kommissionen övervägt, skulle generellt bestämma denna ersättning att omfatta icke blott vederbörandes eget inköpspris utan jämväl skälig handelsvinst, skulle därigenom kunna framkallas en ökad import och tillverkning av ifrågavarande föremål — detta särskilt om den angivna ersättningen fastställdes i en lång tid i förväg kungjord författning. Det kan vidare ifrågasättas, om icke olika ersättningsprinciper borde tillämpas i fråga om inlösen av olika slag av föremål samt om icke hänsyn borde tagas till vederbörandes normala omsättning. Kommissionen har av de skäl, som nu angivits, ansett sig kunna föreslå, att grunderna för betalningen icke skola bestämmas i den föreslagna författningen utan att Konungen skall fastställa dylika grunder, vilket ju kan ske på ett så sent sta-

dium, att en eventuell spekulation försvåras. För handhavande av detta inlösningsförfarande har kommissionen tänkt sig, att medicinalstyrelsen skulle tillsätta en särskild nämnd, bestående av tre sakkunniga personer, om vilken nämnd ytterligare bestämmelser upptagits i den föreslagna författningen. De föremål, som statsverket sålunda skulle övertaga, borde enligt kommissionens mening efter medicinalstyrelsens anvisningar antingen förstöras eller lämnas till nyttig användning, om detta kan ske på betryggande sätt.

Slutligen vill kommissionen i detta sammanhang framhålla att, såsom en följd av de nu angivna förslagen, de oskadliga preventivmedlen och de i läkarkonsten använda medlen, vilka jämväl kunna brukas för avbrytande av havandeskap, torde med åsatta lämpliga priser böra införas i medicinaltaxan, varom kungörelse årligen utfärdas av medicinalstyrelsen. I kungörelsens ingress bör därvid också intagas bestämmelse om skyldighet att å apotek tillhandahålla dessa medel. Den såsom oskadligt preventivmedel upptagna mjölksyresalvan torde vidare böra intagas i svenska farmakopéen utan beteckning med stjärna, varigenom angivits, att den skall tillhandahållas å alla apotek.

BILAGOR

Bilaga 1.

Historisk redogörelse över preventivlagens tillkomst, förslag till dess revision eller avskaffande samt i samband härmed verkställda offentliga utredningar och yttranden

av fil. kandidaten TORSTEN GÅRDLUND.

Preventivlagens tillkomst. 18 kap. 13 § strafflagen lydde ursprungligen:

Sprider någon ut skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar, straffes med böter eller fängelse i högst sex månader.

Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

I anledning av den opinion, som väckts av den vid denna tid begynnande livliga propagandan i syfte att utbreda kännedom om preventiva medel, uppgjordes i början av år 1910 inom justitiedepartementet ett förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen.

Enligt detta lagförslag skulle paragrafens båda stycken sammanföras till ett moment och straffmaximum höjas från fängelse i sex månader till fängelse i två år, varjämte ett nytt moment, den s. k. preventivlagen, skulle tillfogas. Enligt förslaget skulle det andra momentet ha följande lydelse:

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge; eller genom offentligt tillkännagivande till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför sådana föremål; eller offentligen, vare sig muntligen eller genom utspridande av skrift, söker förleda till användande av föremål, som nu sagts, eller meddelar anvisning om sättet för deras användande, varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Vid ärendets behandling i statsrådet den 29 april 1910 anförde dåvarande chefen för justitiedepartementet:

Under senaste tid hava inom huvudstaden framträtt vissa företeelser, vilka synas innebära en allvarsam fara för allmän tukt och sedlighet. Här har uppstått en propaganda med syfte att i vidsträcktaste kretsar utbreda kännedom om s. k. preventiva medel och mana till deras användande. På offentliga möten inför skaror av män och kvinnor avhandlas dessa frågor, och agenter för försäljare av sagda medel ha vid mötena ett utmärkt tillfälle, som ej heller lämnas obegagnat, att bland allmänheten sprida sina priskuranter och prospekter. Förkunnarna av dessa läror — utan känsla av ansvar vare sig mot det folk, de tillhöra, eller de skaror av unga män och kvinnor, åt vilka de utbjuda sina medel till förebyggande av sedeslöshetens vanliga följder — sprida över landet ett smygande gift, som kan moraliskt och fysiskt fördärva en hel nation. Det synes mig uppenbart, att ett kraftigt ingripande i syfte att stävja det onda i den mån det ske kan är av nöden, och att vad som kan göras, även bör göras snart, ty fara är i dröjsmål..

Gällande strafflag belägger i 18 kap. 13 § med straff utspridande av skrift, som sårar tukt och sedlighet, samt annan gärning, som sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Visserligen torde det icke lida något tvivel, att offentligt föredrag om preventiva medel, särskilt om det hålles inför en okritisk publik och innefattar öppen eller förtäckt uppmaning till deras användande, kan träffas av den angivna lagbestämmelsen och sålunda redan nu bliva bestraffad. Men möjligt är ock, att föredrag

med liknande innehåll kan klädas i den försiktiga form, att det faller utom det för straffbarhet nu i lag uppdragna gränser, även om faran för att andra därav förledas till sedeslöshet må vara än så stor. Vidare torde ett utbjudande till salu av preventiva medel, deras utställande för allmänheten och annonsering därom endast sällan ske på sådant sätt, att ansvar därför kan enligt gällande lag ifrågakomma. Men även ett dylikt offentligt utbjudande innefattar otvivelaktigt en fara för andras förförelse, som icke bör lämnas ur sikte och som tvivelsutan är stor nog för att gälla såsom grund för ett med straffhot förenat förbud mot dylikt offentligt salubjudande eller utställande.

Från medicinalstyrelsen och den s. k. reglementeringskommittén (tillsatt för avgivande av utlåtande och förslag rörande åtgärder för motarbetande av de smittosamma sjukdomarnas spridning) infordrades utlåtande över nämnda lagförslag, »då den mening icke torde sakna anhängare, att en lagstiftning av ifrågavarande beskaffenhet skulle kunna medföra fara för ökad utbredning av smittosamma könssjukdomar».

Medicinalstyrelsen anförde i detta sitt utlåtande bland annat:

Ehuru användandet av dylika medel alldeles icke förlänar något säkert skydd mot smitta, vill medicinalstyrelsen icke förneka, att det medför en relativ trygghet vid orent könsumgänge. Men å andra sidan vill det synas styrelsen uppenbart, att ett allmänt och ohöljt utbjudande av slika ting skulle till otukt förleda talrika ynglingar, som eljest av fruktan för smitta skulle därifrån avhållas; och de förleddes antal skulle stiga i samma mån, som känslan för tukt och sedlighet dels förslappades av en propaganda och en upplysningsverksamhet, sådan som man på den sista tiden fått bevittna här i huvudstaden, dels ock efterträddes av den råhet i sinnet, som själva användandet av de preventiva medlen är ägnad att alstra. Framför allt vore sexuella utsvävningar i ökat omfång att befara i större städer, å garnisonsorter och annorstädes, där mycken manlig ungdom är hopad.

Då härigenom antalet smittomöjligheter skulle ökas, då, såsom förut sagts och även framhålles av Dermatologiska sällskapet i Stockholm uti dess här bifogade flygblad »Om de smittosamma könssjukdomarna», de preventiva medlen icke medföra något säkert skydd mot smitta vid könsumgänge, och då därtill dylika medel lätteligen kunna av den oerfarne, trots givna anvisningar, anbringas så att de icke förläna något skydd alls, anser medicinalstyrelsen — ehuruväl några säkra beräkningar icke kunna göras i detta avseende — att vinsten av de preventiva medlens bruk av nämnda anledningar kan neutraliseras, ja, att rent utav de smittosamma könssjukdomarna kunna vinna ökad spridning.

Styrelsen ansåg sålunda icke, att hänsynen till de preventiva medlens roll såsom skydd mot smittosamma sjukdomar borde stå hindrande i vägen för den åsyftade lagen.

Reglementeringskommittén anlade liknande synpunkter på lagförslaget och framhöll vidare att begreppet »offentligen» icke gav en önskad möjlighet att förbjuda föredrag och diskussioner om preventivmedlens användning inom föreningar och sällskap.

Lagförslaget remitterades därefter till lagrådet, av vilkas ledamöter justitieråden friherre Marks von Würtemberg och Petrén samt regeringsrådet Wall förenade sig om följande yttrande:

Den propaganda för s. k. preventivmedel, som under senaste tiden förekommit här i landet, har från ett visst håll bedrivits under sådana former, att den otvivelaktigt medfört stor fara för ungdomens sedliga förvildning. Inför stora skaror av män eller kvinnor hava i fråga om dessa medel hållits föredrag, i vilka det ömtåliga ämnet behandlats på ett sätt, som varit i hög grad anstötligt och ägnat att hos de mindre kritiska åhörarna utbreda en lättsinnig och ansvarslös åskådning i fråga om de för individerna såväl som för samhället betydelsefulla sexuella problemen och därmed sammanhängande ämnen.

Det är under dylika omständigheter förklarligt, om hos mången väckts tankar på ett ingripande från lagstiftningens sida i syfte att stävja eller förhindra nämnda propaganda, och om dessa tankar tagit form i ett förslag, sådant som det nu föreliggande.

Innan en lagstiftningsåtgärd av ifrågavarande art kommer till stånd, bör emellertid noga tillses, såväl huruvida den är ägnad att leda till det åsyftade målet, som ock huruvida den icke till äventyrs är förenad med vådor och olägenheter, vilka mera än uppväga de fördelar man tror sig uppnå. En undersökning härav är desto mera angelägen, som förslaget tillkommit i anledning av ett individuellt, nyss inträffat fall och under det omedelbara intrycket av den stämning det framkallat.

Förslagets viktigaste bestämmelse är den, som riktar sig mot offentliga, i tal och skrift förekommande yttranden, vilka åsyfta förledande till bruk av preventiva medel eller innefatta meddelande av anvisning i fråga om deras begagnande.

Medan enligt gällande lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen sådana yttranden kunna straffas allenast i händelse de såra tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer, skola de, enligt vad i förslaget uttalas, beläggas med straff även när de ej kunna anses i nyssnämnda mening sårande för tukt och sedlighet.

Härvid är dock att märka hurusom den föreslagna bestämmelsen icke skulle kunna erhålla tillämpning å yttranden i tryckt skrift. I avseende å dessa måste nämligen tills vidare tillämpas tryckfrihetsförordningens bestämmelser, enligt vilka för straffbarhet erfordras, att tukt och sedlighet sårats. Det torde visserligen få antagas vara åsyftat, att tryckfrihetsförordningen framdeles skulle uti ifrågavarande hänseende bringas till överensstämmelse med den nu föreslagna lydelsen av 18 kap. 13 § strafflagen; men även om en dylik grundlagsändring skulle efter någon tid komma till stånd, måste det betraktas såsom i viss mån oegentligt och menligt för lagens helgd, att under mellantiden yttranden av här förutsatta art ansåges tillåtna där de spredes i tryck, men straffades när de förekomme i muntlig framställning.

Långt viktigare äro emellertid de principiella betänkligheter, som låta sig anföra mot att över huvud belägga med straff sådana framställningar rörande preventivmedel, som icke i strafflagens mening såra tukt och sedlighet. Det borde knappt behöva framhållas, att spörsmålet härom ingalunda sammanfaller med frågan om dessa medels skadlighet ur samhällets synpunkt. Det betraktas i vår tid icke såsom en statens sak att undertrycka varje mening, vars spridande anses stå i strid med samhällets bästa. Historiens lärdomar hava tillräckligt ådagalagt de sorgliga konsekvenserna av en sådan uppfattning rörande samhällsmakternas uppgift. I varje tidevarv, men framför allt i en brytningstid sådan som den nuvarande, måste det inträffa, att uppfattningen om vad som länder till enskilt och allmänt väl till den grad skiftar, att meningar, som omfattas av vissa samhällsmedlemmar eller samhällsgrupper, av andra betraktas såsom i högsta grad fördärvliga. Skulle dessa meningar taga sig uttryck i handlingar, som staten ansett sig kunna och böra i lag förbjuda, eller i uppeggande till dylika handlingar, måste samhället, såvida det skall fylla sin uppgift att upprätthålla rättstillståndet, inskrida med straff eller andra tvångsmedel. Men i övrigt bör enligt nutida, på dyrköpt erfarenhet grundad uppfattning staten i det längsta möjliga avhålla sig från ingripande mot den, som på ett till formen oantastligt sätt vill verka för sina meningars spridande eller genomförande. Från en dylik utgångspunkt kan det icke vara riktigt att genom straffbud söka fullständigt utesluta preventivmedlen från den offentliga diskussionens område. Envar, som i någon mån sysselsatt sig med de nationalekonomiska befolkningsspörsmålen och därmed sammanhängande sociala frågor, vet, att spörsmålet om önskvärdheten av folkökning ingalunda hör till de samhällsproblem, som en gång för alla vunnit en enkel, oemotsäglig lösning; och skulle han hava bildat sig en än så bestämd mening rörande de ekonomiska, sociala eller politiska vådorna av nativitetens avsiktliga begränsande, så vore därifrån ett stort och måhända ödesdigert steg till den ståndpunkten, att varje offentligt uttalande till förmån för preventivmedel borde förbjudas och straffas.

Ett sådant undertryckande ifrågasättes näppeligen i avseende å andra läror, som

stå i skarp motsats med de bestämmandes uppfattning om det allmänna bästa. Den, som t. ex. anser ett fullständigt förverkligande av socialismens principer innebära en olycka för samhället och mänskligheten, finner det ej gärna möjligt eller önskvärt att med tvångsmedel inskrida mot de socialistiska lärornas förkunnande, ehuru det måste vara honom klart, att deras allmännare spridande kan medföra stor fara för det samhälle, som hans övertygelse bjuder honom att försvara. Den, som i religionen eller dess bestående former ser ett oumbärligt villkor för samhällets och dess medlemmars andliga hälsa och välfärd, eller som i varje fall bekymras över den andliga och sedliga rotlöshet, vartill ett hastigt och hänsynslöst undanträngande av den hävdvunna religiösa uppfattningen kan giva upphov, lärer knappast tänka sig möjligheten av något lagens inskridande mot den, som, utan att göra sig skyldig till gäckeri eller smädelse, angriper religionen eller vissa trosläror. Och den, som tror ett fullständigt rusdrycksförbud vara nödvändigt för folkets räddande från undergång, lärer väl ej sträcka sina önskningar därhän att, sedan förbudet genomförts, varje meningsyttring rörande olägenheter, som det ansåges medföra, skulle förbjudas eller straffas.

Det erkännande av yttrandefriheten, vartill samhället sålunda nått fram, hämtar sitt berättigande ur flera särskilda förhållanden. Viktigare än något annat är måhända det faktum, att ett genomförande av grundsatsen om samhällets befogenhet och plikt att söka undertrycka villomeningar visat sig i många fall leda till de mest beklagansvärda misstag. Till den nuvarande samhällsordningens förtjänster torde det böra räknas, att den, i känslan av att de fördelar, yttrandefriheten ur nämnda och andra synpunkter medför, överväga olägenheterna, vetat att i det stora hela hålla yttranderätten i helgd, även när såsom i förvarande fall frestelse till dess inskränkande legat nära till hands. Andra samhällsformer kunna måhända medföra ett återfall i forna tiders tvång; men att för närvarande inskränka möjligheten av det meningsutbyte, som ledes av allvarliga bevekelsegrunder, synes ej utan tvingande skäl kunna förordas.

Att vidare ingå på hithörande principspörsmål, kan nu ej ifrågakomma. Dock torde det vara på sin plats att här framhålla, hurusom i våra dagars samhälle lagens helgd lätt kan komma att lida, om lagstiftningen börjar anlitas för undertryckande av meningar, som ej innefatta kränkning av någons rätt eller uppeggande till otillåtna handlingar eller till ett tygellöst levnadssätt men likväl av flertalet anses samhällsfarliga. Redan ett första steg på denna väg kan ur nämnda synpunkt vara betänkligt, och skulle det, såsom lätt kan befaras, komma att följas av andra försök att låta lagens maktspråk träda i stället för upplysning och andlig fostran, är det fara värt, att lagens auktoritet, som i våra dagar behöver i högsta möjliga grad upprätthållas, komme att väsentligen försvagas.

Måhända ville man mot det nu anförda invända, att, när det gäller frågan om yttrandefrihetens gränser, de sexuella spörsmålen intaga en särställning, som påkallar mera vittgående begränsning av yttranderätten än på andra områden bör ifrågakomma. Sant är, att när gällande strafflag likasom främmande lagar med straff belägger uttalanden, som såra tukt och sedlighet och kunna leda till andras förförelse, detta innebär, att även ett i och för sig icke osedligt uttalande kan bliva straffbart med hänsyn till de förhållanden, varunder det framförts. Att sålunda bestraffa en framställning av de preventiva medlen, vilken, ehuru möjligen fri från otuktigt syfte, dock med hänsyn till de omständigheter, varunder den förekommit, är att anse såsom sårande för tukt och sedlighet, lärer ej heller kunna utgöra något obehörigt ingrepp i yttranderätten. Men en annan sak är att av hänsyn till den allmänna sedligheten förbjuda även en taktfull, allvarlig och tydligen från varje otuktigt syfte fri framställning rörande lämpligheten av preventivmedels användande under vissa omständigheter. Den fara för utbredande av osedlighet eller för nativitetens avtagande, som kan vara förenad även med en sådan framställning, må — om den ock från en del håll överdrives — dock ej förnekas eller underskattas. Men den hör till de vådor, som ej lämpligen kunna på lagstiftningens väg förekommas, utan för vilkas motverkande andra medel böra tagas i anspråk.

För att bedöma lämpligheten av ett absolut förbud mot preventivmedlens offent-

liga förordande eller beskrivande är det av nöden att göra sig redo för alla de konsekvenser ett dylikt förbud medför. Dessa hava i viss mån påpekats i de utlåtanden, som redan avgivits över förslaget. I medicinalstyrelsens utlåtande har ur medicinsk synpunkt erinrats, att fall förekomma, där användandet av preventivmedel sker i ett syfte, som förtjänar respekteras, samt att inskränkning ej borde göras i de vid medicinska läroverk anställda lärarnas rätt att vid sin undervisning beröra även frågor om de preventiva medlen. Och i ett annat utlåtande har framhållits angelägenheten av att hinder icke läggas i vägen för en fullt objektiv, i icke otuktigt syfte lämnad redogörelse för dessa medel, t. ex. i en historisk, nationalekonomisk eller medicinsk framställning, vare sig i skrift eller offentligt föredrag. Befogenheten av dessa erinringar synes ovedersäglig. Vad beträffar det av medicinalstyrelsen tillstyrkta förbehållet förefaller emellertid uppenbart, att om det skall vara tillåtet att vid den officiella medicinska undervisningen beröra frågor om de preventiva medlen, det icke rimligen kan förbjudas att i litteraturen behandla dessa frågor ur medicinsk synpunkt. Och skulle, såsom i det senare av nämnda utlåtanden med fog påpekats, det för uppnående av syftet med den ifrågasatta lagstiftningen vara av nöden, att densamma utsträcktes att gälla även föredrag och diskussioner inom slutna sällskap och föreningar, måste det förefalla stötande, om härvid ej skulle göras undantag åtminstone för läkarsällskap och andra medicinska föreningar. Vill man från den tillämnade straffbestämmelsen göra undantag för historiska, nationalekonomiska eller därmed jämförliga framställningar, är det svårt att tänka sig någon annan begränsning av undantaget än den, helt visst ganska svävande, att framställning, som ej skedde i otuktigt syfte eller eljest på grund av omständigheterna kunde anses sårande för tukt och sedlighet, icke skulle drabbas av bestämmelsen. Med en dylik begränsning skulle emellertid det nya stadgandet knappast komma att inrymma andra fall än som enligt lagens nuvarande lydelse kunna bestraffas.

Till vad nu blivit yttrat i fråga om förbud mot preventivmedlens offentliga förordande eller beskrivande må läggas, att man i allmänhet ej heller i främmande länder tilltrott sig att prinicipiellt förbjuda dessa medels behandlande i tal eller skrift. Strafflagarnas bestämmelser mot råa och anstötliga yttranden torde i de flesta länder bereda möjlighet att åtkomma framställningar av uppenbart otuktig beskaffenhet och framställning, som öppet eller förtäckt innefattar affärsmässig reklam för vissa slags varor av hithörande art, drabbas i en del länder av speciella ansvarsbestämmelser. Längre synes man i allmänhet, åtminstone hittills, ej hava ansett sig böra gå. Såvitt nu kunnat utrönas har — om man bortser från ett enstaka engelskt rättsfall — endast i ett land, nämligen Norge, staten lagt hinder i vägen för möjligheten att över huvud offentligen behandla frågan om preventivmedel. I Norges nu gällande strafflag liksom dessförinnan i en lag av år 1891 har upptagits ett ovillkorligt förbud mot offentliga framställningar rörande preventivmedlen. Men den omständigheten, att sålunda i ett främmande land ett dylikt förbud sedan någon tid förekommit, synes ej vara tillfyllest att vederlägga de betänkligheter, som i det föregående gjorts gällande mot införande i vårt land av ett liknande förbud. Särskilt bör framhållas, att under de överläggningar, som i Norge föregått bestämmelsens införande, uttalats, att densamma trots sin generella omfattning ej behövde eller borde föranleda åtalande av vetenskapliga framställningar rörande preventivmedlen. Dylika uttalanden hava sin grund i en uppfattning av den offentliga åtalsplikten, som gör sig gällande i Norge såväl som i flera andra länder, men som är främmande för vår lagstiftning och rättsåskådning.

Med hänsyn till vad i det föregående blivit anfört kan det här åsyftade förbudet mot offentliga yttranden rörande preventivmedel icke tillstyrkas. Åtminstone torde, innan ett sådant förbud meddelas, böra tillses, i vad mån gällande lagstiftning medför skydd emot yttranden, som lämpligen kunna straffas.

Utöver nämnda förbud innefattar det remitterade förslaget stadgande om straff för den, som offentligen utställer eller förevisar eller genom offentligt tillkännagivande till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför preventiva medel.

Vad vidkommer offentligt utställande eller förevisande av dessa medel, torde ett sådant förfarande i alla de fall, då skada därav kan föranledas, vara straffbart redan enligt gällande lag. Den föreslagna bestämmelsen i detta hänseende synes därför vara överflödig.

Beträffande åter förbudet mot ifrågakomna medels utbjudande till salu genom offentligt tillkännagivande torde ur sedlighetens och den offentliga anständighetens synpunkt kunna till stöd för detsamma anföras starka skäl, vilka måhända överväga de invändningar, som från andra synpunkter kunna framställas däremot. Skall förbudet bliva av någon större praktisk betydelse, torde det emellertid vara nödigt, att detsamma utsträckes att avse jämväl försändande till allmänheten genom posten eller annorledes av priskuranter och annat, varigenom preventivmedel salubjudas. Därjämte erfordras uppenbarligen, att tryckfrihetsförordningen ändras. I annan händelse kommer straffbestämmelsen att gälla allenast i fråga om skrivna tillkännagivanden uti ifrågavarande syfte, under det att de tryckta lämnas straffria. En dylik anordning synes vara så stötande, att det knappast torde böra ifrågakomma att vidtaga ändring i strafflagen i detta hänseende, förr än motsvarande ändring i tryckfrihetsförordningen kan genomföras.

Mot det ifrågasatta förbudet rörande kringförande till försäljning av de nämnda medlen torde icke något vara att erinra, men tvivelaktigt synes vara huruvida detta förbud är av den betydelse, att en ändring i strafflagen bör vidtagas enbart för genomförandet därav.

Bestämmelserna i det föreslagna nya momentet i paragrafen angivas röra icke allenast preventiva medel utan även föremål, som äro avsedda för otuktigt bruk. Såvitt angår de med sistnämnda uttryck åsyftade föremål lära emellertid bestämmelserna vara utan nämnvärd betydelse. Uti de i momentet angivna fall torde nämligen då fråga är om sådana föremål, gärningen i regel vara straffbar redan enligt gällande lag.

Det remitterade förslaget innebär slutligen en höjning av paragrafens straffmaximum. Att brott, som falla under denna paragraf kunna antaga sådana former, att de förtjäna högre straff än vad lagen nu medgiver, är måhända riktigt. Men även härvidlag kan ifrågasättas, huruvida, för den händelse de tilltänkta förändringarna i paragrafen i övrigt icke bliva genomförda, tillräckliga skäl finnas att för närvarande göra ändring i straffskalan. Skall emellertid sådan ändring ske, torde, till undvikande av mindre väl avpassad straffmätning, den nuvarande straffskalan böra bibehållas som den normala, och det högre straffmåttet bliva tillämpligt allenast då synnerligen försvårande omständigheter föreligga.

Justitierådet Quensel anförde:

Å ena sidan synes, såsom medicinalstyrelsen framhållit, förslaget allt för vittgående därutinnan, att detsamma lägger hinder i vägen för att i den medicinska undervisningen frågan om preventiva medlen offentligen behandlas.

Å andra sidan synes, såsom den i ärendet hörda kommittéen anmärkt, förslaget icke tillräckligt effektivt. Om någon söker förleda till användande av föremål, varom fråga är, eller meddelar anvisning om sättet för deras användande, drabbas han nämligen av straff, endast om hans åtgärder vidtagits offentligen. Samma åtgärder torde emellertid vara lika ägnade att väcka betänkligheter, om de äga rum inom andra slutna sällskap eller föreningar än läkarsällskap eller medicinska föreningar.

Vad ovannämnda kommitté påpekat i fråga om utbjudande till försäljning medelst kringsända reklamer synes likaledes värt beaktande. Då tryckta meddelanden ej lära kunna träffas av föreliggande lagstiftning, skulle väl upptagande däri av ett straffbud, som avsåge kringsända reklamer, för närvarande komma att sakna större betydelse. Men då det är att förutse, att förslaget, därest det antages, snarast möjligt efterföljes av ändringar i tryckfrihetsförordningen, torde det vara av vikt, att strafflagen så avfattas, att dess bestämmelser komma att motsvara dem, vilkas införande i tryckfrihetsförordningen kan anses önskvärt.

Jag tillstyrker alltså, att förslaget måtte omarbetas i nu angivna hänseenden.

Sedan förslaget i anledning av de framställda anmärkningarna i vissa delar undergått omarbetning, anmäldes ärendet den 20 maj 1910 åter i statsrådet, varvid föredragande departementschefen bland annat anförde:

Förslagets viktigaste bestämmelse — förbudet mot offentligt förledande till preventivmedels användande eller offentligt lämnade anvisningar om sättet för sådana medels användande — har av lagrådets flesta ledamöter avstyrkts huvudsakligen på den grund, att ett dylikt förbud skulle göra intrång på den yttrandefrihet, som bör vara medborgarnas rättighet. Ifrågavarande ledamöter av lagrådet medgiva, att bestraffande av en framställning av de preventiva medlen, vilken är sårande för tukt och sedlighet ej utgör något obehörigt ingrepp i yttranderätten, men de finna en från varje otuktigt syfte fri framställning rörande lämpligheten av att preventivmedel under vissa omständigheter användas icke böra på grund av vådan för den allmänna sedligheten drabbas av förbud.

Denna uppfattning kan jag ej dela. Att en framställning av det senare slaget, huru fri från omoraliska motiv den än må vara, kan vara i hög grad ägnad att förvilla de sedliga begreppen på det sexuella området, lärer ej kunna förnekas, och den sociala fara, som därigenom uppstår, är av sådan art, att hela folkets såväl andliga som fysiska hälsa allvarligt äventyras. I fråga om de högeligen samhällsvådliga verkningar, som följa av folkets tillbakagång i sexuell moral, tala historiens lärdomar ett alltför tydligt språk. Behjärtar man detta, kan jag för min del ej med hänsyn till yttrandefriheten finna den fordran å de enskilda medborgarna oberättigad, att de avhålla sig från uttalanden i tal eller skrift, vilka, om än icke tillkomma i osedligt syfte, dock bland allmänheten sprida det fördärv, som för nationens bestånd är kanske det allra farligaste.

Att icke varje offentlig framställning rörande de preventiva medlen bör förbjudas, kan jag dock medgiva. I den offentliga undervisningen vid de medicinska läroverken böra hithörande frågor fortfarande få behandlas; och även för andra fall är måhända, såsom i avgivna utlåtande över förslaget bliva framhållet, ett ovillkorligt förbud ej alltid på sin plats. För att förebygga, att förbudet komme att drabba vad jag skulle vilja benämna fullt legitima framställningar i ämnet, har jag tänkt mig bestämmelsens avfattning lämpligen kunna ändras därhän, att framställningar av ifrågavarande slag blev underkastade förbud, endast om de skedde »under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav kommer».

Vidtages sådan ändring i förslaget, synes mig de av lagrådets flesta ledamöter anförda principiella betänkligheter mot förslaget i förevarande del icke vidare kunna tillmätas den betydelse, att förslaget på grund därav bör förfalla.

Beträffande de övriga föreskrifterna i förslaget hava ej heller de blivit av lagrådets flesta ledamöter tillstyrkta. Genom dessa bestämmelser skulle dock, i den mån genom lagstiftning lämpligen kan ske, en damm sättas för den smutsiga trafik, som i vinningslystet syfte drives med utbjudande till allmänheten av preventiva medel och som icke kan med nuvarande lagstiftning åtkommas. Att dylika medels salubjudande genom offentliga meddelanden och deras kringförande till försäljning för närvarande i allmänhet icke är straffbart, erkännes i det yttrande, lagrådets flesta ledamöter avgivit, och dylika åtgärder innefatta obestridligen ett det allra kraftigaste handtag till sedeslöshetens befrämjande. Vad i yttrandet anföres mot en lagstiftning till stävjande av nämnda trafik har icke övertygat mig om vare sig obehövligheten eller kraftlösheten av de härutinnan ifrågasatta bestämmelser. Jag vidhåller därför min åsikt om deras önskvärdhet. I anledning av gjord erinran torde emellertid sådan ändring i förslaget böra vidtagas, att med tydlighet må framgå, att jämväl utbjudande till försäljning av preventivmedel genom kringsända reklamer skall vara underkastat straff.

— — —

Såsom en given vinst av den ifrågasatta lagändringen skulle jag även vilja beteckna, att därigenom vunnes ett klart och otvetydigt lagbud i ifrågavarande hänseende. Gällande lag torde knappast kunna i sådant avseende anses fullt tillfredsställande, och senaste tidens erfarenhet har ådagalagt önskvärdheten av lagstadganden, som

äro begripliga även för dem, vilka vilja i dessa frågor tangera det tillåtnas yttersta gränser.

Det sålunda omarbetade förslaget blev därefter genom proposition (nr 223) förelagt 1910 års riksdag.

I första kammaren väcktes med anledning av propositionen av herrarna von Mentzer och Ekman en motion (1: 91), i vilken gjordes gällande, att det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget icke vore tillräckligt effektivt. I motionen hemställdes därför, att riksdagen ville, med ändring av det utav Kungl. Maj:t framlagda förslaget, giva ifrågavarande lagrum sådan lydelse att detsamma komme att rikta sig jämväl mot själva försäljandet eller tillhandahållandet av ifrågakomna medel från butik eller nederlag samt mot tillhandahållandet av sådana föremål, enskilda emellan även om det ej ägde rum genom kringförande till avsalu. Motionärerna hänsköto även till övervägande den tanken, att, med hänsyn till läkarvetenskapens krav, undantag från de föreslagna bestämmelserna skulle kunna göras för försäljning eller utlämnande av här avsedda föremål från apotek efter legitimerad läkares ordination.

Lagutskottet hemställde i avgivet utlåtande (nr 52), att propositionen måtte av riksdagen bifallas, samt att berörda motion icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Till stöd för denna hemställan anförde utskottet bland annat:

Lika med föredragande departementschefen och med hänsyn till vad av honom blivit anfört finner utskottet en lagstiftning, som tydligare och effektivare än gällande lag vänder sig mot de samhällsfarliga förhållanden, varom här är fråga, vara av behovet påkallad.

Vad först angår offentligt utställande eller förevisande av ifrågavarande föremål har lagrådet framhållit, att sådant redan enligt gällande lag torde vara straffbart i alla de fall, då skada därav kan föranledas. Men även om så skulle vara händelsen, lärer, då tvekan härom icke är utesluten, ett förtydligande i nämnda avseende icke kunna anses annat än lämpligt.

Beträffande därefter förbudet mot ifrågakomna föremåls utbjudande till salu genom tillkännagivande för allmänheten har lagrådet framhållit, att ur sedlighetens och den offentliga anständighetens synpunkt till stöd för detsamma kunde anföras starka skäl, vilka måhända övervägde de skäl, som från andra synpunkter kunde framställas däremot, samt beträffande det ifrågasatta förbudet rörande kringförande till försäljning av nämnda föremål, att något däremot icke syntes vara att erinra. De skäl, som det oaktat bestämt lagrådet för att avstyrka den föreslagna lagstiftningen i sist berörda delar — nämligen i förra fallet att densamma ej omedelbart finge avseende å tryckt skrift, och i senare fallet betydelselösheten av ett förbud ensamt mot kringförande till försäljning — synas utskottet emot det även av lagrådet erkända befintliga samhällsbehovet i det omförmälda avseendet icke förtjäna beaktande.

Vidkommande därefter förslaget, i vad det avser sådant förledande till användande av ifrågavarande föremål eller meddelande av anvisning om sättet för deras användande, att allmän fara för andras förförelse därav kommer, lär i många eller kanske i de flesta fall straff därå följa redan enligt gällande lag. Att detta icke alltid blir fallet, torde dock kunna anses antagligt. Vid sådant förhållande och då det enligt utskottets mening måste vara en ovillkorligen bjudande plikt för samhället att reagera mot en dylik fara och de skadliga verkningarna därav, synes utskottet den föreslagna lagstiftningen även i denna del vara önskvärd. Att ett sådant reagerande inom föreslagna gränser skulle, såsom man sökt göra gällande, innebära ett obehörigt ingrepp i yttrandefriheten i tal och skrift, synes utskottet icke kunna med större fog åberopas emot den nu föreslagna än emot den redan gällande lagstiftningen på detta område. Enligt vad som framgår av exemplet från främmande länders lagstiftning i detta ämne, har man ej heller där ansett sig av nämnda hänsyn förhindrad från mer eller mindre ingripande åtgärder i den riktning, varom här är fråga.

Lika med de i ärendet hörda myndigheter finner utskottet det vara av vikt, att hithörande frågor fortfarande få behandlas i den offentliga medicinska undervisningen liksom eljest under omständigheter, som icke äro ägnade att medföra sådan fara, som här förutsatts. Med den avfattning, som i sådant syfte givits åt förslaget, synes icke heller hinder i nämnda hänseende kunna komma att möta.

Vid utskottets yttrande funnos fogade reservationer, dels av herrar Pettersson i Södertälje, Jansson i Edsbäcken och Olsson i See, vilka hemställde att riksdagen, med avslag å propositionen, måtte i anledning av densamma i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes efter verkställd utredning taga under övervägande, vilka åtgärder lämpligen kunde vidtagas i syfte att på ett verksamt sätt motarbeta den fara för vårt folks sedliga liv, som vore förenad med den framträdande propagandan för användning i otuktigt syfte av s. k. preventiva medel, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill detta övervägande kunde föranleda, ävensom att omförmälda motion icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Till stöd för denna hemställan anförde herrar Pettersson i Södertälje och Jansson i Edsbäcken bland annat:

Det lagförslag Kungl. Maj:t förelagt riksdagen i syfte att avvärja denna folkfara synes emellertid i flera avseenden vara mindre tillfredsställande. Vad sålunda till en början beträffar förslaget att med straff belägga yttranden i tal eller skrift, vilka åsyfta att förleda till bruk av preventiva medel eller innefatta anvisning om sättet för deras användande, måste man enligt vår mening beakta de tungt vägande principiella betänkligheter, som av lagrådet framställts mot att över huvud belägga med straff sådana framställningar rörande preventivmedlen, vilka icke i strafflagens mening såra tukt och sedlighet. Helt visst kunna allvarliga och etiskt berättigade framställningar i detta ämne förekomma, vilka möjligen i strid mot framställarnes syfte kunna medföra en viss fara i det avseende, som i lagförslaget omförmäles, men vilka dock icke böra drabbas av straff. För att inse detta behöver man endast erinra sig, att användandet av preventiva medel under vissa omständigheter måste av hygieniska (medicinska) skäl anses berättigat, samt att frågan om den nationalekonomiska innebörden av nativitetens avsiktliga begränsande ännu icke vunnit någon slutgiltig lösning. Men även om de medicinska och nationalekonomiska meningar, som i detta avseende i allvarligt syfte framföras, skulle av det stora flertalet betraktas som villomeningar, är det enligt vår övertygelse oriktigt att använda strafflagen såsom ett medel till deras undertryckande.

Efter att hava påpekat, att det funnes sådana preventiva metoder, som icke förutsatte användandet av »föremål» och att ett förbud mot användandet av sådana »föremål» kunde medföra att en preventiv teknik utan användande av »föremål» komme att utvecklas och fullkomnas, anförde reservanterna vidare:

Då således den föreslagna lagen å ena sidan är ägnad att medföra en viss fara för den yttrandefrihet i allmänna frågor, som det ligger i samhällets välförstådda intresse att skydda och upprätthålla, samt å andra sidan måste komma att visa sig väsentligen overksam till avvärjande av den fara för ungdomens förförelse till otukt, som den omförmälda propagandan medför, och då samhället icke heller nu är alldeles utan vapen mot densamma, synes det oss ej vara välbetänkt att nu antaga lagen. Långt ifrån att gagna skulle densamma kunna lända till skada genom att äventyra rättsordningens helgd, då det mycket snart skulle visa sig, att lagstiftningens luckor lämnade dem, som driva denna osmakliga agitation, alltför bekväma tillfällen att fortsätta sin verksamhet.

Reservation avgavs även av herrar Lindhagen och Widén, av vilka den förre yrkade avslag å propositionen och motionen. Herr Lindhagen anförde till stöd för sin hemställan bland annat:

Såvitt jag förstår kan denna sak ej lidelsefritt bedömas annat än mot bakgrunden av den sexuella frågan i sin helhet. Det gäller, huru en obetvinglig natur-

drift hos människan skall i ändamålets och den samhälleliga gemenskapens intresse någorlunda tyglas av förnuftet, så att den ej går ut över alla gränser och i stället för att bringa liv verkar förödelse.

För detta syfte har med utgång från den naturliga familjen, närmare utformad efter religionsstiftares eller lagstiftares verkliga eller förmenta föreskrifter, utbildat sig en samhällsuppfattning, vars normer fortfarande kunna sägas vara officiellt gällande. Dessa normer torde vara följande: Könsdriften må göra sig gällande endast inom det officiellt erkända äktenskapet, där den åter till gengäld har sin fulla frihet. De naturliga följderna därav få icke förekommas genom några som helst konstlade åtgöranden. Full avhållsamhet är däremot medgiven. Rashygieniska hänsyn är en privatsak. Utom äktenskapet måste full avhållsamhet äga rum. Allt görande och låtande mot dessa förordningar är icke tillåtet och således omoraliskt.

Emellertid har som bekant det levande livet ej funnit sig till rätta i dessa författningar. Det går i tysthet sin egen väg, där det kan och så faller sig. Sociala förhållanden och individuella öden skapa sina egna lagar vid sidan av de offentliga moralbuden.

De förmögnare klassernas erfarenheter om de möjligheter livets goda erbjuder alstrar en naturlig obenägenhet att frångå invanda behov. Därav följer även en benägenhet att inskränka barnantalet och för detta ändamål använda sig dessa klasser i stor utsträckning av konstlade medel, då den medgivna avhållsamheten endast undantagsvis kan upprätthållas.

Andra utbrytningar ur den offentliga sexuella samfundsordningen uppkallas av missförhållanden i det samhälleliga äktenskapet. Sena äktenskap och minskad äktenskapsfrekvens, för att taga det viktigaste exemplet, ställa alltmer en stor del även av de vuxna utanför nämnda institutions privilegier och följderna därav äro lika kända som förklarliga.

Från sakkunniga håll börja vidare framföras de försummade rashygieniska synpunkterna vid sidan av angelägenheten att förekomma spridande av venerisk smitta, och då avhållsamhet visat sig icke kunna upprätthållas, träda även här möjligheten och befogenheten av förebyggande åtgärder fram i diskussionen.

Inom de fattigare klasserna begynner man också mångenstädes göra sig den frågan icke blott om det är rätt att skaffa till världen ett stort antal sjukliga och undernärda barn utan ock om ej även dessa klasser efter de förmögnares föredöme böra vid barnalstringen taga någon hänsyn till familjens ekonomi. I all synnerhet måste dylika uppfattningar med makt framträda bland en vaknande fattig befolkning, som lever under osunda bostadsförhållanden i städer eller industricentra och måste kontant köpa allt för familjens behov.

Vad utskottet hemställt blev av riksdagen bifallet. Den 10 juni 1910 utfärdades lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen, vilken fick följande lydelse:

Sprider någon ut skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar, straffes med böter eller fängelse. Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge; eller i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför dylika föremål; eller under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav kommer, vare sig muntligen eller genom utspridande av skrift söker förleda till användande av föremål, som nu sagts, eller meddelar anvisning om sättet för deras användande; varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Vid 1911 års riksdag väcktes med anledning av den alltmer växande yrkesmässiga trafiken med teckningar av sedlighetssårande beskaffenhet en motion i första kammaren (nr 46), av herr Clason i vilken hemställdes en straffskärpning för

utspridande av skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar, till straffarbete i högst två år.

Lagutskottet hemställde i avgivet utlåtande (nr 57) att riksdagen ville antaga ett förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § i strafflagen av innebörd att i paragrafens 1 mom. hänfördes ej allenast — såsom dittills — utspridande av skrift, målning, teckning eller bild, som sårade tukt och sedlighet, utan även saluhållandet och utbjudandet av sådan skrift m. m. samt att därest omständigheterna vid brott mot denna bestämmelse äro synnerligen försvårande, det måtte till straffarbete i högst två år dömas.

I reservation av herrar Widén, Pettersson i Södertälje, Petrén, Lindqvist och Åkerman hemställdes om en ändring av paragrafens 1 mom. så att till denna även hänfördes saluhållande och utbjudande av skrift m. m., som sårade tukt och sedlighet. Med hänsyn till den nyligen vidtagna betydande straffskärpningen för ifrågavarande brott samt den föreslagna utvidgningen av lagrummets straffområde ansågo sig reservanterna icke böra tillstyrka den av utskottet föreslagna ytterligare straffskärpningen.

I första kammarens votering avgåvos 71 röster för utskottets förslag, 31 för reservanternas, i andra kammaren 114 röster för reservanternas och 91 för utskottets förslag. Kamrarna hade sålunda enats om det för både utskottet och reservanterna gemensamma förslaget att i paragrafens 1 mom. införa jämväl förbud för saluhållande och utbjudande av omförmäld skrift, varvid riksdagens beslut stannade, medan förslaget om ytterligare straffskärpning förföll.

Genom lag den 22 juni 1911 fick 18 kap. 13 § strafflagen sin slutgiltiga formulering genom följande lydelse av 1 mom.:

Sprider någon ut eller håller till salu eller utbjuder skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar; straffes med böter eller fängelse. Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Genom en år 1912 definitivt antagen ändring i tryckfrihetsförordningen bragtes dennas föreskrifter i frågavande ämne i överensstämmelse med den nya lydelsen av 18 kap. 13 § strafflagen.

1918 års lagstiftning om åtgärder mot könssjukdomar och frågan om den personliga profylaxen. Vid tiden för preventivlagens införande var uppmärksamheten främst riktad på preventivmedlens antikonceptionella verkningar. Dock uppmärksammades redan vid lagens tillkomst möjligheten av att den skulle kunna medföra fara för ökad utbredning av smittsamma könssjukdomar. Såsom förut framgått voro emellertid såväl mecidinalstyrelsen som den s. k. reglementeringskommittén av den uppfattningen att därest icke åtkomsten till de preventiva medlen försvårades, sedeslösheten så skulle tilltaga, att de smittosamma könssjukdomarna måste befaras vinna ökad spridning. Preventivmedlens betydelse vid kampen mot de smittsamma könssjukdomarna har dock därefter vunnit allt större erkännande.

Detta framgår av den ståndpunkt statsmakterna genom stadgandet i 27 § andra stycket lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar intagit till frågan om den s. k. personliga profylaxen mot könssjukdomar. Med den »personliga profylaxen» brukar avses en del individuella åtgärder, vilka kunna företagas för att förhindra uppkomsten av smittsam könssjukdom hos personer, som utsatt eller utsätta sig för möjligheten att bliva infekterade. Dessa åtgärder äro av två slag, dels sådana som företagas före könsumgänget — genom medel vilka hindra smittas överförande — och dels sådana vilka företagas efter

könsumgänget — genom smittdödande (desinfekterande) medel. Till de förra hör främst användandet av den s. k. kondomen samt vidare en del skyddande salvor, vilka ingnidas före könsumgänget, till de senare höra indrypning, sprutning och sköljning med olika bakteriedödande vätskor samt ingnidning med olika bakteriedödande salvor.

Enligt ovannämnda stadgande äger Konungen förordna om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap — förutom om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet samt om skyldigheten för envar som angripits av sådan sjukdom att skyndsamt söka läkarvård — jämväl om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande. Dylikt förordnande meddelades kort därpå beträffande krigsmän. Därjämte uppdrogs åt tillkallade sakkunniga att verkställa utredning angående de åtgärder som erfordrades, för att bland allmänheten sprida sådan kunskap, som avses i nyssnämnda stadgande. Till fullgörande av uppdraget avlämnade de sakkunniga den 9 mars 1921 betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet. Därvid förordades särskilt att kunskap om den personliga profylaxen skulle spridas bland allmänheten genom flygblad och andra skrifter samt genom av läkare för vuxna hållna föreläsningar. Det ansågs av de sakkunniga önskvärt, att utredning skedde huruvida på grund av lydelsen av andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen hinder kunde anses föreligga mot en dylik upplysningsverksamhet.

Frågan om preventivlagens reformering vid 1922 och 1923 årens riksdagar. Vid ett flertal riksdagar hava genom motioner framförts yrkanden om upphävande eller ändring av 18 kap. 13 § strafflagen, varvid argumentet om lagens hämmande inverkan på upplysningsverksamheten om den personliga profylaxen nästan undantagslöst stått i förgrunden (se dock nedan sid. 28*).

I motion vid 1922 års riksdag (II: 141) hemställde herr Engberg att riksdagen måtte besluta upphävande av 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen. Motionären gjorde gällande att å ena sidan strafflagsbestämmelsen visat sig fullkomligt ineffektiv i det att utbjudande av preventivmedel genom tidningarnas annonsspalter skedde under minst lika ohöljda former som någonsin tillförne, medan å andra sidan läkarkåren berövats möjligheten att tillhandagå allmänheten med råd och anvisningar till förebyggande av venerisk smitta. Med tanke på de stora summor, som staten varje år offrar på vården av de veneriskt sjuka samt de svårartade följder dessa sjukdomar hava för de drabbade ansåg motionären preventivlagen direkt åsamka staten ekonomiska förluster och vålla ett onödigt stort antal människor lidanden.

Efter att hava redogjort för lagens innebörd anförde första lagutskottet i utlåtande (nr 21) i anledning av motionen följande:

Den viktigaste av berörda bestämmelser är givetvis, såsom vid lagens tillkomst inom lagrådet påpekats, den, som riktar sig mot offentliga i tal eller skrift förekommande yttranden, vilka söka förleda till användande av preventiva medel eller innefatta meddelanden av anvisning om sättet för deras begagnande. Beträffande de starka principiella betänkligheter, som möta mot att över huvud belägga med straff sådana framställningar rörande dylika medel, som icke i strafflagens mening såra tukt och sedlighet, får utskottet hänvisa till vad lagrådets flertal härutinnan anfört. De av majoriteten inom lagrådet framställda anmärkningarna äga enligt utskottets mening giltighet jämväl i fråga om nu gällande lag, oaktat densamma, i motsats till det till lagrådet överlämnade förslaget, belägger med straff yttrande av nu ifrågavarande innehåll, endast då det fälles under sådana omständigheter, att allmän fara för andras förförelse därav kommer. Även en till formen värdig, vederhäftig och

moraliskt berättigad framställning torde nämligen, mot talarens eller författarens syfte, möjligen kunna medföra sådan fara, och att belägga en dylik framställning med straff måste anses betänkligt. Med skärpa har i lagrådet framhållits, att det i vår tid icke betraktas såsom en statens sak att undertrycka varje mening, vars spridande anses stå i strid med samhällets bästa. Skulle en dylik mening taga sig uttryck i handlingar, som staten ansett sig kunna och böra i lag förbjuda, eller i uppeggande till dylika handlingar, måste samhället, såvida det skall fylla sin uppgift att upprätthålla rättstillståndet, givetvis inskrida med straff eller andra tvångsmedel, men i övrigt bör enligt nutida uppfattning staten i det längsta möjliga avhålla sig från ingripande mot den, som på ett till formen oantastligt sätt vill verka för sina meningars spridande eller genomförande. Alldeles oavsett vilken uppfattning man hyser angående preventivmedlens skadlighet och vådan av att kännedom rörande desamma sprides inom vida kretsar, måste man därför ifrågasätta riktigheten av ett förbud mot varje framställning rörande dessa medel, som kan medföra sådan fara, varom i lagrummet förmäles.

Utöver de tungt vägande principiella anmärkningar, som sålunda kunna riktas mot ett förbjudande av preventivmedlens offentliga förordande eller beskrivande, anfördes redan vid tillkomsten av ifrågavarande lagbestämmelser, att lämpligheten av ett dylikt förbud även ur andra synpunkter vore tvivelaktigt. De betänkligheter, som då kommo till uttryck, hava numera vunnit i styrka. Under den tid, som förflutit sedan år 1910, synes nämligen uppfattningen rörande preventiva medel och betydelsen av vidgad kännedom om deras användning hava undergått en viss förändring. Vid lagbudets tillkomst framhölls visserligen, att ett användande av dylika medel för att förhindra befruktning under vissa omständigheter kunde vara berättigat. Mindre avseende fästes emellertid då vid ifrågavarande medels förmåga att hindra överförandet av könssjukdomar. Såsom även framgår av ovanberörda utav medicinalstyrelsen avgivna utlåtande, ansågos visserligen vissa slag av sådana medel, varom nu är fråga, äga värde för att förhindra överförandet av venerisk smitta, men då de icke medförde något säkert skydd och under vissa förhållanden icke erbjödo något skydd alls, samt en vidgad kännedom om sättet för dessa medels begagnande skulle öka sedeslösheten och därmed även antalet smittmöjligheter, ansågs ett mera allmänt bruk av dylika medel till och med kunna bidraga till att öka spridningen av de veneriska sjukdomarna. Denna uppfattning delades även av ett stort antal läkare. I detta avseende synes emellertid numera ett omslag i uppfattningen hava inträtt. Vissa slag av preventiva medel hava sålunda, särskilt på grund av under världskriget vunnen erfarenhet, från speciellt sakkunnigt håll betecknats såsom mycket värdefulla hjälpmedel vid könssjukdomarnas bekämpande. Även om dessa medel icke erbjuda något absolut säkert skydd mot smitta, hava de dock, rätt använda, visat sig kunna nedbringa smittfaran till ett minimum. Den oerhörda spridning som könssjukdomarna vunnit, samt insikten om att desamma på det allvarligaste hota att undergräva folkens hälsa och på den grund måste bekämpas med alla till buds stående medel, har därför medfört, att från olika håll påyrkats, att upplysning måtte spridas om den s. k. personliga profylaxen och de verksammaste medlen för densamma. Till denna uppfattning hava även statsmakterna i vårt land anslutit sig. Uti 27 § av lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar har sålunda föreskrivits, bland annat, att Konungen skall förordna om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet samt om de medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande. Frågan om vilka åtgärder i detta syfte, som böra av Kungl. Maj:t anbefallas, har även varit föremål för utredning av inom civildepartementet tillkallade sakkunniga, vilka den 9 mars 1921 avgivit ett betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. I nämnda betänkande hava, bland annat, framlagts riktlinjer för ett upplysningsarbete, åsyftande att bland den stora allmänheten sprida kunskap om den individuella profylaxen. En förutsättning för denna upplysningsverksamhets bedrivande är givetvis, att det nu ifrågavarande förbudet mot preventivmedlens offentliga

förordande och beskrivande icke lägger hinder i vägen för densamma. Uppenbart torde vara, att så icke är förhållandet, därest upplysningsverksamheten avser spridande av kunskap rörande vissa desinfekterande medel och metoder. Dessa torde nämligen icke kunna anses såsom »föremål» i lagens mening. Vida svårare ställer sig däremot spörsmålets besvarande, därest fråga är om vissa mekaniskt verkande medel. Jämväl en värdig, från allt osedligt syfte fri framställning, varigenom dylika medel rekommenderas eller anvisning meddelas om sättet för deras begagnande, torde måhända icke under alla förhållanden kunna undgå att enligt ifrågavarande lagrum drabbas av ansvar. Även om denna fara vid en riktig lagtolkning icke skulle föreligga, kan dock straffbudets tillvaro avskräcka från bedrivandet av en allmännyttig upplysningsverksamhet på detta område. Det har i sådant avseende från läkarhåll anförts, att straffbestämmelsens förefintlighet och svårigheten att bestämma dess räckvidd hos personer, som haft för avsikt att på olika sätt verka för en vidgad kännedom om den personliga profylaxen, framkallat tvekan om de tilltänkta åtgärdernas tillåtlighet och därigenom kommit dem att avstå från det tillärnade företaget. Även av detta skäl synes det utskottet vara påkallat, att det nu bestående förbudet mot offentliga yttranden rörande preventivmedel borttages eller modifieras.

Då utskottet sålunda vill bereda ökad frihet för en allvarlig, vederhäftig upplysningsverksamhet i dessa ämnen, förbiser utskottet ingalunda, att åtgärder i denna riktning kunna medföra vissa vådor. Något slutgiltigt svar på frågan i vad mån ett spridande av kunskap om de preventiva medlen och en därav följande ökad användning av desamma inverka på nativitetens nedgång lärer visserligen icke kunna givas. Men det torde ej kunna förnekas, att från moralisk synpunkt betänkligheter kunna anföras också mot en upplysningsverksamhet av nyssnämnda slag, enär varje offentlig behandling av dessa ömtåliga ämnen givetvis kan medföra risk för ett undergrävande av den sexuella moralen och bidraga till sedeslöshetens befrämjande. Det rätta handhavandet av den ifrågasatta upplysningsverksamheten är därför en utomordentligt vansklig uppgift, och stora svårigheter möta, då det gäller att uppdraga gränsen mellan ett nyttigt kunskapsspridande och en propaganda av icke önskvärt slag. Enligt utskottets uppfattning, vilken, såsom ovan nämnts torde överensstämma med den, som funnit ett uttryck i lagen den 20 juni 1918 böra emellertid dessa betänkligheter vika med hänsyn till vikten av en vidgad kunskap om den personliga profylaxen såsom ett av de betydelsefullaste vapnen i kampen mot könssjukdomarna.

Vad härefter angår straffbestämmelsen för den, som offentligen utställer eller förevisar preventiva medel, torde visserligen ett sådant utställande eller förevisande i allmänhet anses sårande för anständigheten. Men det kan dock starkt ifrågasättas, huruvida ett särskilt förbud för dylikt förfarande är erforderligt. Såsom inom lagrådet påpekats, torde nämligen sådana åtgärder i de flesta fall, då skadan därav kan föranledas, kunna straffas såsom tukt och sedlighet sårande gärningar. Måhända kan dock förbudet i denna del äga en viss betydelse bland annat därigenom, att detsamma tydligt angiver vilka handlingar, som icke äro tillåtna.

Beträffande vidare förbudet mot offentligt utbjudande till salu av ifrågavarande medel genom utspridande av skrift eller annat tillkännagivande, kunna visserligen, såsom lagrådets majoritet anfört, till stöd för berörda förbud starka skäl anföras. Erfarenheten har emellertid visat, att den härutinnan givna straffbestämmelsen i stort sett är overksam för vinnande av det därmed avsedda syftet. Det torde vara en allmän iakttagelse, att utbjudandet av preventiva medel så gott som öppet äger rum såväl i skrift som genom tillkännagivande av annan art. Härvid får dock icke förbises, att straffbudet lagt hinder i vägen för några av de mest stötande och för den allmänna moralen farligaste formerna av dylikt utbjudande. Därmed är givetvis något vunnet, men i huvudsak torde lagbestämmelsen i denna del kunna anses ineffektiv.

Vidkommande härefter förbudet mot kringförande till försäljning av ifrågakomna medel, torde detta förbud i viss mån hava en uppgift att fylla. Särskilt då kringförandet bedrives under sådana former, som före lagens ikraftträdande mångenstä-

des voro vanliga, innebär det säkerligen en allvarlig fara för i synnerhet ungdomens förförelse. I denna del torde även lagens straffhot hava i stort sett lett till åsyftat resultat.

Vad slutligen beträffar ifrågavarande lagstiftning i vad den riktar sig mot icke blott preventiva medel utan även föremål avsedda för otuktigt bruk, torde, såsom inom lagrådet erinrats, stadgandena i denna del vara utan nämnvärd betydelse. De i paragrafens 2 moment omförmälda förfaranden torde nämligen, såvitt de avse föremål av nyssnämnda slag, kunna drabbas av straff enligt 1 momentet.

Såsom av det anförda framgår, finner utskottet uppenbart, att den s. k. preventivlagen är behäftad med väsentliga brister. Å ena sidan är densamma i viss mån overksam för vinnande av de mål, som därmed avses, å andra sidan kan densamma innebära en fara för yttrandefriheten i viktiga samhällsfrågor och lägga hinder i vägen för en sund upplysningsverksamhet. Härtill kommer, att lagbudet, som riktar sig mot vissa speciella förfaranden, saknar den allmängiltighet, som en straffbestämmelse i allmänhet bör äga, samt att samhället även oavsett nämnda lag icke står utan vapen mot vissa av de i lagbudet straffbelagda handlingarna. Det oaktat kan utskottet icke tillstyrka bifall till motionärens yrkande, att preventivlagen måtte utan vidare upphävas. Det torde icke vara försvarligt att åter lämna fältet fritt för den farliga försäljningen genom kringförande av preventiva medel. Ej heller kan det förbises, att den genom tal eller skrift i vinningslystet syfte drivna propagandan för sådana medel under vissa förhållanden kan innebära en fara för ungdomens förförelse, inför vilken lagstiftningen ej kan ställa sig likgiltig.

På vilket sätt de ovan antydda bristerna i den nu gällande lagen böra avhjälpas samt nyssnämnda och andra berättigade önskemål förverkligas, kan utskottet för närvarande icke angiva. Ett avgörande härutinnan torde förutsätta, att frågan göres till föremål för en allsidig utredning. Utskottet vill därför för sin del förorda, att en sådan utredning verkställes genom Kungl. Maj:ts försorg. Av en dylik utredning torde komma att framgå, huruvida ifrågavarande lagrum bör kvarstå i omarbetat skick eller om detsamma bör helt upphävas och ersättas med stadganden av annan art. Vid utredningen kan även komma under övervägande den vid lagens tillkomst inom reglementeringskommittén framkastade, av motionärerna vid 1910 års riksdag upptagna tanken, att de preventiva medlen böra inräknas bland varor, som kunna erhållas endast å apotek. En reform i denna riktning synes utskottet erbjuda vissa fördelar, om det också måste erkännas, att en del praktiska olägenheter därmed kunna vara förenade. Att ett upphävande eller en omarbetning av meromnämnda lagrum torde komma att nödvändiggöra en ändring jämväl av tryckfrihetsförordningen, lärer knappast behöva påpekas.

På grund av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning huruvida och under vilka förutsättningar lagrummet kunde upphävas eller omarbetas samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde giva anledning.

Vid utskottets yttrande funnos fogade reservationer dels av herrar Lindqvist i Halmstad och Söderberg mot viss del av motiveringen, dels av herrar Hederstierna, Rogberg och Johansson i Huskvarna, vilka yrkade avslag å motionen, med motiveringar, liknande dem som år 1910 anförts i yttranden av medicinalstyrelsen och lagutskottet.

Kamrarna stannade i olika beslut, varigenom frågan förföll.

I motion vid 1923 års riksdag (II: 144) yrkade herr Engberg att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om sådan utredning som föreslagits av första lagutskottet vid 1922 års riksdag. I utlåtande (nr 7) hemställde första lagutskottet, under åberopande av de skäl som anförts i dess nyssnämnda utlåtande vid 1922 års riksdag, om bifall till motionen.

Mot utskottets yttrande anfördes reservationer dels av herr Lindqvist i Halmstad, mot viss del av motiveringen, dels av herrar Hederstierna, Rogberg, K. G. West-

man, Johansson i Brånalt och Pettersson i Bjälbo, vilka yrkade avslag å motionen, dels ock av Svensson i Långelanda.

Utskottets hemställan bifölls av båda kamrarna, varefter riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 mars 1923 (nr 42) hemställde, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning huruvida och under vilka förutsättningar 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen kunde upphävas eller omarbetas samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde giva anledning.

Utlåtanden över riksdagens skrivelse år 1923. Över denna skrivelse avgåvos i anledning av remissutlåtanden av medicinalstyrelsen m. fl. myndigheter. Medicinalstyrelsen anförde följande:

Ifrågavarande lagrum torde, om man frånser vissa meningsfraktioners strävan att i detsamma inlägga jämväl stöd för folkmoraliska principer och önskemål, hava tillkommit företrädesvis i det praktiska syftet att hindra propagandan för de antikonceptionella medlen att skadligt inverka på nativiteten i vårt land. Svårligen kan man däremot i Kungl. Maj:ts proposition till 1910 års riksdag, i utskottsutlåtanden eller riksdagsdebatter finna någon avsikt att genom lagen lägga hinder i vägen vare sig för den medicinska undervisningen i ämnet eller för det allmänna upplysningsarbetet beträffande könssjukdomarnas smittfarlighet och sätten att förekomma smittöverföring genom könsumgänge. Det har tvärtom från åtskilliga auktoritativa håll tydligen uttalats, att man ingalunda med lagen avsåge att försvåra spridande av kunskap om dessa sjukdomar och deras profylax. Emellertid är ju, såsom även framgår utav ett styrelsens utlåtande bilagt yttrande av medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd, hovrättsrådet A. Renström, lagens formulering sådan, att en viss grad av tveksamhet kan råda, huruvida icke en person eller en förening, som fullt lojalt och i bästa avsikt verkar för spridandet av dylik kunskap, under vissa förhållanden kan bliva åtalad och måhända även dömd härför. Skulle det av statsmakterna anses, att tillräckligt skydd för en sådan upplysningsversamhet, jämväl innefattande anvisningar angående begagnandet av preserverande »föremål» icke finnes i den motivering, som föregått lagens tillkomst, vore det enligt styrelsens uppfattning högst önskvärt, att en omredigering av lagen företoges, så att full klarhet härutinnan vunnes, ty för folkhälsan är dylik upplysningsverksamhet av den allra största betydelse, och resurserna i fråga om en verksam profylax hava, sedan styrelsen 1910 avgav utlåtande i ärendet, särskilt genom erfarenheterna från världskriget och tack vare den syfilidologiska vetenskapens hastiga framsteg, betydligt förstärkts. Det skulle därför enligt styrelsens mening numera knappast kunna försvaras, om man icke fullt begagnade sig av de således skärpta vapnen i striden mot könssjukdomarna. Till stöd för denna sin mening ber styrelsen få hänvisa till ett vid styrelsens utlåtande fogat yttrande av medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd för syfilidologi, medicine doktorn K. Marcus.

Såsom av vid styrelsens utlåtande fogade tablåer framgår, har visserligen frekvensen av könssjukdomar under de sista 10 åren betydligt sjunkit, vilken glädjande förbättring tvivelsutan till stor del har sin grund i de ändamålsenliga åtgärder, som med stöd av lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar, numera vidtagas mot den veneriska smittan, men att effekten av det socialhygieniska bekämpandet av könssjukdomarna skulle ytterligare kunna väsentligt höjas med hjälp av ett metodiskt bedrivet upplysningsarbete, torde vara lika otvivelaktigt. Särskilt gäller detta de i smitthänseende farligaste, i storstäderna talrikt förekommande, lösa och tillfälliga könsförbindelserna, med vilka samhället, man må i övrigt intaga vilken ställning som helst till den sexuella frågan i dess helhet, icke han undgå att räkna.

Lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar överlåter enligt 27 § på Kungl. Maj:t att föranstalta om organiserandet av upplysningsverksamhet bland allmänheten, och Kungl. Maj:t har för ändamålet tillsatt en kommitté, som den 9 mars 1921 avgivit sitt betänkande. Styrelsen förmodar, att, sedan detta betänkande undergått vederbörlig behandling, Kungl. Maj:t kommer att utfärda nödiga före-

skrifter i ärendet. I avvaktan på sådana föreskrifter har emellertid Dermatologiska sällskapet i Stockholm med bidrag av statsmedel utgivit ett av styrelsen granskat och godkänt flygblad i ämnet, vilket i stora upplagor utdelas i högskolor, truppförband, fackföreningar m. fl.

Styrelsen har dessutom enligt 8 § i nyssnämnda lag, såsom av motionären framhålles, den 16 december 1918 utfärdat upplysningar och föreskrifter angående de smittsamma könssjukdomarna. Härmed kan styrelsen svårligen, såsom motionären påstår, anses hava »desavouerat» strafflagen, utan styrelsen har endast följt föreskrifterna i sistnämnda paragraf av lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar.

Föreskrifterna äro i full överensstämmelse med denna paragraf, och enligt denna avsedda för de sjuka, som söka läkarvård. De hava alltså bland annat till uppgift dels att hindra smittspridning från dessa sjuka, dels ock att förebygga förnyad infektion av dem. I dessa föreskrifter liksom i nämnda flygblad äro, på grund av ovan omförmälda tveksamhet angående lagens tolkning, de profylaktiska metoder, som samtidigt verka antikonceptionellt, icke berörda.

Meningarna om de antikonceptionella medlens berättigande respektive etiska förkastlighet hava ännu långt ifrån stadgat sig. Till detta ömtåliga och invecklade problem anser sig styrelsen icke för närvarande och i detta sammanhang böra taga ståndpunkt. Styrelsen vill dock framhålla, att strafflagens bestämmelser, vilka enbart begränsats till förbud mot offentligt rekommenderande av sådana »föremål», som tjäna profylaktiskt ändamål men samtidigt kunna hava antikonceptionell verkan, icke äro tillräckliga för att effektivt motverka propaganda för antikonceptionella förfaranden. Det finnes nämligen förutom begagnandet av speciella »föremål», andra metoder, som erbjuda ganska kraftiga hinder mot befruktning och vilkas förordande det torde vara utomordentligt svårt att förhindra medelst lagstiftning.

I valet mellan en fullt effektiv profylax å ena sidan och en till sin praktiska verkan tvivelaktig lagstiftning mot fruktsamhetshämmande åtgärder å den andra, måste styrelsen därför för sin del, med all respekt för andra uppfattningar, hävda profylaxens förmånsrätt.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får styrelsen alltså, därest ifrågavarande paragraf i strafflagen anses lägga hinder i vägen för ett fullt utnyttjande av den medicinska vetenskapens nuvarande profylaktiska möjligheter, däri inbegripna föremål, vilka jämväl kunna hava antikonceptionell verkan, hemställa att en omarbetning av nämnda lagrum måtte verkställas i syfte att undanröja denna olägenhet.

Från medicinalstyrelsens beslut, som omfattades av generaldirektör Buhre, medicinalrådet Sederholm och docenten Marcus, var medicinalrådet Bissmark skiljaktig och uttalade som sin mening, att upphävande eller omarbetande av 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen icke vore önskvärt.

Av övriga i ärendet hörda myndigheter förklarade medicinska fakulteten i Uppsala sig icke finna preventivlagen i dess nuvarande avfattning lägga hinder i vägen för en auktoritativ upplysningsverksamhet i fråga om könssjukdomarna och medlen för dessas bekämpande, däri inbegripna sådana medel, som jämväl kunde hava antikonceptionell verkan. Medicinska fakulteten i Lund instämde beträffande frågan om de preventiva medlens möjlighet att hindra spridning av smittsamma könssjukdomar i vad första lagutskottet i sitt utlåtande nr 7 vid 1923 års riksdag anfört angående de i lagrummet avsedda föremålens vikt för förhindrandet av dylika sjukdomar, och ville särskilt erinra om den utomordentliga betydelse, som en systematiskt genomförd upplysnings- och demonstrationsverksamhet på området haft för nedbringandet av könssjukdomarnas frekvens vid olika länders mariner. Samma fakultet ansåg det högst angeläget, att lagrummet ändrades därhän att även i formen full frihet komme att lämnas åt sådan upplysnings- och demonstrationsverk-

samhet, som åsyftade att nedbringa risken för smittsamma könssjukdomars spridning, däri även inbegripet anvisning å de föremål, genom vilka dylik smitta i de flesta antalet fall läte sig förebyggas. Likaså syntes det nyssnämnda fakultet uppenbart, att dessa föremål måste finnas tillgängliga till försäljning å särskilt ställe, dit den eller de personer, som erhållit kunskap om betydelsen av dessa medel kunde hänvisas för inköp, vilka försäljningsställen med hänsyn till att härdarna för venerisk smitta i allmänhet torde förefinnas särskilt i städer och tätt bebodda orter borde utgöras av apoteken. I likhet med första lagutskottet fann fakulteten det icke försvarligt att åter lämna fältet fritt »för den farliga försäljningen genom kringförande av preventiva medel».

Karolinska institutets lärarkollegium fann bestämmelserna i preventivlagen icke åsyfta att lägga hinder i vägen vare sig för yttrandefrihet i vetenskapliga arbeten eller för vetenskapligt grundad upplysningsverksamhet i samhällets intresse. Lärarkollegiet ansåg emellertid, att lagbestämmelsen i dess nuvarande avfattning icke vore otvetydig i berörda avseende, varigenom densamma kunde sägas hava åstadkommit ett visst osäkerhetstillstånd i en för folkhälsan synnerligen viktig angelägenhet, och att det vore önskvärt att stadgandet erhölle den ordalydelsen, som i berörda synpunkt kunde anses erforderlig. Vidare framhöll lärarkollegiet att det ur synpunkten av de smittsamma könssjukdomarnas bekämpande måste anses önskvärt, såväl att härför tjänliga medel offentligen finge — såsom ock lagen medgåve — tillhandahållas allmänheten som ock att icke tjänliga eller skadliga sådana medel icke finge salubjudas. Lärarkollegiet ansåg lämpligt att utredning om det sätt, på vilket sistnämnda önskemål bäst kunde förverkligas, verkställdes — särskilt huruvida försäljningen i fråga borde förläggas till apoteken — eventuellt med föreskrift att endast sådana föremål, av här ifrågavarande slag, finge å apoteken saluhållas, som blivit av medicinalstyrelsen godkända. Uttalanden liknande medicinska fakultetens i Uppsala gjordes av juridiska fakulteten i Uppsala och majoriteten inom juridiska fakulteten i Lund. I den mån i vissa av yttrandena en ändring av preventivlagen förordades skedde detta uppenbarligen ur synpunkten av det önskvärda däri, att den å vissa håll förefintliga tvekan rörande lagens rätta tolkning måtte helt undanröjas.

1925 års departementsförslag till ändring av preventivlagen samt frågans behandling vid 1927 års riksdag. Sedan ärendet varit föremål för ytterligare utredning inom justitiedepartementet upprättades inom departementet förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen. Enligt detta förslag skulle ur 13 § 2 mom. utgå vad däri förekommer om förledande till användande av föremål, som i lagrummet omförmäles och om meddelande av anvisning om sättet för deras användande, men i övrigt skulle paragrafen bibehållas oförändrad. Förslaget anmäldes för Kungl. Maj:t den 11 december 1925 och därvid beslöts att över förslaget skulle inhämtas yttrande från lagrådet.

I sitt anförande till statsrådsprotokollet framhöll departementschefen, att en praktiskt taget fullständig enighet rådde bland specialisterna på könssjukdomarnas område om preventivmedlens värde i profylaktiskt avseende. Som ett exempel på de hinder, som preventivlagen uppställde mot upplysningsverksamheten om åtgärder mot de smittsamma könssjukdomarna därigenom att lagens formulering framkallar tveksamhet huruvida icke den som fullt lojalt och i bästa avsikt verkar för spridande av dylik kunskap, anfördes att, när Dermatologiska sällskapet i Stockholm några år tidigare ingav för granskning av medicinalstyrelsen ett förslag till flygblad om de smittosamma könssjukdomarna, medicinalstyrelsen uteslöt den mening i förslaget, som innehöll upplysning om möjlighet att med hjälp

av s. k. kondom skydda sig mot överförande av smitta, emedan det ansågs tveksamt, huruvida denna punkt vore förenlig med preventivlagen.

Beträffande de betänkligheter, som anförts mot preventivmedlens obehindrade spridning, anförde departementschefen, att de påstådda nativitetsminskande verkningarna härav icke kunde anses sannolika, ty dels förebyggdes havandeskap enligt all erfarenhet i det ojämförligt största antal fall genom åtgärder, vilka icke nödvändiggöra användning av sådana föremål, som lagen avser, dels voro preventivmedlen genom sin verkan att skydda mot könssjukdom, vilka framkalla sterilitet, ägnade att verka befrämjande på nativiteten. Beträffande preventivupplysningens påstådda sedesupplösande verkningar framhölls, att det stigande antalet lösa könsförbindelser måste ses i samband med vissa ekonomiska och sociala förhållanden, bland annat omöjligheten för många män att bilda familj under de år då sexualdriften gör sig starkast gällande, samt att det icke kunde anses troligt, att fruktan för könsumgängets följder skulle i någon avsevärd omfattning avhålla därifrån eller att en vidgad kännedom om den personliga profylaxen skulle i någon betydande utsträckning locka till osedlighet. När statsmakterna i riktig känsla av dessa förhållanden stadgat, att kunskap skall spridas om den personliga profylaxen, måste det anses som en inkonsekvens, att av moraliska skäl vidmakthålla förbudet mot upplysning rörande vissa preventivmedel, vilka skilja sig från de av strafflagen tolererade och för arméns och marinens ungdom påbjudna — kemiskt verkande — profylaktiska medlen allenast därutinnan, att de komma till begagnande vid könsumgänget och hava en mekanisk verkan.

Beträffande den föreslagna förändringen av 18 kap. 13 § strafflagen yttrade departementschefen:

Rörande formen för den sålunda av mig ifrågasatta ändringen torde den lämpligen kunna genomföras på det sätt, att den del av 18 kap. 13 § 2 mom. som riktar sig mot yttranden i tal eller skrift, vilka åsyfta att förleda till användande av preventivföremål eller innefatta meddelande av anvisningar om sättet för deras begagnande, utgår ur lagrummet. Efter en dylik ändring bliva gärningar av nyss angiven art straffbara endast under de i paragrafens första moment angivna förutsättningar, d. v. s. beträffande utspridande av skrift, därest denna sårar tukt och sedlighet, samt i fråga om annan gärning, därest den »sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer». Därmed vinnes enligt min mening det straffskydd, som kan anses erforderligt och önskvärt. Även 1910 års lagutskott — som dock tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag till den nuvarande straffbestämmelsen — medgav, att redan enligt då gällande lag i många eller kanske i de flesta fall straff följde å gärningar av ifrågavarande slag. Det bör i detta sammanhang erinras om att det fall av propaganda för preventivmedel, vilket var den direkta anledningen till preventivlagens tillkomst, redan enligt det vid samma tid gällande stadgandet om straff för tukt och sedlighet sårande gärning, — för vilken straffmaximum då var endast sex månaders fängelse — föranledde frihetsstraff.

Enligt det av mig förordade förslaget kommer dylik, tukt och sedlighet sårande agitation att bestraffas med intill två års fängelse. Däremot kan jag, i motsats till nämnda utskott men i likhet med lagrådets flertal, icke anse riktigt att förbjuda även en taktfull, allvarlig och tydligen från varje otuktigt syfte fri framställning rörande lämpligheten av preventivmedels användande under vissa omständigheter. Den fara, som icke ens vid en dylik framställning, då den riktas till en större allmänhet, alltid kan anses helt utesluten, är — därom är jag ense med lagrådets majoritet — icke av beskaffenhet att kunna på lagstiftningens väg förekommas.

Vad angår straffbudet mot muntlig eller skriftlig propaganda för användande av »föremål», avsett för otuktigt bruk, lärer även detta utan olägenhet kunna utgå ur lagen, enär dylika åtgärder, på sätt inom lagrådet ävensom i riksdagens framställning uttalats, i regel torde vara straffbara enligt 1 mom. av ifrågavarande paragraf.

Jag skall nu övergå till behandling av den i riksdagens ifrågavarande framställ-

ning jämväl innefattade frågan, huruvida upphävande eller omarbetande av förevarande lagrum i övrigt bör komma till stånd, ävensom av den av riksdagen i sammanhang därmed ifrågasatta och av vissa av de hörda myndigheterna förordade anordningen, att försäljning av preventivföremål borde förbehållas apoteken. Den sistnämnda frågan torde lämpligen böra först beröras.

Preventivföremål försäljas för närvarande icke å apoteken, ehuru något hinder därför icke föreligger. Ett förbehållande åt apoteken av handeln med dylika föremål är ägnat att ingiva vissa betänkligheter. På grund härav och då, såvitt jag kunnat finna, en så långt gående åtgärd icke kan anses för närvarande oundgängligen påkallad, kan jag icke tillstyrka förslag i sådan riktning.

Vad åter angår vidtagande av åtgärder för att preventivföremål må komma att hållas till salu å apoteken, lärer det ankomma på chefen för socialdepartementet att taga under övervägande, huruvida sådana åtgärder lämpligen böra komma till stånd.

Det återstår slutligen att taga ståndpunkt till spörsmålet, huruvida de av mig i det föregående ej behandlade delarna av förevarande moment böra upphävas eller ändras. I avseende härå vill jag erinra, att varken i riksdagens framställning eller i de i ärendet av medicinska och andra myndigheter avgivna yttrandena en dylik åtgärd framhållits vara ur samhällets synpunkt i någon högre grad av behovet påkallad. Vissa härutinnan framställda anmärkningar skall jag beröra i det följande.

Vad då först angår förbudet mot offentligt utställande eller utbjudande av preventivföremål, torde, såsom inom lagrådet och i riksdagens framställning påpekats, ett sådant stadgande strängt taget vara obehövligt, enär dylika åtgärder i de flesta fall, då skada därav kan föranledas, kunna straffas såsom tukt och sedlighet sårande handlingar. Då emellertid, på sätt riksdagen jämväl framhållit, detta förbud är av en viss betydelse bland annat därutinnan, att det tydligt angiver, vilka handlingar, som icke äro tillåtna, anser jag mig ej böra föreslå ändring eller upphävande av stadgandet i denna del.

Beträffande förbudet mot utbjudande till salu av preventivföremål genom utspridande av skrift eller annat tillkännagivande för allmänheten finner jag i likhet med riksdagen, att ehuru genom detsamma långt ifrån vunnits hela det syfte som därmed varit avsett, förbudet dock lagt hinder i vägen för några av de mest anstötliga formerna av dylikt utbjudande. Då stadgandet i fråga sålunda är av ett visst gagn, hemställer jag, att även denna del av momentet lämnas oförändrad.

Vad härefter angår förbudet mot preventivföremåls kringförande till försäljning, delar jag riksdagens av flera av de i ärendet hörda myndigheterna biträdda uppfattning, att detta förbud har en uppgift att fylla. Då vidare, såsom riksdagen jämväl uttalat, lagens straffhot härutinnan i stort sett lett till åsyftat resultat, lärer ett upphävande eller omarbetande av denna del av förevarande stadgande icke böra äga rum.

Beträffande slutligen nu ifrågavarande förfaranden, i vad de hava avseende å föremål, avsedda för otuktigt bruk, torde skäl icke föreligga att föreslå ändring av straffbudet i fråga.

I yttrande över lagändringsförslaget den 10 maj 1926 anförde lagrådet följande:

Vid behandlingen av 1910 års förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen framställdes mot dess antagande principiella betänkligheter. Dessa betänkligheter fingo emellertid vika för det praktiska behov av ytterligare lagstadganden å förevarande område, som ansågs böra tillgodoses. Då det nu ifrågasättes att delvis upphäva de sålunda tillkomna bestämmelserna, synes emellertid läget i viss mån vara ett annat. Även för den, som delar ovan antydda principiella betänkligheter och således icke skulle varit benägen att medverka till tillkomsten av dessa bestämmelser, lärer det ej därför vara självfallet, att stadgandena, då de nu finnas i lagen, böra därur avföras. Bortsett från att ett dylikt växlande av ståndpunkt under loppet av en kortare tid inom lagstiftningen och särskilt å strafflagens område i regel måste verka ogynnsamt å den allmänna rättsuppfattningen, torde praktiskt sett ett upphävande i förevarande fall av de givna bestämmelserna kunna befaras icke helt återföra förhållandena i det läge, som förevar vid bestämmelsernas an-

tagande. Det huvudsakliga motivet för lagändringen år 1910 var önskan att resa hinder mot den propaganda till förmån för användande av s. k. preventiva medel i antikonceptionellt syfte, som vid nämnda tid börjat bedrivas, delvis i synnerligen stötande form. Från förslagets motståndare framställdes bland annat den invändningen, att nämnda propaganda, i den mån den borde göras till föremål för straffrättsligt ingripande, redan vore åtkomlig såsom sårande tukt och sedlighet och därmed hemfallen under 18 kap. 13 § strafflagen enligt dess dåvarande lydelse, motsvarande nuvarande första momentet av paragrafen. Såsom departementschefen erinrat, har också fall förekommit, då sådan propaganda bestraffats med tillämpning av nämnda lagstadgande. Skulle nu andra momentet i den del, varom nu är fråga, upphävas, skulle därav lätt kunna tänkas uppkomma den föreställningen, att lagstiftaren ansett dylikt förfarande icke utom i flagranta fall innebära en sedlighetssårande gärning. Särskilt torde en sådan uppfattning kunna befaras vinna insteg hos allmänheten, något som säkerligen skulle leda till ett förnyande i ohöljda former av ovan angivna propaganda, vilken under senare år synes hava varit i viss mån stävjad. Att detta icke skulle vara önskvärt och ej heller överensstämma med det nu framställda förslagets syfte, synes uppenbart. Vad som härvidlag bör tillmätas avgörande betydelse torde dock icke så mycket vara faran för nativitetens nedgång som fastmera risken för en ökad osedlighet, särskilt bland ungdomen, hos vilken en föreställning om det ofarliga och betydelselösa i fria och tillfälliga könsförbindelser därigenom lätt kunde vinna större insteg.

Till förmån för den nu föreslagna lagändringen har särskilt åberopats den ställning statsmakterna intagit till frågan om den personliga profylaxen mot könssjukdomar, i det att i 27 § andra stycket av den år 1918 tillkomna lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar intagits stadgande därom att Konungen äger förordna om erforderliga åtgärder för att bland allmänheten sprida kunskap bland annat om medel, som stå till buds för att hindra överförande av venerisk smitta.

Den upplysningsverksamhet, som i detta avseende kommit till stånd, har hittills endast omfattat de desinfekterande medlen. De mekaniskt verkande preventivmedlen hava däremot vid denna upplysningsverksamhet lämnats å sido närmast till följd av tvekan å läkarhåll, då det nämligen ansetts ovisst, huruvida spridande av kännedom om dessa medel kunde stå överens med föreskrifterna i preventivlagen. Det göres nu gällande, att då sistnämnda medel särskilt med hänsyn till den erfarenhet, som vunnits i utlandet under världskriget av fackmännen å området, numera allmänt anses såsom det säkraste och mest verksamma skyddsmedlet mot de smittsamma könssjukdomarna, preventivlagen icke vidare bör få stå hindrande i vägen för allmänhetens upplysning även rörande dylika medel. Det praktiska syftet med nu föreliggande lagförslag kan också sägas vara att bereda säkerhet för att icke en sålunda utsträckt upplysningsverksamhet skulle komma att hemfalla under preventivlagens straffbestämmelse.

Frågan om behövligheten att för omförmälda ändamål vidtaga den nu föreslagna lagändringen är beroende av, huruvida, såsom understundom gjorts gällande, varje till allmänheten riktad upplysningsverksamhet i berörda hänseende måste anses vara av beskaffenhet att åstadkomma »allmän fara för andras förförelse».

Redan vid preventivlagens tillkomst framhölls av dåvarande departementschefen, att med den slutliga valda avfattningen åsyftats att förebygga, att det i lagen stadgade förbudet skulle komma att drabba sådana framställningar rörande de preventiva medlen, som kunde betecknas såsom fullt legitima; i den offentliga undervisningen vid de medicinska läroverken borde hithörande frågor fortfarande få behandlas, och även för andra fall vore måhända ett ovillkorligt förbud mot varje offentlig framställning rörande de preventiva medlen ej alltid på sin plats. Det krävdes endast, att hithörande ämnen icke behandlades på sådant sätt, att allmän fara för andras förförelse därav uppkommer. I enahanda riktning uttalade sig jämväl lagutskottet vid 1910 års riksdag.

Av de myndigheter, som hörts över riksdagsskrivelsen den 7 mars 1923, har medicinalstyrelsen i förevarande fråga uttalat, att man svårligen kunde i propositio-

nen till 1910 års riksdag, i utskottsutlåtanden eller riksdagsdebatter finna någon avsikt att genom preventivlagen lägga hinder i vägen vare sig för den medicinska undervisningen i ämnet eller för det allmänna upplysningsarbetet beträffande könssjukdomarnas smittfarlighet och sätten att förekomma smittöverföring genom könsumgänge. Medicinska fakulteten i Uppsala har förklarat sig icke finna preventivlagen i dess nuvarande avfattning lägga hinder i vägen för en auktoritativ upplysningsverksamhet i fråga om könssjukdomarna och medlen för dessas bekämpande, däri inbegripna sådana medel, som jämväl kunna hava antikonceptionell verkan. Liknande uttalanden hava gjorts av juridiska fakulteten i Uppsala, majoriteten inom juridiska fakulteten i Lund samt Karolinska institutets lärarkollegium. Då i vissa av dessa yttranden i allt fall förordats en ändring av preventivlagen, har detta skett uteslutande ur synpunkten av det önskvärda däri, att den å vissa håll förefintliga, om ock i sak ogrundade tvekan rörande lagens rätta tolkning måtte helt undanröjas.

I det medicinalstyrelsens utlåtande bilagda yttrandet av dåvarande medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd hovrättsrådet Anders Renström anförde denne i förevarande ämne bland annat: Därest efter vederbörande prövning av alla på frågan inverkande omständigheter skulle befinnas önskvärt, att det upplysningsarbete, som i 1918 års lag åsyftades, jämväl i större eller mindre utsträckning komme att omfatta de mekaniskt verkande skyddsmedlen mot smitta, syntes det på goda grunder kunna antagas, att en upplysningsverksamhet av den auktoritativa art, varom här vore fråga, skulle kunna så anordnas, att den ej behövde medföra allmän fara för andras förförelse. I den mån upplysningsarbetet komme att baseras å föreläsningsverksamhet, komme ju dessa föreläsningar, vartill naturligtvis endast vuxna personer finge tillträde, att hållas av fullt kompetenta och i sin verksamhet av staten kontrollerade personer; och då huvudvikten helt naturligt skulle läggas å undervisningen om könssjukdomarnas natur, deras svårartade följder och stora smittfarlighet, skulle en dylik verksamhet knappast kunna befaras bliva ägnad att befordra sedeslöshet. Vad beträffar eventuella skrifter och flygblad kunde väl även distributionen av dessa anordnas så, att möjligaste garanti vunnes mot att desamma bleve tillgängliga för en alltför omogen och okritisk publik. Vare sig upplysningsarbetet emellertid bedreves muntligt eller genom spridande av skrifter, vore det uppenbarligen av synnerlig vikt, att undervisningen vad innehållet beträffade toge största hänsyn till särskilda lokala förhållanden. Behovet av ingående kunskap om skyddsmedel mot smitta av könssjukdomar vore ju icke tillnärmelsevis detsamma för landsbygden som för orter med talrik och i bostadshänseende sammanträngd befolkning, där frekvensen av könssjukdomar vore ojämförligt större. Att dessa och liknande synpunkter bleve av vederbörande vid upplysningsarbetets ordnande fullt beaktade, vore ju självfallet. Det måste därför antagas, att upplysningsverksamheten i all den utsträckning, som efter vederbörandes beprövande kunde finnas önskvärd för vinnandet av det i 27 § av omförmälda lag åsyftade ändamålet, skulle kunna bedrivas utan att råka i konflikt med bestämmelserna i 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen.

Med sistberörda yttrande må jämföras vad i det i remissprotokollet omförmälda, den 9 mars 1921 av tillkallade sakkunniga avgivna betänkandet anföres rörande åtgärder för spridande av kunskap om medel, som stå till buds för att hindra överförande av venerisk smitta, ävensom skolöverstyrelsens efter samråd med medicinalstyrelsen över samma betänkande avgivna utlåtande.

Den uppfattning rörande preventivlagens ställning i förhållande till en å förevarande område önskvärd upplysningsverksamhet, som i Renströms yttrande kommit till uttryck, delas av lagrådet. En upplysningsverksamhet — omfattande jämväl de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i profylaktiskt avseende — vilken i allvarlig och värdig form och med beaktande av de i Renströms yttrande samt i sistberörda betänkande och utlåtande angivna synpunkterna från auktoritativt håll kommer till stånd uteslutande i syfte att förebygga utbredande av könssjukdomar, lärer icke kunna anses medföra någon »allmän fara för andras förförelse» och således icke heller komma i strid med preventivlagen. Med hänsyn

till denna lagrådets åsikt och då å andra sidan den föreslagna lagändringen, såsom lämnande fältet öppet även för en icke auktoritativ och måhända till syfte och form tvivelaktig upplysningsverksamhet å ifrågavarande område, i enlighet med vad redan ovan framhållits, kan befaras medföra risk för sedeslöshetens befrämjande särskilt bland ungdomen, anser sig lagrådet böra avstyrka vidtagandet av nämnda lagändring.

I det föregående hava endast berörts två förefintliga möjligheter: bibehållande av preventivlagen oförändrad och den lösning av frågan, som innefattas i det remitterade förslaget. Även en tredje möjlighet har ju under förarbetena ifrågasatts, nämligen en sådan omformulering av preventivlagens bestämmelser, att därigenom från lagens tillämplighet uttryckligen undantoges den enligt 27 § i 1918 års lag anordnade, av staten kontrollerade upplysningsverksamheten. Lagrådet har tagit även denna möjlighet under övervägande men funnit hinder ur lagteknisk synpunkt möta för en omformulering i dylik riktning.

Innan detta ärende slutligen prövats av Kungl. Maj:t, hemställdes vid 1927 års riksdag i motioner av herrar Nothin och Sandler (I: 1) samt av herr Engberg (II: 6), att riksdagen måtte antaga det förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen, som framkommit inom justitiedepartementet. Första lagutskottet avstyrkte i yttrande (nr 26) motionerna. Till grund för sin hemställan yttrade utskottet följande:

Utskottet får till en början fästa uppmärksamheten därå, att förevarande lagförslag visserligen utgör resultatet av en inom justitiedepartementet i anledning av riksdagens skrivelse den 7 mars 1923 verkställd utredning men att förslaget, enligt vad utskottet inhämtat, icke varit föremål för Kungl. Maj:ts handläggning, sedan Kungl. Maj:t den 11 december 1925 beslöt inhämta lagrådets yttrande över förslaget. De erinringar, som lagrådet framställt, hava sålunda icke blivit av Kungl. Maj:t prövade, och Kungl. Maj:t har icke tagit slutlig ställning till riksdagens berörda skrivelse.

Syftet med det nu motionsvis framförda lagförslaget anges vara att bereda säkerhet för att en allvarlig och även till formen oantastlig upplysningsverksamhet rörande vissa mekaniskt verkande preventivföremåls betydelse såsom profylaktiskt medel mot de smittsamma könssjukdomarna icke skall falla under preventivlagens straffhot. Rörande lämpligheten att ur denna synpunkt vidtaga ändring i preventivlagen yppade sig vid behandlingen av förutnämnda motioner i ämnet såväl år 1922 som år 1923 olika meningar inom utskottet.

Utskottsmajoriteten framhöll sålunda — efter en erinran, att Konungen enligt 27 § i lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar förordnar om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande, samt att en förutsättning för denna upplysningsverksamhets bedrivande givetvis vore, att det nu i 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen stadgade förbudet mot preventivmedlens offentliga förordande och beskrivande icke lade hinder i vägen för densamma — bland annat följande: Uppenbart torde vara, att dylikt hinder icke förelåge, därest upplysningsverksamheten avsåge spridande av kunskap rörande vissa desinfekterande medel och metoder. Dessa torde nämligen icke kunna anses såsom »föremål» i lagens mening. Vida svårare ställde sig däremot spörsmålets besvarande, därest fråga vore om vissa mekaniskt verkande medel. Jämväl en värdig, från allt osedligt syfte fri framställning, varigenom dylika medel rekommenderades eller anvisning meddelades om sättet för deras begagnande, torde måhända icke under alla förhållanden kunna undgå att enligt ifrågavarande lagrum drabbas av ansvar. Även om denna fara vid en riktig lagtolkning icke skulle föreligga, kunde dock straffbudets tillvaro avskräcka från bedrivandet av en allmännyttig upplysningsverksamhet på detta område. Det hade i sådant avseende från läkarhåll anförts, att straffbestämmelsens förefintlighet och svårigheten att bestämma dess räckvidd hos personer, som haft för avsikt att på olika sätt verka för en vidgad kännedom om den personliga profylaxen, framkallat tvekan om de tilltänkta åtgärdernas tillåtlighet

och därigenom kommit dem att avstå från det tillärnade företaget. Även av detta skäl syntes det utskottet vara påkallat, att det nu bestående förbudet mot offentliga yttranden rörande preventivmedel borttoges eller modifierades. Då utskottet sålunda ville bereda ökad frihet för en allvarlig, vederhäftig upplysningsverksamhet i dessa ämnen, förbisåge utskottet ingalunda, att åtgärder i denna riktning kunde medföra vissa vådor. Något slutgiltigt svar på frågan i vad mån ett spridande av kunskap om de preventiva medlen och en därav följande ökad användning av desamma inverkade på nativitetens nedgång syntes visserligen icke kunna givas. Men det torde ej kunna förnekas, att från moralisk synpunkt betänkligheter kunde anföras också mot en upplysningsverksamhet av nyssnämnda slag, enär varje offentlig behandling av dessa ömtåliga ämnen givetvis kunde medföra risk för ett undergrävande av den sexuella moralen och bidraga till sedeslöshetens befrämjande. Det rätta handhavandet av den ifrågasatta upplysningsverksamheten vore därför en utomordentligt vansklig uppgift, och stora svårigheter mötte, då det gällde att uppdraga gränsen mellan ett nyttigt kunskapsspridande och en propaganda av icke önskvärt slag. Enligt utskottets uppfattning, vilken torde överensstämma med den, som funnit ett uttryck i lagen den 20 juni 1918, borde emellertid dessa betänkligheter vika med hänsyn till vikten av en vidgad kunskap om den personliga profylaxen såsom ett av de betydelsefullaste vapnen i kampen mot könssjukdomarna.

I en av reservationerna uttalades åter följande: Ehuru det redan genom nu ifrågavarande lagbuds avfattning vore tydligt, att av detsamma icke träffades de meddelanden uti förevarande ämne, som icke skedde under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav komme, så skulle nog mången gång vara önskvärt, att jämväl härutöver sådana meddelanden skulle kunna för en större allmänhet straffritt meddelas, som innefattade råd och anvisningar för undvikande av smitta vid könsumgänge. Emellertid vore det säkerligen icke möjligt att lämna dylika råd och anvisningar utan att samtidigt locka fullt friska personer att vid könsumgänge iakttaga sådana försiktighetsmått, att de icke behövde befara den helt naturliga påföljd, som därav eljest kunde uppkomma. Bleve ett sådant förfaringssätt än vanligare än det redan sorgligt nog torde vara, skulle detta komma att hava en synnerligen sorglig påföljd på hela vårt folks moraliska liv, en påföljd som det syntes vara samhällets plikt att söka motverka. Samhällets intresse i detta avseende syntes vara så starkt, att man måste iakttaga detsamma även med den olägenhet, som ovan berörts.

Den i omförmälda reservation intagna ståndpunkten till ifrågavarande spörsmål har vunnit stöd genom lagrådets nu senast avgivna yttrande, däri lagrådet, efter en undersökning rörande preventivlagens ställning till upplysningsverksamheten å förevarande område, uttalar, att en upplysningsverksamhet — omfattande jämväl de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i profylaktiskt avseende — vilken i allvarlig och värdig form och med beaktande av vissa närmare angivna synpunkter från auktoritativt håll kommer till stånd uteslutande i syfte att förebygga utbredande av könssjukdomar, icke lärer kunna anses medföra någon »allmän fara för andras förförelse» och således icke heller komma i strid med preventivlagen, men att å andra sidan den föreslagna lagändringen, såsom lämnande fältet öppet även för en icke auktoritativ och måhända till syfte och form tvivelaktig upplysningsverksamhet å ifrågavarande område, kan befaras medföra risk för sedeslöshetens befrämjande särskilt bland ungdomen.

Mot utskottets yttrande avgavs reservation av herr Åkerman, som med instämmande av herrar Jacob Larsson, Julin, Lindqvist i Halmstad, Lindley, Karlsson i Vätö och Carlsson i Mölndal hemställde, att förevarande motioner måtte av riksdagen bifallas med motivering att preventivlagen utgjorde ett hinder mot den av 1918 års lagstiftare såsom önskvärd betecknad upplysningsverksamhet angående medlen att förebygga spridande av smittsamma könssjukdomar.

Frågan förföll genom skiljaktiga beslut av riksdagens kamrar.

Den 7 december 1928 beslöt Kungl. Maj:t, att riksdagens förut omnämnda skrivelse den 7 mars 1923 icke skulle till vidare åtgärd föranleda.

Frågan om preventivlagens reformering vid 1929, 1930 och 1933 årens riksdagar. I motioner vid 1929 års riksdag hemställde fröken Hesselgren (I: 103) samt fru Nordgren och fru Östlund (II: 203) att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville i folkhälsans intresse föranstalta om en förutsättningslös och allsidig utredning i vad mån en revision av bland annat 18 kap. 13 § strafflagen vore påkallad. Som motivering härför hänvisades till motion i första kammaren av fröken Hesselgren (nr 102), i vilken hemställts att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära, att Kungl. Maj:t skulle förordna om lämplig upplysningsverksamhet samt bringa den i 1921 års sakkunnigbetänkande föreslagna planen härför till utförande.

I utlåtande (nr 16) hemställde första lagutskottet, att motionerna såvitt avsåge förevarande fråga icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. Till grund för sin hemställan yttrade utskottet:

Motionärerna hava hemställt om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan, att Kungl. Maj:t ville i folkhälsans intresse föranstalta en förutsättningslös och allsidig utredning, i vad mån en revision av preventivlagen kan anses vara av behovet påkallad. Såsom här ovan utförligt framhållits, har nyligen i anledning av riksdagens skrivelse den 7 mars 1923 en ingående utredning i detta ämne verkställts, varjämte ett ändringsförslag utarbetats och granskats av lagrådet. Nämnda utredning avsåg i främsta rummet att undanröja det hinder, som preventivlagen möjligen kunde anses utgöra mot förverkligandet av den i 1918 års lag angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar stadgade upplysningsverksamheten rörande medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande. I sitt utlåtande över lagförslaget har lagrådet emellertid anfört, att en dylik upplysningsverksamhet under vissa närmare angivna förutsättningar icke kommer i strid med preventivlagen. Kungl. Maj:t har därefter den 7 december 1928 funnit riksdagens nyssberörda skrivelse icke skola till vidare åtgärd föranleda. Vid nu nämnda förhållanden torde någon tvekan ej längre behöva råda därom, att utan hinder av preventivlagen en vidsträckt upplysningsverksamhet kan anordnas jämväl rörande de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i kampen mot könssjukdomarna. I vad motionerna avse en ändring av preventivlagen för åstadkommande av en sådan upplysningsverksamhet finner utskottet följaktligen någon åtgärd icke nödig. Och till den del motionerna må åsyfta ändring av preventivlagen i övrigt, synas några skäl härför icke föreligga.

Vid utskottets yttrande fanns fogad reservation av herr Åkerman, som, med instämmande av herrar Norling, Julin, Teodor, Lindqvist i Halmstad och Lindley samt fru Östlund, hemställde att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville till nästa års riksdag framlägga proposition om den ändring i 18 kap. 13 § strafflagen, som vid 1927 års riksdag motionsvis föreslagits.

Vad utskottet hemställt bifölls av riksdagen.

Vid 1930 års riksdag hemställde herr Spångberg (II: 348) att riksdagen måtte besluta, att andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen skulle utgå. Första lagutskottet hemställde i sitt utlåtande (nr 11) över motionen, att denna måtte avslås. Till grund för sin hemställan anförde utskottet bland annat:

Numera måste emellertid spörsmålet om upphävande eller förändring av preventivlagen sägas hava kommit i ett annat läge. Nyssnämnda lagförslag av år 1925 innebar just den ändringen av ifrågavarande lagrum, att de däri stadgade förbuden mot försök att förleda till användande av preventivmedel och mot meddelande av anvisning om sättet för deras användande borttagits. Vid förslagets granskning anförde emellertid lagrådet, såsom av dess ovan intagna utlåtande den 10 mars 1926 närmare framgår, att enligt lagrådets mening en upplysningsverksamhet av det slag, varom fråga var, icke stode i strid med ifrågavarande förbud i preventivlagen.

Lagrådet avstyrkte fördenskull den föreslagna lagändringen. Sedermera har ärendet avskrivits från vidare behandling hos Kungl. Maj:t.

Genom den prövning, som sålunda nyligen ägnats frågan om upphävande eller ändring av preventivlagen, finner utskottet de förut uttalade farhågorna, att lagens bestämmelser skulle lägga hinder i vägen för en lojal upplysningsverksamhet uti hithörande ämnen, icke längre vara berättigade. Genom lagrådets uttalande och Kungl. Maj:ts åtgärd att avskriva ärendet från vidare behandling måste tvärtom numera anses uppenbart, att den upplysningsverksamhet, vars berättigande man velat säkerställa, kan i önskvärd utsträckning äga rum utan att därigenom preventivlagens bestämmelser trädas för nära, en uppfattning, som också riksdagen givit uttryck åt genom godkännandet av utskottets förlidet år avgivna utlåtande i ämnet.

Mot utskottets beslut reserverade sig herr Åkerman, som, med instämmande av herrar Julin, Teodor och Lindley, hemställde att riksdagen måtte antaga 1925 års lagförslag.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

År 1933 hemställde i motioner herrar Nerman (I: 11) och Holmgren (I: 187) att riksdagen måtte besluta upphävandet av andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen. I motiveringen till den sistnämnda motionen anförde motionären såsom sin uppfattning, att frågan om de preventiva medlen såsom skydd mot smittsamma könssjukdomar — den sida som vid preventivlagens förutvarande diskussion stått i förgrunden — vore av underordnad betydelse. Den väsentligaste invändningen mot preventivlagen vore, enligt motionären, att den förhindrade en födelsebegränsning, som på sociala, rasbiologiska och psykologiska grunder måste anses berättigad. Motionären anförde i detta sammanhang bland annat:

Begränsning av barnantalet kan åstadkommas på två sätt, antingen genom att könsumgänge ej äger rum eller genom att det sker på sådant sätt att befruktning icke följer.

Den första utvägen, den sexuella avhållsamheten, kan man rekommendera ungdomen intill en viss gräns. Denna gräns är individuell och får ej sättas för högt. Den sexuella avhållsamheten är icke i och för sig önskvärd, eftersom den är emot naturen. Det är tvärtom önskligt, att ungdomen tillräckligt tidigt får ingå allvarliga, av kärlek dikterade förbindelser med det andra könet. Den skyddas därigenom från många risker för snedvriden utveckling i olika avseenden och vad beträffar den manliga ungdomen särskilt även från att råka in i den moraliska och kroppsliga pesthärd, som prostitutionen utgör.

Men skola tidiga sexuella förbindelser kunna ingås, är därför en självklar förutsättning, att åtgärder, som hindra befruktning, användas.

Icke heller längre fram i äktenskapet är det önskligt, att begränsningen i barnantalet åstadkommes genom sexuell avhållsamhet. Den sexuella avhållsamheten medför kanske icke någon skada för kroppen i inskränkt mening, men för de flesta människor psykisk otillfredsställelse och psykiska lidanden av mycket allvarlig art. Naturen har nu en gång skapat människorna av två kön, som till varandra känna en oemotståndlig dragning. I det innerliga sexuella förhållandet mellan dessa båda ligger livslyckan till så väsentlig del, att det är en mycket betänklig sak att av fruktan för barn avhålla sig från kärlekens naturliga yttringar.

Dock lider det intet tvivel att mer eller mindre fullständig avhållsamhet från sexuellt umgänge inom äktenskapet av fruktan för barn är ytterst vanlig i vårt land. Den är orsaken till mängder av söndertrasade äktenskap, mängder av sollösa, trista levnadsöden.

Varför praktiseras då avhållsamhet i äktenskapet i stället för umgänge med skydd av lämpliga befruktningshindrande åtgärder? Många sakna kännedom om lämpliga preventiva åtgärder eller medel. De veta ej hur man skall skaffa sig sådan kännedom eller skämmas för att söka informationer i dessa ämnen.

I en mängd andra äktenskap utövas umgänget under preventiva åtgärder, men

av sådan art att de skada vederbörandes nervsystem och skapa irritation och otillfredsställelse hos båda parterna.

På grund av den stora omfattning, som de olyckliga verkningarna av den bristande kunskapen i dessa ämnen har, är en organiserad upplysningsverksamhet trängande av behovet påkallad. Viktigt är tydligen, att en dylik upplysningsverksamhet tränger fram till de kretsar av befolkningen, där minskningen i nativiteten är ett särskilt statsintresse.

— — —

För rasförbättring finns intet annat sätt än att de mindervärdiga befolkningselementens barnproduktion minskas.

För att giva det uppväxande släktet de bästa möjligheter till utveckling i gynnsam riktning krävs ävenledes begränsning av barnantalet. Särskilt är detta viktigt för de fattigare klasserna.

Begränsning av barnantalet kan icke i nämnvärd grad ernås genom sexuell avhållsamhet.

Den enda vägen att ernå begränsning av barnantalet är i stort sett bruket av lämpliga preventiva medel.

Utan bruket av preventiva medel är det dessutom på grund av ekonomiska skäl i de allra flesta fall icke möjligt för unga människor att ingå förbindelser, vilket för deras harmoniska och lyckliga utveckling är av utomordentlig vikt.

Av det föregående framgår, att jag för min del måste anse en omfattande upplysningsverksamhet angående lämpligt sätt att förebygga havandeskap vara för samhället av utomordentlig vikt och oumbärlig.

En sådan upplysningsverksamhet är enligt det föregående i första rummet nödig
i kretsar med kriminella tendenser och anlag,
i kretsar, som hava i andra avseenden för samhället mindre önskvärda anlag, t. ex. vissa sjukdomsanlag,
samt slutligen i de stora lager av befolkningen, vars svaga ekonomi omöjliggör att eljest knyta allvarliga, på kärlek grundade och sålunda sedliga förbindelser.

Första lagutskottet anförde i utlåtande (nr 17) över motionerna följande:

Såsom utskottet år 1930 anfört, kan utskottet icke finna, att preventivlagens bestämmelser lägga hinder i vägen för en lojal upplysningsverksamhet uti hithörande ämnen. Vid sådant förhållande saknar utskottet anledning bemöta vissa i herr Holmgrens motion framförda synpunkter angående önskvärdheten av preventivmedels användning till undvikande av barnalstring.

På grund härav hemställde utskottet att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Mot utskottets hemställan anfördes reservation av herr Åkerman, som, med instämmande av herrar Petrén, Lindqvist, Sjögren, Olsson i Mellerud och Johnsson i Kalmar, hemställde att riksdagen måtte antaga 1925 års lagförslag.

Genom skiljaktiga beslut i kamrarna förföll frågan.

Vissa kvinnoföreningars initiativ och medicinalstyrelsens utredning av år 1934. Till Kungl. Maj:t inkommo två framställningar, den ena den 14 januari 1933 från verkställande utskottet av Svenska Kvinnors Vänsterförbund och den andra den 25 i samma månad från Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund och Stockholms Fackliga Centralorganisations Kvinnosektion, vilka framställningar bland annat avsågo fosterfördrivningsfrågan och preventivlagen. Den 3 mars 1933 remitterades dessa framställningar till medicinalstyrelsen med anmodan att däröver avgiva utlåtanden i samband med att styrelsen avlämnade resultatet av en inom styrelsen pågående utredning angående förekomsten av aborter samt det förslag, vartill denna utredning kunde föranleda.

Den 3 mars 1933 förordnade Kungl. Maj:t att professorn Ragnar Bergendal, som den 16 december 1932 tillkallats för att inom justitiedepartementet biträda med verkställande av utredning angående partiella reformer på strafflagstiftningens område, skulle stå till medicinalstyrelsens förfogande för det samråd, vartill styrelsen kunde finna anledning vid behandlingen inom styrelsen av de frågor, rörande vilka styrelsens utlåtande infordrats.

I en den 26 januari 1934 till Kungl. Maj:t avgiven skrivelse med förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen upplyste medicinalstyrelsen, att styrelsen, ansåge för närvarande åtskilliga svårigheter möta att närmare bestämma tidpunkten för slutförandet av den pågående abortutredningen. Denna omständighet föranledde styrelsen att upptaga preventivlagen till särskild behandling, under det att övriga med remisserna sammanhängande frågor komme att handläggas i samband med styrelsens blivande yttrande i fosterfördrivningsfrågan, något som styrelsen ansåge kunna ske utan olägenhet.

Beträffande preventivlagen anförde styrelsen i sin skrivelse följande:

Styrelsen har dels den 4 maj 1910, dels ock den 14 november 1923 avgivit underdåniga utlåtanden rörande preventivlagen. I det förstnämnda utlåtandet uttalade styrelsen den åsikten att de s. k. preventiva medlens roll såsom skydd mot smittsamma könssjukdomar icke vore av den betydelse, att hänsynen därtill borde ställa sig hindrande i vägen för stiftande av den lag, det till styrelsen då remitterade förslaget åsyftade.

I sitt yttrande av år 1923 företrädde styrelsen visserligen den uppfattningen att man svårligen kunde i propositionen till 1910 års riksdag, i utskottsutlåtanden eller riksdagsdebatter finna någon avsikt att genom preventivlagen lägga hinder i vägen, vare sig för den medicinska undervisningen i ämnet eller för det allmänna upplysningsarbetet beträffande könssjukdomarnas smittfarlighet och sätten att förekomma smittöverföring genom könsumgänge. Styrelsen förordade dock — därest preventivlagen kunde anses lägga hinder i vägen för ett fullt utnyttjande av den medicinska vetenskapens nuvarande profylaktiska möjligheter, däri inbegripna föremål, vilka jämväl kunde hava antikonceptionell verkan — en omarbetning av lagrummet i syfte att undanröja denna olägenhet.

Styrelsen åsyftade därvid ökade möjligheter att bekämpa de smittsamma könssjukdomarna genom användandet av de i preventivlagen avsedda föremålen, vilka möjligheter kunde ordnas genom tillämpandet av erfarenheterna från världskriget i förening med ett metodiskt bedrivet upplysningsarbete av den art som åsyftas i 27 § av könslagen.

Sedan styrelsens utlåtande av år 1923 avgivits, hava mycket vägande uttalanden gjorts i den riktningen, att en upplysningsverksamhet — omfattande jämväl de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i profylaktiskt avseende — vilken i allvarlig och värdig form från auktoritativt håll kommer till stånd uteslutande i syfte att förebygga utbredande av könssjukdomar, icke lärer kunna anses medföra »allmän fara för andras förförelse» och således icke heller komma i strid med preventivlagen. Denna ur utdrag av lagrådets protokoll den 10 maj 1926 återgivna uppfattning (jfr bil. 2 till första lagutskottets utl. nr 26 vid 1927 års riksdag) har delats av 1927 års och även vissa efterföljande riksdagars första lagutskott (åren 1929, 1930 samt 1933). Det oaktat, förefinnes dock i läkarkretsar en tämligen utbredd ovisshet, huruvida en allsidig upplysningsverksamhet beträffande den personliga profylaxen mot könssjukdomarna är förenlig med nu gällande lagbestämmelser eller icke. Detta förhållande har yttrat sig bland annat däri att — såvitt styrelsen kunnat erhålla kännedom härom — läkarnas deltagande i ifrågavarande upplysningsverksamhet varit mycket ringa till sin omfattning, ehuru med någon ökning under senaste år. Ett mycket belysande exempel på det osäkerhetstillstånd som i berörda avseende råder bland läkare, må här meddelas. Då styrelsen förlidet år fann det högeligen önskvärt att omarbeta de tryckta föreskrifter, som jämlikt 8 § av könslagen skola av läkare överlämnas till de könssjuka och till vilka fö-

reskrifter det åligger styrelsen att fastställa formulär den medlem av styrelsens vetenskapliga råd, vilken anmodats att härvid biträda styrelsen, på grund av stadgandet i preventivlagen ansåg sig icke kunna medverka till att råd och anvisningar rörande mekaniskt verkande medel — s. k. preservativ — intogos i nämnda föreskrifter.

Under nuvarande förhållanden har tillståndet blivit sådant, att upplysningsverksamheten på området — i stort sett — utövas av fabrikanter och försäljare genom reklamblad, råd, anvisningar och dylikt, vilka medfölja preservativen, som i stor utsträckning försäljas mot postförskott eller i en helt säkert vida förgrenad och i många former arbetande smyghandel: ett sakernas tillstånd som står i bjärt motsättning till det som lagstiftaren för visso avsett och förväntat. Betänker man detta och ser det senast anförda mot bakgrunden av de ringa antal överträdelser av preventivlagen, som åtalats, vilket torde belöpa sig till omkring 10 per år, måste man fråga sig, huruvida lagrummet i det stora hela haft någon annan påtaglig effekt än, att detsamma lagt hinder i vägen för en ansvarsfull och på fackkunskap grundad offentlig upplysningsverksamhet, vilken är den enda faktor, som är mäktig att ställa denna specialfråga — den personliga profylaxen — i dess rätta sammanhang och att giva densamma den belysning, som erfordras med hänsyn till den individuella och sociala hygienens intressen.

Styrelsen måste finna det utgöra en påtaglig och från hälsovårdens synpunkt sett beklaglig inkonsekvens att på samma gång som statsmakterna stadfäste principen fri läkare- och sjukhusvård samt behandlingsskyldighet för könssjuka i smittsamt skede icke sådana mått och steg träffats, som vore ägnade att vederhäftigt och strängt sakligt upplysa om de verksammaste medlen mot överförande av smitta vid könsumgänge och härigenom kraftigt bidraga till att förebygga dessa sjukdomars spridning, något som torde hava avsetts med ovan omförmälda stadgande i könslagen. Det skulle för visso hava ur hälsovårdssynpunkt varit till stort gagn om samtidigt med tillkomsten av nyssnämnda lag en revision av preventivlagen ägt rum. Den omständigheten att så icke skett har otvivelaktigt bidragit till att nyssnämnda stadgande i könslagen icke fått åsyftad verkan.

Styrelsen anser sig böra understryka betydelsen av nyssberörda förhållanden, alldenstund de smittsamma könssjukdomarna äga en stor social betydelse, icke blott genom sitt stora antal sjukdomsfall utan även genom de allvarliga menliga följder, desamma ofta hava för individen. Vad först beträffar de smittsamma könssjukdomarnas förekomst här i landet får styrelsen hänvisa till bilagda sammanställning. För att ställa sifferuppgifterna beträffande dessa sjukdomars förekomst åren 1922—1933 i jämförelse med någon annan stor sjukdomsgrupps frekvenssiffror, har styrelsen i sammanställningen uppfört antalet under motsvarande år förekommande smittsamma sjukdomar, för vilka anmälningsplikt föreligger jämlikt 2 § av gällande epidemilag. Såsom de i sammanställningen anförda uppgifterna utvisa överstiga under en följd av år de smittsamma könssjukdomarna icke obetydligt de nyssnämnda sjukdomarna i fråga om antalet sjukdomsfall. Beträffande de förra kan man konstatera vissa växlingar. Särskilt erbjuder det sist förflutna året en gynnsam siffra. I detta avseende äro åren 1923 och 1924 i det närmaste likställda med år 1933. Uppgången i sjukdomsfrekvensen efter förstnämnda båda år torde emellertid böra utgöra en varning mot att av de ljusare förhållandena år 1933 draga några slutsatser angående utsikterna till en fortsatt nedgång i könssjukdomarnas frekvens och därmed en bestående förbättring. Flera faktorer inverka säkerligen på växlingarna i sjukdomsfrekvensen, och styrelsen vill härvid framhålla, att forskare på området ansett den allmänna ekonomiska situationens skiftningar inverka på denna frekvens. Styrelsen har ett allmänt intryck av att de åtgärder, som i kraft av könslagen hittills vidtagits, icke kunna åstadkomma större effekt med nuvarande behandlingsmetoder och att vi med hänsyn till dessa omständigheter kommit så att säga i ett jämviktsläge i fråga om behandlingsmöjligheterna för nämnda sjukdomar.

Det är visserligen sant, att den hittills mest fruktade av ifrågavarande sjukdomar — syfilis — med väsentligt större framgång behandlas nu för tiden än tidigare. Det må dock erinras om att för kort tid förflutit efter det de nutida behandlings-

metoderna börjat allmänt tillämpas för att man skall kunna draga några bestämda slutsatser rörande dessa behandlingsmetoders betydelse för förebyggande av de senare, ofta så ödesdigra yttringarna av denna sjukdom, bland vilka må nämnas tidig åderförkalkning samt sjukdomar i det centrala nervsystemet (paralysis generalis, tabes dorsalis m. fl.). Det hinder, som en syfilitisk infektion reser mot inträdande i äktenskap under åren närmast efter smittans förvärvande må i detta sammanhang förtjäna att uppmärksammas. Likaså att sjukdomen ifråga anses kunna medföra vissa ur ärftlighetssynpunkt betydelsefulla skador. Vad den till spridningen största sjukdomen, gonorrén (dröppeln) beträffar, hava tyvärr icke behandlingsmetoderna under senare år utvecklats i en med den antisyfilitiska terapien jämförlig grad. De allvarliga följderna av denna sjukdom, inflammationer i kvinnans bäckenorgan, ofta ledande till mångåriga lidanden och sterilitet, svåra ögoninflammationer hos nyfödda, understundom ledande till blindhet, samt inflammationer i de sädesbildande och sädesförande organen hos mannen (epididymitis, prostatitis), vilka, om de bliva dubbelsidiga, kunna leda till sterilitet.

Styrelsen anser det icke behövligt att närmare ingå på frågan om följdsjukdomarna till de nämnda sjukdomarna. Ämnet har så ofta förekommit vid överläggningar och debatter om preventivlagen att det torde vara väl känt.

Den omständighet, som närmast föranleder styrelsen att hemställa om ändring i preventivlagen, är de mekaniskt verkande medlens av fackmän allmänt erkända företräde framför de kemiska, desinfekterande, vilka icke avses i gällande lagstiftning. Stadfäst blev erfarenheten om detta företräde under världskriget. Någon ändring i denna uppfattning har, såvitt för styrelsen är känt, icke sedermera förekommit bland framstående fackmän. Till belysande av de förhandenvarande åsikterna rörande denna fråga må här nedan några helt korta citat lämnas:

Prof. Dr A. Buschke, Berlin 1932. »Som individuellt profylaktikum emot alla könssjukdomar är kondomen vida överlägsen alla kemiska medel. Förutsatt att den icke brister, erbjuder den ett nästan absolut skydd mot gonorré, under det att överförandet av syfilis naturligtvis icke så säkert förhindras genom användandet av kondom.»

Prof. Dr A. Grotjahn, Berlin 1926. »Å andra sidan hava vi i kondomen det enda tillförlitliga medlet mot infektion med könssjukdomar. Det är intet tvivel underkastat att könssjukdomarnas fruktansvärda gissel skulle vara fullkomligt försvunnet inom några årtionden om varje samlag, som icke skall tjäna till alstrandet av avkomma, företogs med användande av kondom.»

Docent Dr H. Hecht, Prag 1927. »Kondomen är det kanske mest utbredda och i vissa avseenden också det säkraste skyddsmedlet, i synnerhet för kvinnor. En stor fördel är, att den är förhållandevis enkel att använda, icke alltför dyr och tämligen pålitlig. Den skyddar också samtidigt mot alla könssjukdomarna, vilket man icke kan påstå om talrika andra skyddsmedel.»

Venereal profylaxis in the services, Reported by the Surgeon Commander, London 1931. »Författaren anser det sätt, på vilket profylaxen tidigare genomförts inom engelska marinen vara otillfredsställande. De kemiska medel, som hittills kommit till användning, äro redan genom lång lagring mer eller mindre obrukbara och användas dessutom många gånger icke på ett riktigt sätt eller också för sent. Skall man överhuvud taget använda kemiska medel, av vilka de, som innehålla tvålhaltiga ämnen äro de verksammaste, så måste en i alla tekniska detaljer uttömmande bruksanvisning bifogas. Numera, liksom förr, är dock kondomen det säkraste skydd, som man kan erhålla och vars utdelning till manskapet därför anbefallts.»

Prof. Dr H. Haxthausen, Köpenhamn, 1930. »Kondomen giver det säkraste skyddet: de kemiska medlen äro endast användbara för mannen. För den manliga gonorrén är den kemiska profylaktiska behandlingen nästan alltid pålitlig; misslyckas den, skadar den dock icke.»

Det anförda må vara tillräckligt såsom stöd för den även av styrelsen företrädda uppfattningen, att den s. k. kondomen — ett sådant »föremål», som avses i lagen — kan sägas vara det bästa hittills kända medlet mot överförande av smittsam könssjukdom vid könsumgänge. Då densamma sålunda måste betecknas såsom ett

betydelsefullt medel mot utbredningen av för folkhälsan mycket skadliga sjukdomar, anser styrelsen skäl föreligga för att kondomen borde göras till apoteksvara. Styrelsen anser sig emellertid icke kunna förorda, att ifrågavarande artikel monopoliseras för apoteken, utan har tänkt sig, att särskilda föreskrifter borde utfärdas, att vad i apoteksvarustadgan är föreskrivet rörande i dess bilaga III upptagna varor skall gälla ifrågavarande preservativ, att detsamma skall tillhandahållas å apoteksinrättningarna i riket, och att pris å preservativet skall införas i medicinaltaxan. Härigenom vunnes två fördelar: den ena, att styrelsen kunde bestämma pris och kvalitet å preservativ, som komme att saluföras å apoteksinrättningarna, och den andra, att styrelsen kunde utöva kontroll i nämnda hänseende över de preservativ, som komme att försäljas i fria handeln. En sådan anordning vore fördelaktig även på så sätt, att en av styrelsen reglerad prissättning i icke ringa mån skulle kunna medföra en sänkning av nu i allmänhet tillämpade priser och därigenom begränsa en icke önskvärd reklam och även i viss grad stävja den nu pågående smyghandeln.

Det som främst torde kunna föranleda betänkligheter mot styrelsens förslag är att preservativet i fråga är verksamt icke blott som skydd mot smitta utan även antikonceptionellt. Styrelsen kan självfallet icke lämna de betänkligheter, som av denna anledning uppkomma, obeaktade. Den damm, som lagstadgandet avsett att bygga mot antikonceptionella medel och förfaranden, har förvisso varit av ringa, om ens någon betydelse — åtminstone under de sista tio åren av preventivlagens tillvaro. Det vore enligt styrelsens förmenande en felsyn att utgå från att vetskapen om föremål av den art, som avses i preventivlagen, och om deras användning samt tillgången på sådana skulle i nämnvärd grad minska användningen av antikonceptionella medel eller vidtagandet av andra åtgärder för förebyggande av konception. Den nutida läkemedelsindustrien har under senare år tillverkat och utsläppt i handeln ett flertal antikonceptionellt verkande preparat, vilka torde vara väl kända för den breda allmänheten. Det torde icke med större fog kunna hävdas, att förhandenvaron av de antikonceptionella medlen, oavsett av vad art de vara må, i väsentlig mån bär skulden till den sjunkande nativiteten i landet. Här göra sig säkerligen flera andra faktorer gällande såsom: mera komplicerade och försvårade sociala förhållanden än tidigare, starka förändringar i livsåskådningen och samhällssyn hos stora folklager o. s. v. Men även om tillgången på antikonceptionella »föremål» i och för sig till en viss grad har betydelse för en minskad folkökning finner styrelsen, från sin ståndpunkt, den vinst, dessa medel onekligen utgöra för en förbättrad sexuell hygien genom sin förebyggande verkan mot könssjukdom, vida överväga den fara de ur samhällssynpunkt kunna medföra såsom antikonceptionella. Styrelsen har anledning göra dessa uttalanden på den grund att medlen i fråga självfallet hava sin ojämförligt största betydelse som smittskydd vid de tillfälliga och lösaktiga sexuella förbindelserna och att en tillräckligt både stor och sorglig erfarenhet föreligger i det hänseendet att tillvaron av ett stort antal individer, som tillkommit genom dylika förbindelser, utgjort och utgöra en tung börda för samhället och ofta nog även för dessa individer själva.

Det är uppenbart att med den formulering, styrelsen här nedan framlägger för ifrågavarande lagrum, upplysningsverksamheten lämnas fri, såvida framställningen icke sårar tukt och sedlighet. Styrelsen skulle för sin del gärna sett, att bestämmelser kunna åstadkommas, vilka vore ägnade att trygga en lojal, ansvarskännande och sakkunnig upplysningsverksamhet, och har styrelsen härvid uppmärksammat den statligt understödda föreläsningsverksamheten. Denna tankegång är ingalunda ny. Den har framförts i »Betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m., avgivet av för ändamålet inom Kungl. Civildepartementet den 25 oktober 1918 tillkallade sakkunniga den 9 mars 1921.» Lagrådet har i ovan åberopade yttrande av år 1926 bland annat anfört: »Även en tredje möjlighet har ju under förarbetena ifrågasatts, nämligen en sådan omformulering av preventivlagens bestämmelser, att därigenom från lagens tillämplighet uttryckligen undantoges den enligt 27 § i 1918 års lag anordnade, av staten kontrollerade upplysningsverksamheten. Lagrådet har tagit även denna

möjlighet under övervägande men funnit hinder ur lagteknisk synpunkt möta för en omformulering i dylik riktning.» Av detta och även av andra skäl har styrelsen avstått från att föreslå ett bindande av upplysningsverksamheten genom nya bestämmelser.

Styrelsen har, såsom framgår av närslutna underdåniga skrivelse, som samtidigt med denna skrivelse ingives till ecklesiastikdepartementet, uttalat sig för att ämnet sexualhygien, häri inbegripet könssjukdomarna och deras bekämpande, snarast måtte bliva föremål för undervisning i landets skolor i väsentligt vidare omfattning än vad nu är fallet. Skedde så, bortfölle efter en övergångstid behovet av en elementär upplysningsverksamhet i detta ämne utanför skolorna. Föreläsningar i ämnet kunde läggas på ett bredare plan med inriktning på sexualhygienens stora etiska och sociala problem. Undanröjdes varje tvivel om att en tukt och sedlighet icke sårande upplysningsverksamhet vore förenlig med lagrummets anda och bokstav, har styrelsen all anledning antaga att sammanslutningar av läkare skulle ställa sig beredda att anvisa väl skickade föreläsare såväl för offentlig föreläsningsverksamhet som för enskilda sammanslutningar.

Under sådana förhållanden komme enligt styrelsens förmenande undermåliga föreläsare efter hand och förmodligen ganska snart att förlora sin publik; och kunde det då förväntas att jämväl den fria, både offentliga och av enskilda sammanslutningar bedrivna föreläsningsverksamheten utövades så, att det avsedda målet — att fostra en i sedligt avseende högtstående och ansvarskännande ungdom — nåddes.

Om styrelsen sålunda är av den bestämda uppfattningen att ifrågavarande lagrum bör omarbetas så att detsamma ej, såsom hittills faktiskt varit förhållandet, verkar som ett hinder för en ansvarsfull upplysningsverksamhet angående ifrågavarande medels betydelse såsom skydd mot de smittsamma könssjukdomarna anser styrelsen däremot de i samma lagrum intagna bestämmelserna böra bibehållas, vilka kunna innebära förhindrande av en försäljningsverksamhet, avseende spridning av ifrågavarande medel ur synpunkter, som icke äro av hygienisk utan allenast kommersiell natur. Man synes nämligen icke böra helt avhända sig möjligheten att, om så skulle erfordras, på ett lämpligt sätt begränsa en av enskild vinningslystnad beroende propaganda för dylika medel. En sådan propaganda skulle ur samhällelig synpunkt sakna berättigande om statsmakterna — såsom styrelsen i det föregående utvecklat — vidtoge erforderliga åtgärder för dels en förbättrad sexualhygienisk upplysning dels ock tillhandahållande av preventiva medel genom desammas inordnande bland sådana varor, som skola försäljas på apoteksinrättningarna.

Genom bortskärandet av de delar av andra momentet i 18 kap. 13 § strafflagen, vilkas fortsatta giltighet styrelsen av ovan angivna skäl finner olämplig, som numera knappast torde uppbäras av en allmän rättsuppfattning, och vilkas tillvaro får antagas hava medfört en bristande energi från åklagarmaktens sida vid tillämpning även av övriga delar av lagrummet, skulle man kanske kunna hoppas, att en ändring till det bättre skulle i sistnämnda delar låta sig åvägabringas.

Slutligen får styrelsen föreslå en redaktionell ändring av bestämmelserna i 18 kap. 13 § strafflagen, i det styrelsen ifrågasätter, att de i andra momentet i nämnda paragraf upptagna bestämmelserna om »föremål, som äro avsedda för otuktigt bruk», överflyttas till första momentet av samma paragraf. Därigenom skulle enligt styrelsens förmenande åstadkommas en för nutida medicinsk biologisk uppfattning synnerligen önskvärd åtskillnad mellan dessa »föremål», å ena, samt de såsom profylaktiska medel mot de smittsamma könssjukdomarna betydelsefulla mekaniskt verkande preventiven å andra sidan.

Under åberopande av det sålunda anförda har medicinalstyrelsen föreslagit att 18 kap. 13 § strafflagen måtte erhålla följande ändrade lydelse:

Sprider någon ut eller håller till salu eller utbjuder skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar, eller föremål avsett för otuktigt bruk, eller utställer eller förevisar någon offentligen sådant föremål; straffes med böter eller fängelse. Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett till att förebygga följder av könsumgänge; eller i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför dylika föremål; varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

I den slutliga handläggningen inom medicinalstyrelsen av detta ärende deltogo generaldirektören Hellström, medicinalråden Edén och Herrlin, byråcheferna von Dardel och Matérn, medicinalrådet Byttner och överläkaren K. Marcus, varjämte professorn Bergendal biträdde vid ärendets handläggning.

Mot medicinalstyrelsens beslut i ärendet anmälde medicinalrådet Herrlin skiljaktig mening och uttalade därvid att spörsmålet om lagstiftning rörande de uteslutande antikonceptionellt verkande preventivmedlen enligt hans mening borde prövas i samband med ifrågasatt revision av lagbestämmelserna om fosterfördrivning samt ifrågasatte lämpligheten av att bibehålla förbud mot att i skrift eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuda preventivmedel.

Frågan om preventivlagens reformering vid 1934 års riksdag. Den 28 februari 1934 avgav Kungl. Maj:t proposition (nr 188) till riksdagen med förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen, av följande lydelse:

Sprider någon ut eller håller till salu eller utbjuder skrift, målning, teckning eller bild, som sårar tukt eller sedlighet, eller föremål som är avsett för otuktigt bruk; straffes med böter eller fängelse. Lag samme vare, om man genom annan gärning sårar tukt eller sedlighet så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett att förebygga följder av könsumgänge, eller i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför dylika föremål; varde, ändå att gärningen ej är sådan som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Detta förslag var likalydande med det lagförslag som år 1925 hade uppgjorts inom justitidepartementet och sedermera vid upprepade tillfällen motionsvis framförts med undantag därav att förbudet mot föremål, som är avsett för otuktigt bruk, överflyttats till paragrafens första moment.

Över ovannämnda inom justitiedepartementet upprättade, sedermera som proposition framlagda lagförslag hade lagrådet den 26 februari 1934 avgivit yttrande. I detta hade regeringsrådet Aschan samt justitieråden Grefberg och Forssman förenat sig om följande uttalande:

Redan vid tillkomsten av den bestämmelse, vars upphävande nu föreslås, anförde dåvarande departementschefen till statsrådsprotokollet den 20 maj 1910 bland annat, att icke varje offentlig framställning rörande de preventiva medlen borde förbjudas, att i den offentliga undervisningen vid de medicinska läroverken hithörande frågor fortfarande borde få behandlas, att även för andra fall ett ovillkorligt förbud måhända ej alltid vore på sin plats, samt att han, för att förebygga att förbudet komme att drabba vad han ville benämna fullt legitima framställningar i ämnet, hade tänkt sig bestämmelsens avfattning lämpligen kunna ändras därhän, att framställningar av ifrågavarande slag bleve underkastade förbud endast om de skedde »under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav kommer». Dessa ord inflöto också i lagstadgandet och återfinnas alltjämt däri. När år 1926 en lagändring föreslogs av enahanda innebörd som den nu förevarande, har lagrådet i sitt i remissprotokollet omförmälda utlåtande den 10 maj 1926 — som det vill synas på goda grunder — uttalat att en upplysningsverksamhet — omfattande jämväl de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i profylaktiskt avseende — vilken, i allvarlig och värdig form och med beaktande av vissa i utlåtandet när-

mare angivna synpunkter, från auktoritativt håll komme till stånd uteslutande i syfte att förebygga utbredande av könssjukdomar icke torde kunna anses medföra »någon allmän fara för andras förförelse» och således icke heller komma i strid med preventivlagen; med hänsyn till denna lagrådets åsikt och då å andra sidan den föreslagna lagändringen, såsom lämnande fältet öppet även för en icke auktoritativ och måhända till syfte och form tvivelaktig upplysningsverksamhet å ifrågavarande område, kunde befaras medföra risk för sedeslöshetens befrämjande särskilt bland ungdomen, ansåge sig lagrådet böra avstyrka lagändringen. Slutligen har riksdagens första lagutskott i utlåtanden i ämnet åren 1927, 1929 och 1930 samt så nyligen som år 1933 avstyrkt förslag, åsyftande bland annat sådan lagändring varom nu är fråga, under uttalande att någon tvekan ej längre kunde behöva råda därom att utan hinder av preventivlagen en vidsträckt upplysningsverksamhet kunde anordnas jämväl rörande de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse i kampen mot könssjukdomarna.

Vad sålunda förekommit lärer oförtydbart utmärka att farhågorna för att preventivlagen skulle lägga hinder i vägen för en lojal upplysningsverksamhet i hithörande ämnen icke äro berättigade. Det är vid sådant förhållande ägnat att förvåna att, såsom i ärendet upplyses vara händelsen, preventivlagen alltjämt bland läkarna uppfattas såsom ett hinder mot en nödig och nyttig upplysningsverksamhet. För undanröjande av denna missuppfattning kan emellertid den ifrågasatta lagändringen icke vara nödig.

Utöver vikten av en ansvarsfull och på fackkunskap grundad offentlig upplysningsverksamhet på området har något annat skäl för lagändringen ej åberopats än nödvändigheten av att undanröja förut berörda ovisshet om bestämmelsens rätta innebörd. Då efter vad förut anförts någon sådan ovisshet icke behöver föreligga samt man svårligen kan överblicka, vilka konsekvenser lagändringen skulle få — i vilket hänseende man måste räkna med att icke önskvärda följder kunna inställa sig — föranlåtas vi att avstyrka vidtagandet av densamma.

Justitierådet Eklund hade däremot uttalat:

Jag delar den uppfattning, åt vilken tre ledamöter av lagrådet givit uttryck i sitt i remissprotokollet återgivna yttrande över 1910 års förslag till lagstiftning i ämnet, och lämnar därför nu föreliggande förslag utan anmärkning.

I samband med 1934 års proposition väcktes ett antal motioner, i första kammaren av herr Nerman m. fl. (I: 138) och i andra kammaren av herr Flyg m. fl. (II: 457), av herr Pehrsson i Göteborg (II: 558) och av herr Olsson i Staxäng m. fl. (II: 564).

I motionerna I: 138 och II: 457 yrkades, att riksdagen måtte antaga förslag till ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen i enlighet med 1925 års förslag.

I motionen II: 558 hemställdes, att riksdagen ville besluta att i 18 kap. 13 § strafflagen måtte införas bestämmelse om att föremål, som är avsett att förebygga följderna av könsumgänge, må försäljas endast å apotek mot läkares recept.

I motionen II: 564 hemställdes, att den i propositionen föreslagna lagändringen måtte avslås.

Riksdagens första lagutskott anförde i avgivet utlåtande (nr 47) över propositionen och motionerna:

Till stöd för de talrika förslag om upphävande eller ändring av den s. k. preventivlagen, som varit föremål för riksdagens prövning, har i främsta rummet framhållits preventivmedlens betydelse särskilt för könssjukdomarnas bekämpande. Därvid har gjorts gällande att lagen lade hinder i vägen för även en lojal upplysningsverksamhet i hithörande ämnen. Förevarande proposition är närmast föranledd av medicinalstyrelsens ovannämnda skrivelse den 9 februari 1934, däri uppgives att på grund av preventivlagen fortfarande bland läkare förefinnes obenägenhet att biträda vid sådan upplysningsverksamhet. Vid sin granskning av propositionen har dock lagrådets majoritet häremot anfört, att ett år 1926 av dåvarande lagrådet avgivet ut-

låtande ävensom första lagutskottets uttalande i frågan åren 1927, 1929, 1930 och 1933 syntes oförtydbart utmärka, att farhågorna för att preventivlagen skulle lägga hinder i vägen för lojal upplysningsverksamhet icke äro berättigade.

Utskottet vill för sin del framhålla, att, när preventivlagen på senare tid varit föremål för behandling, inom utskottet rått enighet därom att å ena sidan en ansvarskännande och lojal upplysningsverksamhet i hithörande ämnen icke borde hindras eller hämmas under det å andra sidan fritt spelrum icke borde lämnas åt en av vinningslystnad eller andra illojala grunder förestavad propaganda för användandet av preventivmedel. Trots denna enighet i sak hava meningarna om lämpligheten av ändring i den nuvarande lagstiftningen skarpt brutit sig. Det har sålunda å ena sidan ansetts att önskemålet att främja den lojala upplysningsverksamheten krävde bifall till de väckta förslagen. Å andra sidan har däremot starkt betonats att dessa förslag, till vilka även propositionen nära ansluter sig, skulle leda till ett lössläppande av den propaganda, som enligt vad nyss nämnts funnits icke önskvärd.

Det synes utskottet med hänsyn till de gemensamma utgångspunkterna för de olika ställningstagandena till ändringsförslagen ligga nära till hands att söka utröna huruvida icke möjlighet finnes att åstadkomma en lagstiftning som tillgodoser de framförda ändringsyrkandena utan att lämna rum för de farhågor som ansetts förenade därmed.

I sitt förenämnda utlåtande år 1926 hade även lagrådet upptagit en dylik tankegång i det lagrådet funnit sig böra pröva möjligheten av en sådan omformulering av preventivlagen att från dess tillämplighet uttryckligen undantoges den enligt 27 § lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar anordnade, av staten kontrollerade upplysningsverksamheten. Lagrådet anförde visserligen i utlåtandet att ur lagteknisk synpunkt hinder mötte för en omformulering av 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen i dylik riktning. Det torde emellertid kunna antagas att de lagtekniska svårigheterna för en lagstiftning — som på samma gång den ger sin sanktion åt den lojala upplysningsverksamheten fortfarande inrymmer erforderliga medel för ingripande mot propaganda i vinningslystet syfte och andra icke önskvärda former av verksamhet för spridning av preventivmedel — skulle väsentligt minskas om de erforderliga bestämmelserna infördes i en särskild lag.

På grund av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att propositionen icke måtte av riksdagen bifallas, samt att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning angående lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med de av utskottet angivna grunder samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Vid utskottets utlåtande fanns fogad reservation av herrar Åkerman och Larson i Lerdala, fru Östlund samt herrar Olsson i Mellerud och Berg, i vilken hemställdes att riksdagen måtte antaga 1925 års lagförslag, vilket ju även motionsvis framförts vid 1934 års riksdag.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen, som i skrivelse (nr 193) till Konungen — med tillkännagivande att ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen icke kunnat av riksdagen bifallas — anhöll att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning angående lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med de av första lagutskottet i utlåtande angivna grunder samt för riksdagen framlägga det förslag vartill utredningen kan föranleda.

1934 års sakkunnigutredning. Den 11 maj 1934 beslöt Kungl. Maj:t bemyndiga chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga att inom departementet biträda med av riksdagen begärd utredning rörande revision av 18 kap. 13 § strafflagen. Med stöd av detta beslut tillkallades generaldirektören Nils Hellström, ordförande, samt överläkaren docenten Karl Marcus och ledamoten av riksdagens andra kammare juris doktorn Karl Hillgård. I beslut den 24 september samma år föreskrev Kungl. Maj:t tillika, att de sakkunniga skulle avgiva

sitt förslag efter samråd med en denna dag tillsatt kommitté med uppdrag att utarbeta förslag till lagstiftning om rätt i vissa fall till avbrytande av havandeskap m. m. Den 13 december 1934 avlämnade de sakkunniga utredning angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen (stat. off. utr. 1934: 50). Utredningen innefattar jämte motiv utkast till lag om preventivmedel och lag om fosterfördrivande medel samt till ändrad lydelse av § 3, 13:o av tryckfrihetsförordningen.

Efter omnämnande av den nuvarande lagstiftningens tillkomst samt en i anslutning till de direktiv, som lämnats de sakkunniga, angiven begränsning av utredningens omfattning gåvo de sakkunniga en redogörelse för den nuvarande handeln med preventiva medel. I denna redogörelse, som i huvudsakliga delar återgives i bilaga 2 om handeln med preventiva medel, framhöllo de sakkunniga de allmänt kända förhållandena, att för närvarande en livlig handel med preventivmedel bedrives i vårt land samt att utbjudandet av preventivmedel i stor omfattning sker bland annat genom annonsering i pressen. Såsom olägenheter förbundna med den nuvarande organisationen av handeln med preventivmedel påpekade de sakkunniga bland annat de ofta oskäliga prisen, de stundom dåliga kvaliteterna och de någon gång anstötliga former, vari utbjudandet och handeln med preventivmedel försiggå.

De sakkunniga övergingo därefter till att giva sin principiella inställning till preventivfrågan och anslöto sig därvid i första hand till medicinalstyrelsens framhållande av de mekaniskt verkande preventivmedlens betydelse för bekämpande av de smittsamma könssjukdomarna. De sakkunniga ansågo sig emellertid icke helt kunna förbigå frågan om preventivmedlens betydelse såsom medel att förebygga befruktning. Beträffande sistnämnda fråga om preventivmedlens berättigande med hänsyn till deras antikonceptionella verkan inskränkte sig de sakkunniga — med förbigående av frågan om den normala födelsekontrollen inom äktenskapen — att angiva vissa särskilda fall, i vilka användande av preventivmedel i nämnda syfte måste anses i högre grad berättigat. De sakkunniga erinrade i detta samband, att enligt lagen den 18 maj 1934 om steriliseringen av vissa sinnessjuka eller andra som lida av rubbad själsverksamhet sådan steriliseringen bland annat kunde ske, om det med skäl kunde antagas att någon genom arvsanlag skulle överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet å avkomlingar, och anmärkte, att i andra fall, då en make led av sjukdom, det kunde vara uppenbart, att steriliseringen skulle utgöra en onödig och alltför ingripande åtgärd. De sakkunniga ansågo, att i fall av sjukdom, som på grund av arvsanlag eller genom smitta kunde överföras på fostret eller det nyfödda barnet, användande av preventivmedel i antikonceptionellt syfte måste betraktas såsom en ovillkorlig plikt. Likaså ansågo de sakkunniga det vara obestridligt, att preventivmedel hade en berättigad användning när hustruns krafter på grund av upprepade barnsbörder eller eljest vore nedsatta och fullkomlig avhållsamhet icke vore praktiskt genomförbar, och jämväl i övrigt då svårigheter uppstode att försörja ett större antal barn eller då omtanken om familjens välfärd eljest fordrade det.

De sakkunniga sade sig därvid närmast hava avsett preventivmedlens användning inom äktenskap för att förhindra befruktning. Vad angår utomäktenskapliga förbindelser synas de sakkunniga blott hava haft i tankarna sådana förbindelser av detta slag, som kunde bedömas såsom »flyktiga och tillfälliga könsförbindelser». De sakkunniga ansågo sig icke kunna förbise, att sådana förbindelser vore talrika och att de sålunda vore ett faktum, som man hade att räkna med. Det syntes på denna grund de sakkunniga vara att betrakta såsom en icke obetydlig fördel, att medel funnes, som utgjorde ett åtminstone något så när effektivt skydd ej blott mot smitta utan även mot befruktning. Det kunde icke bestridas, att det i

allmänhet vore lyckligast att dessa förbindelser icke mot kvinnans och mannens önskan ledde till att barn sattes till världen; de sakkunniga hänvisade därvid till vad medicinalstyrelsen i annat sammanhang uttalat om den både stora och sorgliga erfarenhet, som i det hänseendet förelåg, att tillvaron av ett stort antal individer, som tillkommit genom tillfälliga och lösaktiga sexuella förbindelser utgjort och utgjorde en tung börda för samhället och ofta nog för dessa individer själva.

De sakkunniga anförde slutligen att de antikonceptionella medlen måste tillmätas stor betydelse i kampen mot de tilltagande kriminella fosterfördrivningarna och att starka skäl talade för att dessa skulle uppgått till ännu större antal, därest icke preventivmedel funnits att tillgå i den utsträckning som varit förhållandet. Sambandet mellan användning av preventivmedel och aborternas utbredning vore enligt de sakkunniga särskilt betydelsefullt då det gällde att avgöra, huruvida icke statsmakterna borde söka bidraga till att utesluta från marknaden sådana medel, som vore otjänliga för sitt ändamål, samt för avgörande av frågan om en prisreglering beträffande preventivmedel och tillåten propaganda för sådana medel.

De sakkunniga sammanfattade slutsatserna av vissa givna exempel i vilka användandet av preventivmedel i antikonceptionellt syfte framstode berättigat, i det omdömet, att de närmast syntes motivera underlättad tillgång till preventivmedel. De sakkunniga övergingo därefter till en granskning av de skäl, som anförts i motsatt riktning.

Mot spridningen av preventiva medel hade man således i den offentliga diskussionen åberopat betänkligheter med hänsyn till deras inverkan på nativiteten och den allmänna sexuella moralen. Beträffande först preventivmedlens inverkan på nativiteten anslöto sig de sakkunniga till medicinalstyrelsens uppfattning, att frågan borde inordnas i ett större sammanhang, och framhöllo, att, därest spridningen av preventivmedel medverkat till nedgången i nativiteten, detta till stor del torde hava skett under trycket av andra faktorer, såsom mera komplicerade och försvårade sociala förhållanden än tidigare, starka förändringar i livsåskådning och samhällssyn hos stora folklager o. s. v.

I detta sammanhang framhöllo de sakkunniga, att kunskapen om preventivmedel torde vara ganska allmänt spridd — icke minst på grund av den allmänna annonseringen i pressen — och att där sådana medel icke kommo till användning, oaktat barn icke önskas, detta berodde på att parterna förlitade sig på att någon befruktning ändå icke ägde rum, t. ex. på grund av coitus interruptus eller på bristande ansvarskänsla eller förmåga att reflektera över följderna av sitt handlande, såsom under alkoholpåverkan. Däremot vore enligt de sakkunnigas mening kännedomen om preventivmedel avsedda att användas av kvinnan icke i högre grad utbredda, vilket måste anses ödesdigert för de äktenskap, där mannen vore hemfallen åt alkoholism eller av annan grund icke hyste tillbörlig omtanke om familjens välfärd, och hustrun sålunda borde kunna förebygga icke önskade havandeskap.

Beträffande därefter inverkan på den allmänna sexuella moralen av preventivmedlens spridning ansågo de sakkunniga, att de farhågor, som härutinnan hysts, numera icke kunde tillmätas så stor betydelse, sedan en gång kunskapen om de preventiva medlen nått en allmän utbredning. Att en upplysningsverksamhet som bedreves på ett olämpligt sätt kunde medföra olägenheter måste dock erkännas och lämpliga åtgärder däremot vidtagas. En begränsning av tillgången på preventivmedel skulle hindra kampen mot de smittsamma könssjukdomarna och vore oförsvarlig under annan förutsättning än att samtidigt de tillfälliga könsförbindelserna minskades åtminstone i motsvarande grad. Enligt de sakkunnigas upp-

fattning förelåg icke en grundad förhoppning i sådant hänseende. Över huvud utgjorde den större eller mindre svårigheten att erhålla preventivmedel enligt de sakkunnigas mening ett så bräckligt och tvivelaktigt skydd mot icke önskvärda sexuella förbindelser att den icke på något avgörande sätt kunde få inverka å utformningen av en ny lagstiftning i ämnet.

De sakkunniga uttalade i detta sammanhang som sin mening att — med allt beaktande av de allvarliga skäl, som lågo till grund för de betänkligheter, som åberopades mot den stora spridningen av preventivmedel — den avvisande ståndpunkt, som utmärker den så kallade preventivlagen icke längre vore förenlig med samhällets intressen. Grundsatsen, att åtkomsten till preventivmedel icke skulle genom en ny lagstiftning försvåras, återkom vid de sakkunnigas diskussion av den praktiska utformningen av de föreslagna bestämmelserna. Samtidigt framhöllo emellertid de sakkunniga, att man vid uppgivandet av preventivlagens ståndpunkt borde vinnlägga sig om att en blivande upplysningsverksamhet komme att äga rum i former som motsvarade ämnets ömtåliga karaktär och att den reglering av handeln med preventivmedel, som borde ske i anslutning därtill, komme att bidraga till en upprensning i fråga om de missförhållanden, som rådde.

Från dessa utgångspunkter och med beaktande av de riktlinjer för revision av här ifrågavarande lagrum, som innehöllos i första lagutskottets av 1934 års riksdag godkända uttalande, kommo de sakkunniga till de praktiska slutsatserna, att en lagändring borde komma till stånd, som tillmötesginge kravet att en lojal upplysningsverksamhet skulle klart framstå såsom av lagstiftaren tillåten. Det syntes därvid de sakkunniga överflödigt att vidare ingå på någon diskussion angående preventivlagens rätta innebörd i sådant hänseende. Den del av preventivlagen som uppfattades såsom ett hinder för den lojala upplysningsverksamheten hade ansetts böra ersättas av nya bestämmelser, givna i en särkild lag. Enligt de sakkunnigas mening, borde, därest bestämmelser angående upplysningsverksamheten, som berörde preventivmedel, skulle införas i en särskild lag, till denna jämväl överföras stadganden, som reglerade handeln med sådana medel, varvid hela andra momentet av 18 kap. 13 § strafflagen skulle bortfalla.

De sakkunniga behandlade först frågan om grunderna för reglering av handeln med preventivmedel och upptogo därvid först till prövning tanken att preventivmedel icke skulle få tillhandahållas annat än på apoteksinrättning. För en sådan anordning anfördes, att en effektiv kontroll därigenom kunde erhållas över varans beskaffenhet och pris samt över varans tillhandahållande på ett hygieniskt sätt och dess försäljning under lämpliga reklamformer. De sakkunniga funno dock övervägande skäl mot en sådan monopolisering. Bland dessa skäl framhöllos särskilt följande. Allmänheten kunde tänkas obenägen att anlita apoteken för sina köp; apoteken kunde icke ordna sin försäljning per post, vilket i den fria handeln torde vara regeln; en monopolisering till apoteken skulle rikta sig mot den privata handelns ekonomiska intressen; om vissa preventivartiklar på detta sätt monopoliserades, kunde de privata affärerna komma att utbreda andra, mindre lämpliga artiklar.

I sin skrivelse år 1934 hade medicinalstyrelsen föreslagit, att kondomen skulle göras till apoteksvara, dock så att den jämväl kunde tillhandahållas i den fria marknaden. Detta skulle ske genom att kondomen upptoges i medicinaltaxan, varvid den enligt apoteksvarustadgan måste saluföras på apotek till i taxan fastställt pris. En kontroll över den fria marknadens prissättning vunnes även härigenom. I likhet med medicinalstyrelsen ansågo 1934 års sakkunniga, att preventivmedlen, såsom i viktiga hänseenden jämställda med läkemedel, i viss utsträck-

ning borde tillhandahållas på apotek. De sakkunniga ansågo emellertid att en reglering av handeln med preventivmedel icke borde stanna vid denna åtgärd.

De sakkunniga funno därvid den rätta vägen vara att föreskriva en tillståndsprövning för den försäljning av preventivmedel, som äger rum utom apoteken. Efter prövning av den sökande försäljarens kvalifikationer med avseende på hygien vid preventivmedlens salubjudande, medlens beskaffenhet och priser ävensom försäljarens reklammetoder skulle tillstånd beviljas för viss begränsad tid. De sakkunniga underströko särskilt, att tillståndsprövningen icke borde erhålla karaktär av någon monopolisering för en mycket begränsad grupp av försäljare, emedan det måste anses betydelsefullt att tillgången till preventivmedel icke begränsades.

Beträffande därefter regleringen av den upplysningsverksamhet, som ifrågakomme vid läroanstalter påpekade de sakkunniga, att de rent vetenskapliga föreläsningarna uppenbarligen borde lämnas fria från reglerande bestämmelser. I fråga om annan undervisning ansågo de sakkunniga föreskrifter vara erforderliga, vilka borde meddelas i administrativ ordning av skolöverstyrelsen eventuellt efter direktiv av Kungl. Maj:t. Med hänsyn till den särskilda utredning med förslag till erforderliga åtgärder för åstadkommande inom och utom skolan av en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna, som av Kungl. Maj:t den 24 september 1934 begärdes från skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen, ansågo de sakkunniga sig sakna anledning att ingå på en närmare prövning av vad nämnda föreskrifter borde innehålla. Beträffande upplysningsverksamheten utom läroanstalterna påpekade de sakkunniga, att den nuvarande orgnisationen för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten vore väl ägnad att utan någon särskild utbyggnad omhänderhava en upplysning angående sexuell hygien och personlig profylax, som syftar att nå till alla platser. Det torde därvid vara erforderligt att för denna verksamhet av staten beviljades visst anslag avsett att uteslutande användas till upplysning om sexuell hygien. De sakkunniga ansågo i detta sammanhang att en blivande lagstiftning uttryckligen borde angiva att upplysningsverksamhet, som berör preventivmedel, är tillåten, därest den med skolöverstyrelsens tillstånd ingår i sådan föreläsningsverksamhet, som understödes av staten. Någon föreskrift att frågan om den personliga profylaxen vid sådana föreläsningar får behandlas endast av läkare ansågo de sakkunniga icke vara erforderlig.

I den allmänna frågan om lämpligheten av förbud mot förledande till användning av preventivmedel eller meddelande av anvisning om sättet för deras användning ansågo de sakkunniga, att en ny lag icke borde innehålla ett sådant förbud att uttala sig om preventivmedel, när det icke sker offentligt eller under därmed jämförliga förhållanden. Inom en sluten krets borde envar ha frihet att yttra sig i dessa frågor, så länge det icke strider mot stadgandet i 18 kap. 13 § 1 mom. strafflagen. Beträffande offentliga muntliga framställningar i dessa ämnen ansågo de sakkunniga, att — med hänsyn till kraven på särskilda kvalifikationer hos den som offentligen skall behandla sådana ämnen — anmälan härom skulle ske hos polismyndighet i vederbörnde ort samt att därefter polismyndighetens tillstånd skall avvaktas.

De sakkunniga funno, att behovet av förbud mot skriftliga framställningar angående preventivmedel efter den föreslagna regleringen av handeln med sådana medel skulle bliva till väsentlig grad reducerat, samt framhöllo därjämte vidare, att de starka principiella betänkligheter, som på grund av därmed förenat ingrepp i yttrandefriheten, möta mot ett förbud mot muntliga framställningar i vissa ämnen uppenbarligen med ännu större styrka göra sig gällande i fråga om skrift-

liga framställningar, då jämväl tryckfriheten beröres. Beträffande de muntliga framställningarna hade de sakkunniga trots betänkligheterna ansett sig kunna föreslå en ordningsföreskrift om anmälan och tillstånd av polismyndigheten i orten. Denna föreskrift skulle dock icke gälla vissa särskilt angivna viktiga grupper av föreläsningar m. m. samt avse allenast sådana framställningar, som ägde rum offentligen eller under därmed jämförliga förhållanden. Beträffande skriftliga framställningar saknades direkt motsvarighet till skillnaden mellan offentliga och icke offentliga muntliga framställningar, varjämte det med hänsyn till tryckfrihetsförordningens uppställning och allmänna karaktär skulle vara mindre tillfredsställande att stadga en allmän regel med förbud mot skriftliga framställningar i vissa ämnen och samtidigt från huvudregeln meddela mer eller mindre omfattande speciella undantag. Av de angivna skälen ansågo de sakkunniga sig böra avstå från varje särskild reglering av skriftliga framställningar berörande preventivmedel, varvid de sakkunniga erinrade, att, liksom i fråga om muntlig framställning, en skriftlig framställning angående preventivmedel, som sårar tukt och sedlighet hemfaller under 18 kap. 13 § 1 mom. strafflagen.

De sakkunniga framlade med denna motivering följande utkast till lag om preventivmedel:

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Med preventivmedel förstås i denna lag medel som äro avsedda att i samband med könsumgänge användas till att förebygga befruktning eller överförande av könssjukdom.

2 §.

Den som vill annorstädes än å apoteksinrättning försälja preventivmedel, eller eljest tillhandahålla sådana medel åt allmänheten, skall söka tillstånd därtill i Stockholm hos överståthållarämbetet, i annan stad hos magistraten eller, där sådan icke finnes, hos kommunalborgmästaren och å landet hos Konungens befallningshavande i länet.

Tillstånd beviljas allenast för viss tid, ej över tre år, med angivande av de medel som omfattas därav. Den som erhåller tillstånd att försälja preventivmedel till allmänheten skall därjämte åläggas att saluföra ett eller flera sådana av medicinalstyrelsen godkända medel till pris som styrelsen bestämmer. När skäl därtill äro, må tillståndet återkallas.

Närmare föreskrifter om tillstånds beviljande och återkallande meddelas av Konungen, som jämväl förordnar om skyldighet att å apoteksinrättning tillhandahålla vissa preventivmedel.

3 §.

Preventivmedel må ej offentligen utställas eller förevisas. Ej heller må någon kringföra sådana medel till försäljning eller eljest verka för deras avsättning genom att till allmänheten, annat än på särskild begäran, kringsända eller utdela medlen eller priskurant eller någon annan skrift eller bild.

4 §.

Vill någon i offentligt föredrag eller eljest vid offentlig eller därmed jämförlig sammankomst lämna anvisning å preventivmedel eller om sättet för deras användande, skall anmälan om föredraget eller sammankomsten göras hos polismyndigheten i orten och polismyndighetens tillstånd avvaktas.

Vad nu är sagt gäller icke i fråga om

1) vetenskaplig föreläsning å läroanstalt,

2) undervisning, som står under tillsyn av skolöverstyrelsen,

4) upplysningsverksamhet, som eljest bedrives efter föreskrifter vilka Konungen stödda föreläsningsverksamheten, eller

4) upplysningsverksamhet, som eljest bedrives efter föreskrifter vilka Konungen utfärdar.

5 §.

Försäljer eller tillhandahåller någon eljest åt allmänheten annorstädes än å apoteksinrättning preventivmedel utan att därtill innehava tillstånd,

eller försäljer någon sådana medel, som han är skyldig att saluföra, till högre pris än medicinalstyrelsen bestämt,

eller bryter någon mot vad i 3 § är stadgat,

straffes med dagsböter eller fängelse.

Åsidosätter någon vad i 4 § är stadgat, straffes med dagsböter.

Påträffas lager av preventivmedel som uppenbarligen är avsett att utan tillstånd försäljas eller eljest tillhandahållas åt allmänheten annorstädes än å apoteksinrättning, skall egendomen tagas i beslag och förstöras.

6 §.

Den som under tid då han är ställd under tilltal för brott mot denna lag fortsätter samma förbrytelse skall, när han därtill varder lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits fällas till det ansvar som är stadgat för sådan förbrytelse; dock må sammanlagt frihetsstraff icke överstiga två år.

7 §.

Böter som ådömas enligt denna lag tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna lag träder i kraft den ..... 1935, dock att i stad, där stadsstyrelse alltjämt finnes, tillstånd som i 2 § första stycket sägs skall sökas hos stadsstyrelsen.

Den som före den ..... hos vederbörande myndighet sökt tillstånd att försälja preventivmedel vare oförhindrad att med iakttagande av vad i denna lag eljest är stadgat försälja sådana medel till dess ansökningen blivit prövad.

Genom denna lag upphäves 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen.

I fråga om handeln med fosterfördrivande medel framhöllo de sakkunniga, att vissa föremål såsom livmodersprutor med spets, sonder och katetrar i stor omfattning inköptes och användes för fosterfördrivning. Vid den reglering av handeln med fosterfördrivande medel, som de sakkunniga föreslogo, vore det angeläget, att bestämmelserna erhölle en sådan avfattning, att ett ingripande såvitt möjligt kunde äga rum icke blott när det vore fråga om medel, som vore direkt avsedda för fosterfördrivning utan så snart det befunnes, att medel av viss typ — oaktat de äro avsedda för annat ändamål — av allmänheten användes till fosterfördrivning. Liksom i fråga om preventivmedel syntes apoteken icke böra falla under något sådant system. Tillstånd att tillhandahålla fosterfördrivande medel borde beviljas enbart i mycket snäv omfattning så att endast ansedda instrumentfirmor och därmed jämställda komme ifråga. För att skänka ytterligare effektivitet åt det ifrågasatta tillståndssystemet föreslogo de sakkunniga en reglering jämväl av importen. I övrigt ansågo de sakkunniga, att all offentlig reklam angående fosterfördrivande medel borde förbjudas, likaså offentliga eller därmed jämförliga framställningar med anvisning å fosterfördrivande medel eller om sättet för deras användande, vilka icke äro av rent vetenskaplig art.

Med denna motivering framlade de sakkunniga efterföljande utkast till lag om fosterfördrivande medel:

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Med fosterfördrivande medel förstås i denna lag medel som äro avsedda att användas till att avbryta havandeskap eller eljest på grund av sin särskilda beskaffenhet med skäl kunna antagas komma till användning för sådant ändamål.

2 §.

Ej må någon annorstädes än å apoteksinrättning tillhandahålla fosterfördrivande medel utan tillstånd. Tillstånd som nu sagts sökes hos medicinalstyrelsen och beviljas tills vidare.

Fosterfördrivande medel må ej heller utan medicinalstyrelsens tillstånd till riket införas av annan än läkare, apoteksföreståndare eller den som innehar tillstånd att tillhandahålla sådana medel.

3 §.

Den som tillhandahåller fosterfördrivande medel må utlämna medlen allenast på begäran av läkare eller till den som själv äger tillhandahålla sådana medel.

Ej må någon offentligen utställa eller förevisa eller till allmänheten utbjuda fosterfördrivande medel, ej heller vid offentlig eller därmed jämförlig sammankomst eller eljest i skrift, som han utsprider, lämna anvisning å sådana medel eller om sättet för deras användande. Vad nu är sagt gäller icke i fråga om vetenskaplig föreläsning å läroanstalt eller skriftlig framställning för vetenskapligt bruk.

4 §.

Tillhandahåller någon annorstädes än å apoteksinrättning fosterfördrivande medel utan att därtill innehava tillstånd

eller söker någon olovligen till riket införa sådana medel,

eller bryter någon mot vad i 3 § är stadgat,

straffes med fängelse eller med straffarbete i högst ett år. Äro omständigheterna mildrande, må straffet nedsättas till dagsböter.

Påträffas fosterfördrivande medel som uppenbarligen äro avsedda att utan tillstånd tillhandahållas annorstädes än å apoteksinrättning, skall egendomen tagas i beslag och därmed så förfaras, att missbruk ej kan ske.

5 §.

Den som under tid då han är ställd under tilltal för brott mot denna lag fortsätter samma förbrytelse skall, när han därtill varder lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits fällas till det ansvar som är stadgat för sådan förbrytelse; dock må sammanlagt frihetsstraff icke överstiga två år.

6 §.

Böter som ådömas enligt denna lag tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna lag träder i kraft den ..... 1935; dock att, där brott jämlikt § 3 13:o tryckfrihetsförordningen i dess nuvarande lydelse skall straffas enligt denna lag, i stället för dagsböter skall dömas till böter omedelbart i penningar från och med femtio till och med femhundra kronor.

Därjämte föreslogo de sakkunniga följande ändrade lydelse av § 3 13:o tryckfrihetsförordningen:

13:o Framställning, som sårar tukt och sedlighet; brottet skall straffas enligt allmän lag, och skriften konfiskeras.

Utbjudande till allmänheten av medel, som äro avsedda att användas till att avbryta havandeskap eller eljest på grund av sin särskilda beskaffenhet med skäl

kunna antagas komma till användning för sådant ändamål; samt anvisning å sådana medel eller om sättet för deras användande, vilken icke sker i framställning för vetenskapligt bruk; brottet skall straffas med fängelse från och med en månad till och med två år eller straffarbete från och med två månader till och med ett år, och skriften konfiskeras. Äro omständigheterna mildrande, må straffet nedsättas till böter från och med trettiotre riksdaler sexton skillingar till och med trehundratrettiotre riksdaler sexton skillingar.

I sin specialmotivering till utkastet till lag om preventivmedel gjorde de sakkunniga vissa förtydliganden i fråga om utkastets lagtekniska sidor. Sålunda påpekade de sakkunniga, att 1 § genom sin formulering icke begränsade lagens stadgande till »föremål» såsom fallet var med 1910 års preventivlag utan att i begreppet »medel» även innefattades kemiskt verkande preventivmedel. Genom den valda definitionen å preventivmedel sammanfördes alla antikonceptionella medel och mot smittosamma könssjukdomar profylaktiska medel.

Med »försäljning» hade i 2 § avsetts såväl grosshandel som all annan handel, varvid icke förutsattes att försäljningen skedde yrkesmässigt. Om lagens bestämmelser hade begränsats till detaljhandel vore, enligt de sakkunniga, fara värt att exempelvis sådana reklamformer, som man sökte undertrycka, kommo att bedrivas av grosshandlarna. Genom att även icke yrkesmässig försäljning förutsattes, gåves möjlighet att ingripa mot mindre önskvärd försäljning av preventivmedel, som tillfälligt skedde på gatorna nattetid. Enligt utkastet fordrades tillstånd jämväl då någon ville tillhandahålla sådana medel utan särskild ersättning, för så vitt det var fråga om tillhandahållande åt allmänheten. Det vore sålunda icke tillåtet att å så kallade sexuella upplysningsbyråer utlämna preventivmedel åt allmänheten utan tillstånd. Tillstånd krävdes däremot icke för tillhandahållande av preventivmedel utan ersättning då tillhandahållandet icke sträckte sig utöver en bestämd krets av personer, till exempel till besättningen å ett fartyg eller till krigsmän.

3 § avsåg att ersätta gällande förbud att i skrift, som någon utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuda preventivmedel med ett förbud att verka för preventivmedels avsättande genom att till allmänheten utan att rekvisition föreligger kringsända eller utdela sådana medel eller priskurant eller annan skrift eller bild. De sakkunniga avsågo med detta förbud att hindra att någon som försäljer preventivmedel — exempelvis med ledning av en adresskalender eller dylikt — kringsänder broschyrer eventuellt jämte medföljande prov.

Vid formuleringen av 4 §, i vilken för lämnande av anvisning å preventivmedel eller om sättet för deras användande i offentligt föredrag tillstånd kräves av polismyndighet, hade de sakkunniga med »anvisning» avsett ett mera detaljerat angivande av preventivmedel, inköpskällor eller sättet för sådana medels användande skulle av lagen regleras medan blotta omnämnandet att befruktning eller överförande vid könsumgänge av smitta kan förebyggas icke här avsåges.

Bestämmelsen om straff för den som försålde medel, vilka han vore skyldig att saluföra, till högre pris än medicinalstyrelsen bestämt, vore tillämplig beträffande såväl försäljning å apoteksinrättning som försäljning av den som innehade särskilt tillstånd. Straffbudet i tredje punkten gällde envar som förbröte sig mot 3 §, vare sig han vore berättigad att tillhandahålla preventivmedel eller ej. Strafflatituden i utkastet för nu berörda fall är densamma som i 18 kap. 13 § strafflagen, dagsböter eller fängelse. Straffet vid förseelse mot 4 § i utkastet skall däremot alltid utgöra dagsböter. Härigenom hade de sakkunniga velat framhålla, att en sådan förseelse mera hade karaktär av brott mot en ordningsföreskrift.

I specialmotiveringen till utkastet till lag om fosterfördrivande medel anförde

de sakkunniga att med den i 1 § givna definitionen av det i utkastet använda begreppet fosterfördrivande medel avsågs i främsta rummet alla instrument, som användes av läkare för avbrytande av havandeskap samt därjämte sådana medel som enligt vad erfarenheten gåve vid handen av allmänheten inköptes för att användas till nämnda ändamål, såsom livmodersprutor med spets, sonder och katetrar, livmoderproppar etc. Bestämningen av begreppet fosterfördrivande medel innefattade även andra medel »som eljest på grund av sin särskilda beskaffenhet med skäl kunna antagas komma till användning för sådant ändamål».

De sakkunniga underströko i sin motivering att bestämmelsen i 3 § om kravet på läkarrekvisition av fosterfördrivande medel vore undantagslöst och sålunda även gällde t. ex. för sjukhus. De bestämmelser om förbud mot utställande och förevisande av fosterfördrivande medel, som innehölles i 3 §, vore i tillämpliga delar överensstämmande med de bestämmelser i detta hänseende, som givas i de sakkunnigas utkast till lag om preventivmedel. Att i utkastet till lag om fosterfördrivande medel uppställa förbud mot dessa medels kringförande till försäljning ansågo de sakkunniga icke vara nödvändigt.

Däremot intogs i detta utkast förbud att vid offentlig eller därmed jämförlig sammankomst eller eljest i skrift, som någon utsprider, lämna anvisning å fosterfördrivande medel eller om sättet för deras användande. Undantag från ifrågavarande förbud hade uppställts beträffande vetenskaplig föreläsning å läroanstalt eller skriftlig framställning för vetenskapligt bruk. Härutöver anmärkte de sakkunniga att uppmaning att företaga fosterfördrivning under vissa omständigheter straffades enligt 10 kap. 14 § strafflagen.

Beträffande straffbestämmelserna i 4 § fäste de sakkunniga uppmärksamheten på att i motsats till den gällande preventivlagen den föreslagna straffskalan innehölle straffarbete.

I specialmotiveringen till den föreslagna ändringen av § 3 13:o tryckfrihetsförordningen framhöllo de sakkunniga att nuvarande lydelse av § 3 13:o tryckfrihetsförordningen måste upphävas, därest de sakkunnigas utkast till lag om preventivmedel upphöjdes till lag, enär detta utkast icke innehölle något förbud att utbjuda preventivmedel eller att förleda till användande av sådana medel eller meddela anvisning om sättet för deras användande. Då de sakkunnigas utkast till lag om fosterfördrivande medel innehölle förbud att till allmänheten utbjuda fosterfördrivande medel eller att i skrift, som någon utsprider, lämna anvisning å sådana medel eller om sättet för deras användande hade förevarande punkt i tryckfrihetsförordningen ansetts böra bringas i överensstämmelse med utkastet till lag om fosterfördrivande medel.

Myndigheternas yttrande över 1934 års sakkunnigutredning. Det härovan refererade betänkandet har för yttrande varit remitterat till medicinalstyrelsen, kommerskollegium, skolöverstyrelsen samt överståthållarämbetet och samtliga länsstyrelser i riket, vilka senare i vissa fall infordrat yttrande från dem underställda lokalmyndigheter.

De hörda myndigheterna hava i övervägande antalet fall i princip tillstyrkt de sakkunnigas förslag. Vissa myndigheter hava emellertid ställt sig tveksamma eller avvisande beträffande preventivlagens borttagande och ersättande med den föreslagna lagen om preventivmedel. I några fall har därvid såsom skäl anförts behovet av en mera omfattande och ingående utredning av befolkningsfrågan och av de med denna förbundna etiska problemen, innan ståndpunkt kunnat tagas.

Beträffande nyssnämnda lagförslag har från ett par myndigheter, vilka i och för sig uttalat sig för en reform i angiven riktning av preventivlagen, yppats betänklig-

heter mot det föreslagna koncessionssystemet såsom onödigt eller i alltför hög grad ingripande i näringsfriheten, varvid särskilt pekats på faran av smyghandel. Några myndigheter hava även ansett att tillståndstvånget i fråga om offentliga föredrag om preventivmedel vore alltför ingripande i yttrandefriheten. Ett mycket större flertal myndigheter hava intagit den ståndpunkten, att de lokala myndigheter inom landsstaten, åt vilka de sakkunniga velat anförtro uppgiften att meddela tillstånd till försäljning av preventivmedel eller till hållande av offentligt föredrag om preventivmedel, knappast äro kompetenta eller eljest lämpliga för nämnda uppgift. Beträffande principerna för sådana tillstånds givande, hava från ett flertal myndigheter påfordrats mera bestämda riktlinjer. Vissa av dem hava därvid för sin del tydligen önskat en precisering i syfte att vinna en begränsning av försäljningen och upplysningen, andra synas tvärtom hava befarat en alltför restriktiv tolkning av de givna bestämmelserna. Dessutom hava ett stort antal tekniska detaljanmärkningar i skilda hänseenden gjorts.

Vissa av de synpunkter, som framkommit i de här omtalade remissyttrandena, bliva på annan plats i befolkningskommissionens yttrande berörda eller refererade.

Bilaga 2.

Handeln med preventivmedel.

Beträffande den privata handeln med preventivmedel framhålla 1934 års sakkunniga följande:

Det är allmänt känt att för närvarande en livlig handel med preventivmedel bedrives i vårt land. Denna omfattar såväl mekaniskt som kemiskt verkande medel. Bland de mekaniskt verkande medlen — »preventivföremålen» — är den så kallade kondomen den vanligaste. Preventivföremål, avsedda att användas av kvinnor så kallade livmoderhättor, menzingaringar, gummislidor m. m. försäljas i mindre utsträckning. Därjämte utbjudas även så kallade livmoderproppar, vilka dock närmast torde vara att betrakta som fosterfördrivande medel. Till största delen införas varorna från främmande länder ehuru även inom landet finnes en fabrik som tillverkar kondomer (i Åmål). De sakkunniga ha icke kunnat bilda sig någon uppfattning angående den ungefärliga mängden av preventivföremål som årligen försäljas i riket. Så mycket har emellertid vid utredningen framgått att försäljningen med visshet kan antagas vara mycket betydande.

Handeln med preventivföremål omhänderhaves i främsta rummet av så kallade sjukvårdsaffärer, understundom försedda med särskilda avdelningar för manliga och kvinnliga kunder. Mer än 30 sådana affärer (med filialer) äro sammanslutna till Svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund. Förbundet har antagit stadgar, i vilka föreskrives bland annat att förbundet utser en prisnämnd som har att jämte förbundets styrelse bestämma gemensamma lägsta priser. Avvikelse från sålunda bestämda priser kan medföra varning för förbundsmedlem. Stadgarna innehålla även en ordningsföreskrift av innebörd att så kallade franska fotografier och kärlekskonfekt ej få offentligen utbjudas tillsammans med gummi- och sjukvårdsartiklar, varjämte anmärkes att de ej heller böra tillhandahållas i minut i försäljningslokalerna. — Förutom i sjukvårdsaffärer försäljas preventivföremål i tobaksaffärer, raksalonger och andra mindre butiker. Preventivföremål försäljas även i viss utsträckning nattetid å gatorna i de större städerna. Dessutom kringföras preventivföremål emellanåt av gårdfarihandlare eller så kallade nasare. Försäljningen av preventivföremål sker till stor del genom posten och åtminstone på landsbygden torde allmänheten till alldeles övervägande del erhålla föremålen på sådant sätt.

Nu gällande förbud att utställa preventivföremål synes i allmänhet efterlevas. Inne i butikerna torde dessa dock förekomma i montrer och dylikt. I fönstren eller å dörrarna till butikerna angives i stor utsträckning genom ordet »Gummi» i någon sammansättning, att kondomer m. m. tillhandahållas. Samma ändamål tjänar emellanåt en skylt med röd färg. Inne i butikerna förekomma anslag med namn å preventivföremål.

I någon kanske icke så ringa utsträckning torde i butikerna lämnas muntliga råd och anvisningar angående användande av preventivföremål. Därjämte finnas broschyrer och priskuranter med understundom mycket utförliga beskrivningar, bland annat å sättet för dylika föremåls användande, framlagda till försäljning. Ofta torde broschyrer eller priskuranter medfölja vid köp av preventivföremålen. Vidare utsändas broschyrer om barnbegränsning och dylikt i syfte att göra reklam för användandet av sådana föremål. Överhuvud synes med försäljningen därav gärna kombineras försäljning av litteratur, som icke direkt behandlar användningen av dylika medel men närliggande ämnen. Broschyrerna innehålla väl en del uppgifter som äro sakligt grundade. Vid sidan därav förekomma emellertid överdrifter eller felaktiga upp-

gifter ägnade att främja avsättningen av vissa artiklar och överhuvud måste sägas att broschyrerna — även från affärer med vissa anspråk på vederhäftighet — göra ett mycket pinsamt intryck. Föreningen av handel med preventivmedel och försäljning av så kallad sexuell upplysningslitteratur är också i och för sig synnerligen olämplig, då de skrifter som utbjudas på sådant sätt så gott som alltid bära en prägel av ensidighet eller ovederhäftighet.

Utbjudandet av preventivföremål sker som bekant även i stor omfattning genom annonsering i pressen. I viss utsträckning användas förtäckta ordalag, vilkas rätta innebörd dock utan några svårigheter kan genomskådas. Ofta sker utbjudandet mer rakt på sak, emellanåt i direkt anstötliga ordalag. I vissa fall ha annonserna varit missledande så att ungdom, som rekvirerat »trollerivaror» eller dylikt, bekommit preventivföremål jämte så kallade franska kort, kärlekskonfekt m. m.

Preventivföremålens pris växlar i hög grad. Kondomerna (fiskblåsor däri inbegripna) utbjudas i allmänhet till 3—20 kronor per dussin. Gummihättor, menzingaringar och gummislidor betinga cirka 3—5 kronor per styck. Livmoderproppar kosta 5—20 kronor per styck. I synnerhet beträffande kondomerna gäller att de salubjudas under en mängd olika benämningar. Enligt uppgift från sjukvårdsaffärernas riksförbund motsvara de olika benämningarna icke olika fabrikat utan utgöra allenast försäljarnas benämningar eller varumärken. Dessa varumärken åsättas förpackningarna, som för övrigt ofta äro utstyrda på ett anstötligt sätt. Försäljarna rekvirera i stor utsträckning kondomerna från samma fabriker men en och samma försäljare inköper kanske den ena gången sin vara från ett håll och den andra gånger från ett annat. I båda fallen salubjuder emellertid försäljaren varan under samma varumärke. Av det sagda framgår, att någon kvalitetsskillnad icke behöver föreligga mellan varor som saluföras under olika varumärken. Det lärer även förhålla sig så att skillnaden mellan billigare och dyrare varor icke ens tillnärmelsevis står i proportion till varornas olika beskaffenhet. Den stora prisskillnaden verkar emellertid missvisande. Inköpspriset för kondomerna torde i allmänhet vara mycket lågt (från 5—6 kronor per gross).

Förestående uppgifter angående priser å kondomer ha avsett sorterad vara. Enligt uppgift salubjudes sämre vara till väsentligt billigare pris i tobaksaffärer, raksalonger och andra mindre butiker liksom vid gatuförsäljningen. Ofta torde väl de artiklar som på sådant sätt tillhandahållas allmänheten vara av mycket dålig beskaffenhet. Att märka är även att artiklarna lätt förstöras efter en tids lagring. Det kräves för den skull att den som försäljer dylik vara har en viss omsättning så att varan icke får ligga för länge. Därjämte bör den förvaras på visst sätt för att icke taga skada.

Förutom mekaniskt verkande preventivmedel försäljas såsom förut nämnts även medel som uppgivas verka antikonceptionellt på kemisk väg. Bland förekommande namn å sådana medel må anföras kinintabletter, onegatabletter, spetontabletter, aginaltabletter, säkerhetsovaler. Nu ifrågavarande medel utbjudas såväl genom annonser som i broschyrer och de förekomma även i skyltfönstren. Försäljningen av dem synes dock icke ha nått så stor omfattning. Enligt uppgift var den under krigsåren, då tillgången på gummi var mycket begränsad, mera betydande. Priset å tabletterna synes hålla sig cirka 4 kronor per dussin.

I sjukvårdaffärerna salubjudas, jämte preventivmedel, i stor utsträckning livmodersprutor, vaginalspecula (så kallade livmoderspeglar), sköljkannor och dylikt. Livmodersprutorna tillhandahållas ofta med lång metallspets. Någon gång varnas därvid i broschyrerna för användningen av den långa spetsen på grund av därmed förenad livsfara. Såvitt de sakkunniga erfarit har denna art av spruta icke någon legitim användning för hygieniskt ändamål eller vid behandling av kvinnosjukdomar. Försäljningen av dylika sprutor med lång spets torde likväl vara betydande och det råder icke något tvivel om att de i stor utsträckning inköpas i syfte att användas för fosterfördrivning. Samma är förhållandet med sonder och katetrar. Såväl livmodersprutor med lång spets som sonder och katetrar utställas ofta i skyltfönstren, ehuru åtminstone sjukvårdsaffärernas riksförbund beslutat att icke skylta därmed. De så kallade livmoderspeglarna, vilka såsom nyss nämnts även saluhållas

uti ifrågavarande affärer, användas för att underlätta införandet av sonder och dylikt. Det är otvivelaktigt att även dessa instrument i sjukvårdsaffärerna huvudsakligen inköpas av personer som ha för avsikt att bruka dem för fosterfördrivning. Läkarnas behov av dem liksom av sonder och katetrar tillgodoses genom inköp i annan ordning. Nu ifrågavarande varor salubjudas även i annonser liksom i broschyrerna.

I förevarande sammanhang bör slutligen påpekas, att de förut omnämnda livmoderpropparna, som utbjudas såsom antikonceptionella medel, verka fosterfördrivande genom retning å livmodern. Deras användning är härigenom även skadlig för kvinnan.

På grundval av vissa av sekreteraren för kommissionens räkning inhämtade upplysningar kunna några förtydliganden till 1934 års sakkunnigas ovan anförda utredning göras.

Det torde sålunda böra påpekas, att sedan tiden för 1934 års sakkunnigas utredning vissa förbättringar i de där påvisade missförhållandena vid handeln med preventivmedel kommit till stånd, icke minst på initiativ av de större företagens sammanslutning, Svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund. Sålunda har förbudet att offentligen utbjuda så kallade franska fotografier och kärlekskonfekt tillsammans med gummi- och sjukvårdsartiklar genom överenskommelse mellan ovannämnda förbundsmedlemmar utsträckts till att jämväl gälla tillhandahållande i minut i försäljningslokalerna. Likaså har ett strängt förbud införts för dessa affärers biträden att lämna anvisningar om användandet i fosterfördrivande syfte av de instrument, som kunna komma till användning vid avbrytande av havandeskap. Ett beslut föreligger även av detta förbund, att dess medlemmar icke skola genom annonser utbjuda sådana medel.

Beträffande 1934 års sakkunnigas uppgifter om vissa preventivmedels priser torde böra påpekas, att kondomer av fiskblåsor, som räknats tillsammans med gummikondomerna och därigenom höjt den övre prismarginalen till 20 kronor, äro relativt sällan förekommande. Priserna för gummikondomer ligga mellan 3 och 8 kronor dussinet med 6 kronor som ungefärligt medelpris; vissa rabatter vid inköp av $^1/_2$ dussin och däröver äro dessutom regel.

Ovan anförda uppgifter kunna dessutom kompletteras i ett viktigt hänseende, nämligen vad gäller preventivmedelsförsäljningens omfattning och förändring. Exakta officiella uppgifter över importens eller tillverkningens omfattning stå visserligen icke att få — bl. a. emedan dessa medel icke redovisas separat i importstatistiken — men genom sammanställande av upplysningar inhämtade från importörer och fabrikanter har en viss uppfattning av handelns storlek kunnat erhållas.

Importen av kondomer.

Den sammanlagda importen av kondomer (i gross) för landets tre största importörer — med firmor i Stockholm — uppgick åren 1925—1935 till:

1925	12 197	1931	22 692
1926	13 232	1932	19 806
1927	14 922	1933	20 926
1928	17 659	1934	25 670
1929	19 802	1935	25 015
1930	21 954		

Enligt uppskattning hava dessa tre importörer tillsammans på sin del nära hälften av den totala importen av kondomer till Sverige.

Ovanstående tre importörer hämta hela sitt behov av kondomer från Tyskland.

Genom den noggrannare kvalitetskontroll, som tillämpas av de större företagen, beräknas omkring 25 % av leveranserna bliva utsorterade.

Direkta uppgifter från de medelstora och smärre importörerna hava icke stått att erhålla. Av sekreteraren erhållna uppskattningar, verkställda av vissa kännare av branschen, torde dock kunna tillmätas något värde.

Uppskattning av de medelstora importörernas import av kondomer år 1935.

Ort	Antal importörer	Sammanlagd import i gross per år
Stockholm	3	8 400
Göteborg	4	8 000
Borås	2	2 400
Malmö	3	3 500
Hälsingborg	2	1 800
Landskrona	2	1 800
Karlskrona	1	1 800
Summa	**17**	**27 700**

För Stockholm har sålunda redovisats tre större importörer med en import av 25 015 gross år 1935 samt tre medelstora importörer med en import av 8 400 gross samma år.

Till de större och medelstora importörerna i landet komma ett antal mindre importörer, kortvarufirmor, med en årlig import av 10—50 gross per år.

Den inhemska tillverkningen av kondomer.

Vid tidpunkten för 1934 års sakkunnigas utredning fanns blott en fabrik inom landet, i Åmål, som bland annat tillverkade kondomer. Denna fabrik, vilken uppgives hava något större marknad utom än inom landet, har lämnat följande uppgifter över antalet gross inom landet försålda kondomer:

1933	c:a 10 000
1934	» 16 000
1935	» 16 000

Sedan denna tid hava två inhemska fabriker, som bland annat tillverkade kondomer, tillkommit. En av dessa är belägen i Göteborg; den har hittills huvudsakligen arbetat för exportmarknaden. I Stockholm har under innevarande år upprättats en fabrik, som tillverkar tekniska och hygieniska gummiartiklar, därav även kondomer, enligt en för Sverige ny metod, den s. k. latexmetoden. Denna fabrik har för närvarande en produktionskapacitet för kondomer av 15 000 gross per år samt en nuvarande verklig produktion av 12 000 gross med cirka 10 % kassation; företaget beräknar behöva väsentligt utöka sin kapacitet. Detta fabriksföretag har tillställt befolkningskommissionen en redogörelse för tillverkningsmetoderna, författad av företagets tekniske ledare. Redogörelsen överensstämmer i väsentliga punkter med en utredning över den s. k. latexmetoden, som framlagts i ett nyutkommet amerikanskt arbete om preventivteknikens utveckling,[1] i vilket bland annat säges:

[1] N. E. Himes, Medical History of Contraception, London 1936, sid. 202 ff.

De moderna fabrikationsmetoderna äro av intresse. Flytande latex, som ersättning för crepe-gummi är en av de för närvarande viktigaste tekniska förändringarna, införande av automatiska maskiner en annan. Latex består egentligen av gummiträdets sav, upplöst i vatten, koncentrerad genom avdunstning och konserverad med ammoniak. Tills helt nyligen tillverkades kondomerna av fint söndermalet och upplöst crepe-gummi. Vissa svårigheter voro emellertid förenade med denna metod i samband med malningen, upplösningen samt även med risken för eldfara. Alla amerikanska fabriker med ett undantag hava numera upphört att tillverka gummikondomer av crepe-gummi. Latexprodukten kan lagras från 3 till 5 år utan att bliva förlegat, är luktfri och ofta tunnare. Den nya tillverkningsmetoden erfordrar ständigt övervakande av mycket kunniga kemister och tekniker på grund av att användandet av kolloidala kemikalier inom denna gren av industrien är alldeles nytt. Även de gamla tillverkningsmetoderna hava blivit modifierade genom förändring av massans sammansättning och genom användandet av den »varma» metoden i stället för den »kalla» samt genom användning av klorsvavel, varigenom den nya produkten icke så snart blir förlegad. Dessa förändringar hava även medfört installerandet av automatiska, kontinuerligt arbetande maskiner, vilka givetvis också bidragit till att fabrikationskostnaderna blivit lägre och avsättningen av produkterna mångdubblats.

Den totala inhemska marknaden för kondomer.

Den totala försäljningen av importerade och inom landet tillverkade kondomer skulle för närvarande kunna uppskattas till:

Import i gross per år		
av de tre största firmorna i Stockholm	c:a 25 000	
av medelstora firmor i Stockholm och andra städer	» 27 700	52 700
Tillverkning i gross per år		
av fabriken i Åmål	c:a 16 000	
av fabriken i Stockholm	» 12 000	28 000
	Summa	80 700

En ungefärlig uppskattning av de små kortvarufirmornas import torde föra siffran 80 700 upp till omkring 90 000 gross. Hur stor del av denna mängd, som kasseras, är svårt att fastslå på grund av den olika noggrannheten vid kontrollen i olika firmor. Om man antager, att i genomsnitt 12 % kasseras, blir den slutliga totalsumman av antal i Sverige försålda kondomer omkring 80 000 gross.

Marknaden för pessar.

Den ännu synnerligen begränsade användningen av pessar framgår av importsiffrorna från det företag i Stockholm, vilket torde tillgodose hela huvudstadsområdets nuvarande behov av detta preventivmedel.

Importen 1931—1935 uppgick (i styck) till:

1931	1 161
1932	1 082
1933	1 752
1934	2 323
1935	1 696

Bilaga 3.

Preventivmedel och medel, som användas för avbrytande av havandeskap.

Kommentar till förslaget till lydelse av bilaga III till apoteksvarustadgan.

Gummiskydd för män (kondom).
Kondomen är ett fordral av tunt gummi, avsedd att dragas över den erigerande penis.

Gummiskydd för kvinnor (vaginalpessar; cervikalpessar).
Pessaret är en mer eller mindre välvd skål av gummi. Skålens kant hålles utspänd av en stålfjäder. Vaginalpessaret är avsett att avstänga slidans övre del, cervikalpessaret är avsett att fastsättas å livmoderhalsen.

Mjölksyresalva.
Salvan har följande sammansättning:
Mjölksyra 1 %.
Pulvriserad borsyra 10 %.
Glycerinsalva (Ung. glycerini) till 100 %.

Cervikalpessar av metall eller celluloid.
Pessaret är en hätta av metall (silver, aluminium) eller av celluloid. Det är avsett att fastsättas å livmoderhalsen.

Livmoderpropp.
Livmoderproppen är ett kragknappliknande föremål, vars smala parti är avsett att införas i livmoderhalsen och vars platta är avsedd att helt sluta till livmodermunnen.

Inlägg i livmodern (Gräfenbergs ring m. fl.).
1. Det s. k. intrauterina pessaret består av en ihålig smal stång, som i ena ändan vidgar sig till en platta, i andra ändan övergår i två divergerande armar. Stången är avsedd att läggas in i livmoderhalsen så att plattan täcker mynningen mot slidan. Pessaret kvarligger i livmodern därigenom att armarna fjädra isär mot livmoderns väggar.

2. Gräfenbergs ring är en tunn silverspiral av växlande storlek, vilken är avsedd att inläggas i livmodern med hjälp av ett särskilt instrument.

Livmoderspruta.
Livmodersprutan består av en päronformad gummiballong, till vilken vanligen hör en mer än decimeterlång, något böjd metallspets med några mm. lopp (livmoderspetsen). Spetsen är avsedd att införas i livmodermunnen. Till livmodersprutan hör även ett kortare och grövre munstycke, avsett att användas vid sköljning av slidan.

Sond av gummi eller metall över 20 cm.

Sonder äro homogena stänger av mjukt gummi eller av metall, vanligen av ungefär en blyertspennas tjocklek och med rundad spets i ena ändan.

Halvfast kateter.

Katetrar äro halvfasta rör av olika grovlek, något böjda i den ena avsmalnande ändan.

Aborttång.

Aborttänger äro ett par decimeter långa smala metallstänger av olika slag. Aborttängerna äro avsedda att införas i livmodern och lösrycka ägget.

Statens offentliga utredningar 1936

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. [4]
Förslag till lag om ändring i vissa delar av sjölagen m. m. [17]
Utredning ang. revision av bestämmelserna om tingshusbyggnadsskyldigheten. [37]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande om socialstyrelsens organisation. [29]
Betänkande med förslag rörande förhandlingsordning för statstjänstemän. [41]

Kommunalförvaltning.

Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadsstyrelsens normalförslag till gatukostnadsbestämmelser enligt 49 § stadsplanelagen. [33]

Statens och kommunernas finansväsen.

Undersökningar rörande det samlade skattetrycket i Sverige och utlandet. [18]
Promemoria ang. ändring av bestämmelserna rörande kommunernas underställningsfria lånerätt. [35]
Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med ifrågasatt införande av statligt brännoljemonopol. [45]
Betänkande med förslag till lönereglering för lärare vid folk- och småskolor. [48]

Politi.

Betänkande med förslag ang. revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. [5]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till änkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. [6]
Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. [7]
Ur socialiseringens »europeiska» idékrets. [8]
Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. [9]
Betänkande ang. förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård. [12]
Betänkande ang. familjebeskattningen. [13]
Betänkande ang. dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån. [14]
Betänkande ang. moderskapspenning och mödrahjälp. [15]
Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1935. [21]
Betänkande ang. åtgärder för avhjälpande av de inom vissa delar av Norrbottens läns lappmark yppade missförhållanden samt rörande de kostnader som därav kunde föranledas m. m. [23]
Svensk arbetslöshetspolitik åren 1914—1935. [32]
Utredning med förslag rörande förskottering av underhållsbidrag till barn utom äktenskap m. fl. [47]

Hälso- och sjukvård.

Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. [1]
Betänkande ang. steriliseringen. [46]
Yttrande ang. revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. [51]

Allmänt näringsväsen.

Ang. kontrollen över elektriska starkströmsanläggningar. [27]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. [3]
Sociala jordutredningens betänkande med förslag till revision av lagstiftningen ang. avstyckning m. m. [26]
Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningsfrågor. 1. Förslag till lag om rätt till jakt samt jaktstadga ävensom andra därmed sammanhängande författningar. [38]
Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemslöjd, pälsdjuruppfödning m. m. [39]
Betänkande med förslag till omorganisation av den med statsmedel understödda kemiska analys- och kontrollverksamheten. [40]
Betänkande med utredning och förslag rörande rikets ekonomiska kartläggning och därmed sammanhängande organisationsspörsmål ang. rikets landkarteverk. [42]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till lagstiftning ang. skyddsskogar m. m. [19]
Betänkande med förslag till lagstiftning ang. skogar å städer och enskilda tillhöriga flygsandsfält i Hallands län. [30]

Industri.

Handel och sjöfart.

Statligt kaffemonopol. [10]
Den svenska sjöfartsnäringen. Statistisk-ekonomisk undersökning. [22]
1935 års lotsverkssakkunniga. Betänkande 2. Förslag till lotsförordning. [43]

Kommunikationsväsen.

Utredning rörande förhållandet mellan land- och sjötrafikmedel. [16]
Betänkande med förslag i anledning av verkställd granskning av 1932 års trafikutrednings förslag till förordning ang. allmän automobiltrafik. [20]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Betänkande med förslag till lag ang. ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1923 (nr 286) om sparbanker m. m. [25]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Förslag till psalmbok för svenska kyrkan. [11]
Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid. [28]
Betänkande med utredning och förslag ang. åtgärder för särskild undervisning och utbildning av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren. [31]
Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Bilaga till betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena. [34]
Psalmbok för svenska kyrkan. Förslag avgivet den 29 febr. 1936, överarbetat av inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. [36]
Betänkande med utredning och förslag ang. sammanförande och organisation av i Stockholm befintliga arkeologiska samlingar från medelhavsländerna och främre Orienten. [44]
Utredning med förslag ang. omorganisation av dövstumundervisningsväsendet. [49]
Betänkande och förslag ang. beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer. [50]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. [2]
Betänkande med förslag till lag om internationella rättsförhållanden rörande arv, testamente och boutredning m. m. [24]

368047. Isaac Marcus Boktr.-A.-B.